

ODSEVANJA

Koroška,
jesen –
zima
2008

71
72

revija za leposlovje in kulturo

Poštнина plačana pri pošti 2380 Slovenj Gradec

OBZEMENJANU

6,5 EUR

33

NA PLATNICAH

Janez Bernik
12. 11. 99, 1999,
tiskarske barve
na papirju,
29,7 cm × 21 cm
(foto arhiv
Moderne galerije)

Štefan Marflak, Iz cikla Ta pot - ta slika III, 2008,
jajčna tempera, kovina in fotografija,
100 cm × 100 cm, (foto Tomo Jeseničnik)

Kazalo

Marijana Vončina	ČUTENJA	4	ODSEVANJA
Marko Krejan	OMEDLEVAM.	6	POEZIJA
Jani Rifel	NA SMUČI	8	PROZA
Marjan Kolar	VRNITEV	11	
Peter Petrovič	MAJSKI HROŠČI	13	
Janez Jurič et al.	LITERARNO DRUŠTVO BESEDA	16	
Janez Žmavc	NJENA LJUBEZEN	19	DRAMATIKA
Marija Vačun Kolar	ŽENSKI LIKI V PREŽIHOVI LITERATURI	48	ESEJISTIKA
Boštjan Temnik	ZGODOVINA POSTAVLJANJA JAVNIH SPOMENIKOV NA SLOVENSKEM	53	
Andrej Makuc	ULICE NAŠEGA MESTA Zgodovinski učbenik in mestna osebna izkaznica . . .	63	RECENZIJE
Helena Merkač	NA ZDRAVSTVENI ŠOLI IZDALI KNJIGO HAIKUJEV	64	
Helena Merkač	CULICA IN GNEZDO - Kaj je v culici Polone Moličnik in kaj v gnezdu Ane Pesar?	65	
Helena Merkač	ATUALNO: Literatura o poklicih	66	
Marjan Kolar	Andrej Makuc: ŠOLNIŠKI KRUH	68	
Franček Lasbaher	OBOGATITEV ŠOLSKEGA ZGODOVINOPISJA V DRAVSKI DOLINI	69	
Franček Lasbaher	Koroška številka časopisa za krajevno zgodovino KRONIKA	71	
Andrej Makuc	Tomo Jeseničnik: SLOVENIJA V PRESEŽNIKI	74	LIKOVNA PRILOGA
Peter Petrovič	Maks Sušek	80	FILM
Peter Petrovič	Maks Sušek - Na Radeljskem je mnogo njegovih sledi.	91	KULTURA
Marko Košan	POETIKA V KOROŠKI GALERJI LIKOVNIH UMETNOSTI - Primer Gustav Januš	94	
Blaž Prapótnik	KITARAMOŽ - pogovor s kitaristom z Janijem Legnerjem	96	
A. M.	POELIKA - poezija likovnikov: slikana, govorjena, uglasbena	99	
Darja Molnar in Simona Vončina	DRUŠTVO BIBLIOTEKARJEV KOROŠKE.	102	
Andreja Gologranc	KRONIKA KULTURNIH DOGODKOV maj - september 2008	106	

Marijana Vončina

ČUTENJA

LEPOSLOVJE

ČUTENJA

*Včeraj, danes, jutri -
hitim naprej kot ura.*

*Včeraj, danes, jutri -
se ustavim in zbudim.*

*Niham in tiktakam
in čakam nova
čutenja
v sebi.*

*Včeraj sem vendarle
čutila,
danes vem, kako
se počutim,
jutri bom vedela,
kaj je ostalo
v spominu od
čutenja.*

BRSKANJE

*Brskam
po predalih
svojega zbledeloga
spomina.*

*Brskam
po predalih
deževnega dneva
in iščem sebe
v svojem okolju,
ki postaja puščobno -
brez vsebine.*

*Ko bom našla
svoje nove
sanje,
bom sanjala bede
in skušala najti
svoj nov
smisel.*

NOV OKVIR

*Ko pišem,
zopet polno
zaživim.
Vidim se v
svojem novem
okviru z ostanki
starega.*

*Zame je lep,
prijazen in spoštljiv.*

*Ostala bom v njem,
ker je zopet moj!*

SVITANJE

*Ti,
ki hodiš poleg mene
in molčiš,
si moj sopotnik
pustega časa.*

*Si moj in svoj
in ne veš,
kaj meljem
v svojem dnevu.*

*Povedala ti bom,
ko boš spregovoril
in povedal,
da tudi ti veš,
kaj se svita
v najinem jutru!*

PESEM

*Zopet
se rojeva
nova pesem,
ki jo bova
zapela skupaj,
da bo dan
zopet lep in sijoč,
kot nekoč
v najini mladosti.*

SRCA

*So rdeča srca
spletena iz niti
spomina in stkana
s sedanjostjo,
zares rdeča?*

*Mogoče so malo
zbledela,
a še vedno ljubeča.*

TIŠINA JUTRA

*So potihnile
ptice lastovice,
ki so še lani
ščeбетale v jutrih.*

*Sem žalostna,
ker jih več ni.*

*Le kje so ostale,
da se niso vrnile
v svoja prazna gnezda?*

*Kličem jih,
ker želim zopet
slišati njihov ščebet,
ki izpolni
tišino rosnega jutra!*

LEPOSLOVJE

*Ted Kramolc, Pejsaž, 1944,
risba s kredo na papirju, 50 cm × 36 cm
(foto Tomo Jeseničnik)*

Marko Krejan

OMEDLEVAM

LEPOSLOVJE

Omedlevam

*smrt je bližje kot požirek
na široko sem zino
davidoff si stlačil v usta
omedlevam
zato spim
spim že 15 let
v sanjah plešem na vrhove
pegast od mušjega sranja*

Sigurno rosa

*prekleta
prekleta
prekleta
stekle so tekočine
stekla je kri
sperma se zbrizgala
v svoji zadnji afirmaciji
po tvoji zadnji afirmaciji*

*kaj bom jedel
kaj pil
kateri kamen
mi bo glavo razbil*

Koruza je zasilirana

*obrazi so izginili
pištola je razpadla
peteršilj kastriran
brezsmiselno božam polovično stegno*

*jutri morda spoznam resnico
danes nikakor*

Thraumazein

*Vse kar vidim lahko določim
ker sem izobražen bedak
in se ne znam več čuditi
Vse je zamrlo ...
... kje sem že to slišal?
Čudno ...*

Smehljam se

*Razbijam vse okrog
odpiram pivo za pivom
prižigam cigareto za cigareto
Moji členki so modrosivi
Kot da bi nosil oči na členkih
Smehljam se ko pijem pir
moj groteskno iztegnjen gozjer seva čez celo
gostilno
Izogibajo se v loku vsi ki mislijo da so ljudje*

Sreča

*Edina sreča, ki mi še preostaja
je žalitev in cinizem
grenka sreča
goltam jo v zamahih*

Muhavost

*Na zidu je ždela muha
Po nekem čudnem slučaju
sem jo ustrelil
Naredila se je mrtvo
Neverjetno
še nikoli nisem videl
tako inteligentne muhe*

Klic obupa

Potiskam risalni žebliček v steno
Svetniki brez obrazov
z luknjami v prsih
gledajo to nesmiselno početje

Razparam šiv majice
in nit privežem na žebliček
in okrog vratu

Vržem se na kolena
Iz ust mi penasta molitev žubori

Medicinec

Koljem mlade ženske
vbrizgavam si njih kri

Mačke, pse s sekiro
krvava dlaka mi diši

Zbiram, meljem muhe
snifam jih vse dni

Goltam surova srca
da me moje ne boli

Donacija

Gledal sem te iz daljave
sirota grda črna
razprla si osramlje
notranjost bila je bleda

Pohlevno in ponižno
sem lizal žarke kvazilune
jezik izdajalski bil je trd
trdo moje spolovilo

Zrinil sem se vate
Premagana zver
krvavi v grmovju

Doma smo imeli gramofon

Glej ptico z bliski pod krilom

Celo brez nasmeha si lahko idealen mož
Če si tiho, če znaš
tišini prisluhnit, v hrupu živeti

Nočno hitra, prezgodaj mlada
zatorej ...
apasiopeza
skoraj brez kastracijskega
o, breza!
bleda, mlada, krhko tiha
v vetru tvoj pogum zaniha

razni sveti petri iz daljave
nosijo kričeče slike, koše trave

oblak prebija luč 127 ljudi
nemirni in veseli
ker nevihta še počiva

A ni na nas želeti spremeniti svet?
A ni na nas postati
(v objektiv ujet
v opcijo zapet)
pedragoški poet

(luknja v oblaku
je navdih le lojzetu slaku)

Neka sled se ovije
kot kapitulacija dežele
krog tvojega koraka

Nikdar ne biti več
kot nasmeh
brez luknjastega oblaka

Včasih spim v svetlobi mesta

a v ušesih me trava srbi

Zato zavračam poezijo
ker je deskripcija smeti
Nekaj drugega tu pleše
s trebuščkom lepšim
kot ob 6-ih zjutraj
stekli psi

NA SMUČI

LEPOSLOVJE

Vlado je sedel pred televizorjem. Zunaj je snežilo. Prvi sneg to zimo v njem ni vzbudil zanimanja kakor včasih, ko je komaj dočakal, da ga je zapadlo toliko, da se je lahko s smučmi pognal po bližnjem hribu. Včasih je to storil še prej, preden je sneg povsem prekril travo. Ponavadi takrat, če se mu je pridružil še kak zanesenjaka.

Dogajanje na ekranu so mu vse bolj zastirale misli o denarju, ki ga je bil podedoval po pred nekaj tedni umrli teti s Švedske. Novica je treščila v njegovo uteče-no samotarsko življenje.

Odkar je prejel potrdilo o dedovanju, se ni mogel več osredotočiti na kaj drugega kakor na denar. Niti na nogometno tekmo ne, še manj je bil zmožen slediti zabavni oddaji ali kakemu filmu. Kljub temu pa je večino časa po službi preždel ob televizorju: spal, gledal v prazno ali pa tu in tam ujel kak drobec programa, ponavadi vremensko napoved in športna poročila.

Pred novico o smrti se na teto že nekaj let ni spomnil, zdaj pa je ko strela planila z oblakov njegove pozabe in ga v mislih popeljala nazaj v čas pred več ko tridesetimi leti, na del maturantskih počitnic, ki jih je preživel pri njej.

Tudi takrat, po končani srednji šoli, je, ko da bi padlo z neba: vabilo za obisk in z njim povratna vozovnica. Imelo ga je, da bi vse skupaj poslal nazaj, od koder je prišlo. S sovrstniki je bil že dogovorjen za taborjenje na morju, kar je obetalo veliko zabave. Tudi mati ni bila navdušena nad vabilom svoje sestre, vendar ga je kljub vsemu nekaj v njem potiskalo tja gor v Skandinavijo, v neznano, novo in tuje. Ko pa se je s sovrstnikom sprl zaradi goljufije pri kartanju, se je odločil, da se kampiranju odpove.

Do odhoda doma o svoji odločitvi ni povedal. Preden se je oprtan z nahrbtnikom in s potovalko v roki poslovil, je vprašal mamo, če ima še kako posebno željo glede tete.

Prepričana, da se je odločil za morje, je od presenečenja ostala brez besed. Ko pa se je spomnila, kaj vse mu mora naročiti, še posebno bi mu morala zabičati, da naj se pazi na potovanju, da naj teto in strica lepo pozdravi in naj bo olikan, je bil Vlado že na avtobusu, s katerim se je odpeljal do Ljubljane.

Teta in stric sta ga pričakala na stockholmskem letališču, od koder so se vsi štirje, s seboj sta imela še škotskega ovčarja, odpeljali na njun dom, v manjšo vas sredi gozdov.

S psom, ki ga je potem vsak dan vodil na sprehod, se je le za silo spoprijateljil. Ni bil ljubitelj psov. Raje je imel mačke. Doma je imel tri. Nobene pozornosti niso zahtevale. S psom pa je bilo treba kar naprej kaj početi. Bil je razvajen ko malokateri otrok: »Maksi, bi to jedel? Takoj boš šel na sprehod! Bi šel spat? Si že utrujen? Bi se še igral?«

Vlado se ga je naveličal že po dveh dneh. Če je

le mogel, se je izognil pasjemu sprehodu in šel raje v bližnji gozd, kjer se je prav rad zadržal z obiranjem gozdnih sadežev.

Teta in stric sta bila vesela gozdnih dobrot in ga nista več toliko obremenjevala s psom. Tako se je skoraj ves mesec predajal šumenju gozdov in opraviлом pri hiši ter okoli nje. Zdelo se mu je, da živi na samotnem otoku, ki je namesto z morjem obdan z gozdovi. Zahrepenel je po valovih, po toplih nočeh, družbi. Še posebno po polovici počitnic, ko so začeli pihati mrzli severni vetrovi. Takrat si je moral od strica sposoditi toplejša oblačila. Prijelo ga je, da bi iz Stockholma s prvim letalom poletel v Dubrovnik ali Split in bi ujel še vsaj nekaj dni pravih počitnic.

Tu ni srečal nobenega sovrstnika. Zdelo se mu je, da so vsi izginili na počitnice v toplejše kraje. Videval je le nekaj predšolskih otrok. Nekatere so še vozili v globokih, nekoliko večje pa v odprtih vozičkih.

Tudi sosedova deklica se je kljub temu, da je voziček že nekoliko prerasla, še vedno vozila. Ponavadi takrat, kadar je bila z očetom. Ta je vzel s seboj tudi Maksa, ki ga je vpregel. Z Vladom so se ponavadi srečali v gozdu. Kadar je bil Maks z deklico, se zanj sploh ni zmenil. Dekličin oče mu je ob vsakem srečanju namenil nekaj besed in Vlado je odgovarjal z vedno istima stavkoma: Dober dan. Ne razumem vas. God dag. Inte förstar.

Teta in stric se nista ozirala na zunanje stvari. Zmeraj sta bila enaka. Stric je hodil v službo, teta je bila doma. Vsak delovni dan se je vrnil ob istem času in teta je imela takrat vedno kosilo, ki je po času bilo pravzaprav bolj večerja, že na mizi. Vse je potekalo brezhibno, ko da bi bilo do vsake podrobnosti že naprej načrtovano. Tudi za Vlada sta imela že v naprej pripravljen program, ki so ga nekoliko spremenili le gozdni sadeži.

Kadar Vlado ni bil v gozdu, sta mu gostitelja takoj našla zaposlitev. Ponavadi teta, ker je bil stric precej odsoten. Nekoč sta s teto odšla do skoraj pol ure oddaljene trgovine s pohištvo, kjer je bil stric zaposlen. Ko so se vrnil domov, kosila še ni bilo na mizi. Urnik se je podrl in na Vladovo veselje je stric privlekel iz kleti zaboj piva. Ves mesec utečenosti je zrušil večer sproščenosti. Potočki piva, ki so jih spuščali po grlu, so podrli pregrade med njimi. Maks, ki je takoj začutil umik zadržanosti do njega, se je cvileč od radosti nenehno hulil okoli Vlada, ko da bi hotel vpiti vase vse, česar od njega prej ni prejel.

Vsem se je razvezal jezik. Še posebno stricu, ki dotlej z Vladom, razen z vljudnostnimi frazami, skorajda ni govoril. Zdaj pa so besede stekle tako naglo, da jih je teta komaj utegnila sproti prevesti:

»Sosed mi je rekel, da že znaš lepo pozdraviti. Njegova hči pa hoče, da bi jo Maks vsak dan vozil

gledat fanta, ki zna reči samo – dober dan in ne razumem. Že vsem otrokom je raztrobila, da sosedov fant nič ne razume in da se še Maks zato ne zmeni zanj,« ga je zbudel med smehom.

»Naj mi kaj pove v angleščini.«

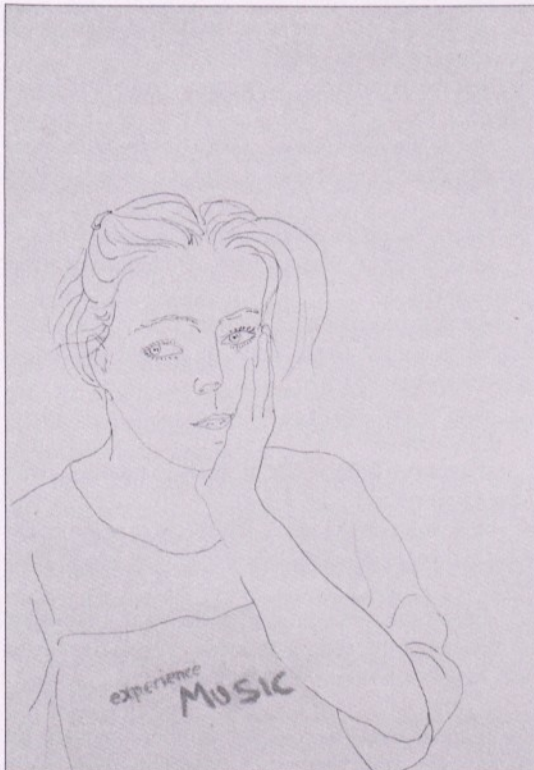
»Ne zna je. Drugič mu ti kaj povej v slovenščini. Te bo debelo pogledal. Ha, ha ...«

Naslednji dan je bilo spet vse po starem. Teta in stric sta bila prijazna in na njuno prijaznost se ni mogel odzivati drugače kakor s svojo. Ko je ta vesoljna prijaznost po mesecu dni minila in se je vrnil domov, se ga je držala še nekaj časa. Nekaterim se je zazdel nekoliko čudaški in tega čudaštva se v njihovih očeh ni nikoli več znebil, čeprav so navade, ki jih je prinesel s Švedske, že zdavnaj izginile.

Pomel si je oči in se zagledal v bleščavost ekrana. Pozornost mu je vzbudila reklama za tedensko smučanje v Avstriji.

»Grem. Jutri bom telefoniral na agencijo in rezerviral,« se je odločil, vstal iz naslonjača ter stopil k oknu. Zagledal se je v snežinke, ki so mu zbudile spomin na smučarske čase. Na prve korake na smučeh in na mrzle in zasnežene zime, ko skorajda ni bilo dneva, da bi si ne nadel smučī.

Takrat v bližini še ni bilo smučarskih naprav. Sami so teptali proge. Med njimi so se razvneli pogovori, se ustavljali zaradi kajenja ali požirkov žganja, če je šlo za daljše vzpone. Na krajših pa so si ponavadi postavljali leskove količke in se ubadali bolj s tehniko vožnje med njimi ko s čim drugim.

Marija Flegar, Avtoportret, 2007,
tuš in akvarel na papirju, 70 cm × 50 cm
(foto Marjan Smerke)

Ob novo zapadlem snegu so debelo snežno odejo včasih teptali tudi več ur. Ko so končno prispeli na vrh kakega daljšega smučišča, se je potem vsa prigarana pot izničila v dveh ali treh minutah, se je spominjal in zgrabilo ga je, da bi vzel meter in šel ven izmerit debelino snežne odeje.

Smučī je šel iskat na podstrešje. Odkar mu je umrla mama, je odstranil skoraj vse stvari, ki so ga spominjale nanjo. Razen televizorja in avta, ki ga je podedoval po očetu. Tudi službo je zamenjal. Bil je glavni skladiščnik v večji tovarni. V nekakšnem sendviču, stiskan od nadrejenih od zgoraj in podrejenih od spodaj. Na tem položaju je vztrajal zaradi mame. Ko pa je umrla, se je odločil za vratarstvo službo na večji, napol zapuščeni deponiji. Tu je bil rad in nadur, tudi neplačanih, se ni branil. Začutil je, da je nenadomestljiv, in zazdel se je sam sebi pomembnejši kakor prej na vodilnem delovnem mestu.

Nekaj dni po novem letu je zaprosil za dopust.

»Bi lahko konec meseca? Bolniške so,« mu je predlagal direktor.

»Dva tedna dopusta, ki sta mi ostala še od lani, nujno potrebujem od petnajstega dalje,« je odvrnil in odločno pogledal direktorja v oči.

Ta se je sklonil k mizi in zabeležil čas dopusta na koledar. Potem pa, ko je Vlado že zaprl vrata, rekel sam pri sebi: »Pri tem človeku pa res nikoli ne veš, pri čem si. Ko da bi stopil vanj neki drug človek.«

Kupil si je novo smučarsko opremo. Avto je odpeljal k najdražjemu mehaniku, ki mu je po pregledu dejal:

»Dobro je ohranjen. Nekaj malenkosti sem postoril. Lahko ste brez skrbi odpeljete na smučanje. Tudi na Finsko, če hočete. Ne bo vas pustil na cedilu. Razen v primeru, če bi zmanjkalo bencina,« se je pošalil mojster in mu zaželel srečno vožnjo.

Ko je naslednji dan prečkal mejo, ga je po nekaj kilometrih zgrabilo, da bi se obrnil in odpeljal nazaj ter preklical dopust in se vrnil v vratarnico. Zavil je na stransko cesto in ustavil.

»Le kam rinem? Kaj bom tam počel? Sam,« se je vprašal, ko je izstopil iz avtomobila.

Zagledal je stezo, ki je vodila v bližnji gozd. Stopil je po njej. Pred gozdom se je ustavil in se obrnil. Zazrl se je v obsijane planine. Nekaj trenutkov je stal ko uročen, potem pa odhitel k avtomobilu in se odpeljal naprej do Osojskega jezera in od tam do hotela pod smučišči Gerlitzena.

Namestil se je v dvoposteljni sobi. Na eno posteljo je odrgel prtljago, na drugi pa si je pripravil ležišče. Za kosilo je bilo že pozno, zato je raje sedel v slaščičarno in si potem, ko je pojedel slaščico, naročil skodelico kave ter se ozrl po gostih, ki so bili večinoma otroci. Le na nasprotni strani je sedela gospa srednjih let z mlajšima dekletoma, za sosednjo mizo pa starejši gospod, ki jim je skušal nekaj povedati, a ga očitno niso razumele.

»Najbrž sta hčerki,« je pomislil in prisluhnil gospodu.

»Govori nemško. Torej niso Nemke. Morebiti so Slovenke,« je sklepal in prijelo ga je, da bi jih še sam ogovoril.

Toda še preden je izpraznil skodelico, so te izgini-
le in namesto vanje se je zastrmel skozi okno v sneg,
ki je sijal v popoldanskem soncu, in smučarje, ki so se
odpravljali na nočno smuko.

Naslednji dan se je takoj po zajtrku odpravil na
smučišče. Najprej se je spusti po krajši progi. Že po
nekaj zavojih je začutil gotovost. Po dveh vožnjah je
s krajše vlečnice presedlal na štirisedežnico, ki ga je
pripeljala na vrh smučišča. Tam se je ves prevzet od
razgleda po obsijanih vršacih ustavil in ko se je napo-
sled le ozrl v dolino in se pognal, se je v mislih že
vrnil nazaj na vrh.

Skoraj bi se prekucnil, ko se je ustavil za vrsto.

»Nisem še tisti stari.« je ocenil svoje vijuganje,
potem pa se za hip obrnil k dekletoma, ki sta prismo-
čali za njim.

Zazdelo se mu je, da sta oni dve iz slaščičarne.
Karta, ki jo je moral potisniti v avtomat, ga je
odvrnila od njiju, ko pa sta prisedli na sedežnici,
je bil prepričan, da sta pravi.

»Najbrž sta še osnovnošolki. Le kje imata starše?«
se je spraševal in pogledoval smučarje, ki so vijugali
pod njimi.

Naenkrat sta dekleti s klicanjem nekoga na strmi-
ni pod njimi odgnali tišino. Čeprav ju ni razumel, je
tako prepoznal švedščino.

Ena od deklet ga je po nerodnosti oplazila s
komolcem. Pogledal jo je. Zardela je in mu nekaj
rekla. »Najbrž se je opravičila,« je pomislil ter se
nasmehnil in besede so mu kar same ušle:

»God dag. Inte förstar.«

Zdaj je dekle še bolj zardelo, se za hip spogledalo
z drugo in mu spet nekaj reklo.

On pa je ponovil:

»God dag. Inte förstar.«

Zdenko Huzjan, *Poslednji sončni žarki*, 2007,
olja na platnu, 150 x 135 cm
(foto Marjan Smerke)

Planili sta v smeh. Za njima še on. Smejali so se še
potem, ko so stopili s sedežnice. Oni dve sta se hihita-
je takoj pognali v dolino, Vlado pa se je z blagim sme-
hljajem na ustih prepustil zdaj še lepšemu razgledu.

Še nekajkrat se je podal na sedežnico, a deklet ni
več opazil.

Po kosilu je odšel v slaščičarno na kavo. Kmalu so
prišle tudi vse tri gostje od včeraj. Dekleti sta ga takoj
zagledali. Sklonili sta se k mami in ji med hihitanjem
nekaj govorili.

Nenadoma pa je gospa vstala ter se počasi, a z
odločnimi koraki usmerila proti njemu.

»Oprostite, vas lahko za trenutek zmotim?« ga je
z glasom, v katerem je bilo čutiti vznemirjenost, vpra-
šala v angleščini.

»Seveda lahko. Izvolite,« ji je odvrnil ravno tako
v angleščini.

»Vam je ime Vlado?« je potem pristavila še z večjo
napetostjo.

»Ja,« je odvrnil in obšel ga je strah, ker je pomi-
slil, da je morda prišlo do zapletov. Da ga bo gospa
obdolžila česar koli, ker je na sedežnici ogovoril hčer-
ki. Takih ovadb je prebral v rumenem tisku v vratar-
nici ogromno in zdaj je sam na vrsti. Oblil ga je mrzel
pot.

»Ste bili vi na počitnicah v Tibru? Pri vaši pokojni
teti, gospe Mariji Hanson?«

»Tibro. Bil sem v Tibru. Ko sem opravil maturo.
Teta me je povabila,« je naglo zdrdral, ne da bi se prav
zavedal besed.

Zdaj mu je gospa ponudila roko.

Vstal je in se rokoval. Gospa ga je potem z drugo
roko prijela okoli ramen in ga povedla do hčerk.

»Gospod Vlado, nečak gospe Marije,« jima ga je
vsa vzhičena pričela predstavljati.

Šele ko je prisedel, se je pričel zavedati, kaj se
dogaja.

»Ali se me spomnite od takrat, ko sem bil na počit-
nicah pri teti?« je vprašal potem, ko se je nekoliko
zbral.

»Ja, od takrat se vas spomnim,« mu je odvrnila.

»Kako? Saj se nisem družil z nobeno vrstnico,«
se je začudil.

»Pa se je ona z vami. Tista sem, ki jo je Maks vozil
z očetom v gozd gledat fanta, ki je znal reči samo:
»God dag. Inte Förstar.«

»Kaj, vi ste? Anja!« je vzkliknil.

Prikimala je.

»To sta vaši hčerki? Kje pa imate še preostali del?«
se je smeje pošalil.

Ni se nasmehnila nazaj, temveč ga je resno pogle-
dala. Ko pa je opazila njegovo zadrego, mu je poja-
snila:

»Mož mi je pred dvema letoma umrl v prometni
nesreči. Malo po tistem, ko sva kupila hišo od tvoje
tete, ki je odšla v dom starostnikov.«

To popoldne gospa ni šla na nočno smuko. Ko
sta se z nje vrnila hčeri, sta v apartmaju našli njo in
Vlada, ki sta se še vedno pogovarjala v polomljeni
angleščini.

VRNITEV

Na trenutke se mi je zazdelo, da sem bil predstavljen v popolnoma drugačen čas in med povsem tuje ljudi, potem pa sem videl, da sem vendarle spet v mojem starem mestu s šilasto cerkvijo na gričku, s počrnelo tovarno v ozadju in s stanovanjskimi bloki, ki so bili pred desetletji brez pravega načrta zgrajeni vsenaokrog. Res pa je danes vladala v njem neka neobičajna, težko razložljiva, vročična živahnost, ki je zajela ves kraj. Na vseh koncih in povsod obenem so namreč gradili nove stavbe ali vsaj obnavljali stare. Kopali so, hkrati pa hlastno kar betonirali temelje, predvsem pa so se v neki nedoumljivo nestrpni naglici že kar takoj tudi selili v komaj dograjene, celo še neometane hiše. Zato so seveda po vseh ulicah prevažali in prenašali najrazličnejše pohištvo in zaboje, posodo in posteljnino.

V tem so bili nekoliko podobni meni, kajti z visokim ukazom, o kakršnem se ne razglablja in ne modruje, ker ga je treba brezpogojno izpolniti, mi je bilo določeno, naj preverim, ali bi bilo smotrno, da se za nekaj časa službeno znova vrnem v to mesto, še več: če je mogoče, celo v isti blok, v katerem sem z družino nekoč že prebival. V strašanski zmešnjavi, ki je očitno vladala tudi tam, sem prispel pred znani stari vhod, in takrat se je začela prava mōra.

Dvigalo me je potegnilo v četrto nadstropje (ko sem tam prebival prvič, ga še ni bilo), in kazalo je, da gre za pomoto. Ne samo, da so bila vhodna vrata v naše stanovanje sneta, celo nerazložljivo so nekam izginila. Na hodniku je bilo nakopičenega toliko pohištva in kartonskih škatal, da sem komaj mogel mimo, kajti čeznje so lazili otroci, zelo podobni drug drugemu, vsi črnolasi in rjavkaste polti, stari od šest do dvanajst let. Imeli so neobičajno sposobnost, da so se iznenada pojavljali od vsepovsod. Potem so se že nagnetli v vrsto na hodniku in nekako očitajoče strmeli vame, češ kaj iščem tu. Takrat sem presenečen opazil, da so nekatere vmesne stene v stanovanju kdo ve kdaj postale premične, saj so mimogrede mogle zdrsniti na stran ali pa so se nagrbničile kot harmonika in tako ustvarjale nepričakovane prehode.

Zato me niso presenetili dodatni vhodi, skozi katere sem lahko vstopal v posamezne prostore, a sem komaj katerega na pol še prepoznal. Glej, tu je stala knjižna omara, podobna moji stari, a poleg nje tuja miza s stoli, na njih pa polno črnolasih otrok, ki so me še kar ogledovali, tako da sem se nehote vprašal, ali sem sploh v svoji dnevni sobi ali pomotoma že v neki tuji.

Takrat je zabrnal moj mobilnik in znani brezosebni glas je vprašal, ali se bom lahko odločil za selitev še danes. Rekel sem, da zaradi gneče, ki trenutno vlada v celem mestu, ni veliko možnosti za

kaj takega. Nevidni ukazovalec je odvrnil, da se nič ne mudi in naj se dobro ogledam. Nemara se bova slišala zvečer; potem je prekinil.

Tu sem torej opravil. A ko sem se pognel nazaj do lifta, se je nepričakovano zalomilo. Na hodniku namreč ni bilo le eno dvigalo kot ob prihodu, ampak kar dve, in drugo je očitno nekako vozilo tudi v sosednji blok.

Zdaj mi ni bilo jasno, kako naj pridem na prsto, vsem ljudem okoli mene pa se je tako mudilo, da nisem mogel nikogar vprašati, a tudi žlobudrali so v nekem jeziku, ki ga nisem razumel.

Ko sem naposled le izstopil iz kovinske škatle, sem bil celi dve ulici proč od svojega bloka, torej bi moral narediti precejšen ovinek nazaj, toda to ni bilo niti malo preprosto. Pred menoj je namreč velikanski bager hrupno kopal jamo za nov blok in vsenaokrog so se dvigali kupi zemlje. Na drugi strani so se širili neki vrtovi, ki jih pred tem nisem še nikoli videl, med njimi pa so se bleščali bahaško veliki zasebni plavalni bazeni.

Če si nisem hotel zmočiti nog, sem se moral sezuti in zavihati hlače. Nekaj časa sem nosil čevlje v rokah in lovil ravnotežje, toda potem sem zagazil v kotanjo, polno vode, in jih skoraj izgubil. Znašel sem se v predsobi neke hiše, ki so jo obnavljali, in na lepem nisem vedel, kako naj spet pridem ven. Zidarji so me sumničavo gledali, ko sem se sukal med njimi. Kaj, če sem prišel krast ali imam kakšne druge nečedne namene? Končno mi je godrnjav polir pokazal izhod skozi neko tesno luknjo.

Ko sem se zravnal, sem zagledal mestno cerkev daleč na desni. Zdaj sem vsaj približno vedel, kje sem. Toda med motoglavim iskanjem poti nazaj, ki po mojem niti ni trajalo dolgo, je moralo neznanško veliko tovarnjakov navoziti skupaj ogromno pohištva, kajti povsod so ga neki moški razkladali, drugi pa ga spet dvigali ter ga potem nekam odnašali, kakor da se je na mogočen ukaz naenkrat začelo seliti vse mesto.

Odrasli so imeli polne roke dela, otroci pa so postajali naokrog ter jih gledali. Tudi tu jih je bilo nenavadno veliko in še kar naprej so se od nekod pojavljali novi. Oblečeni so bili v enake črno rdeče telovadne drese, da so se zdeli kakor podmladek kakega nogometnega moštva. Strmeli so vame z velikimi črnimi očmi in se nemo čudili, kako da sem sicer gosposko oblečen, a ves prašen zaradi hoje po gradbišču in čudno neodločen, ko sem pogledoval, ali naj zavijem levo ali desno.

Bili so nemirni kot kužki in stikljivi kot kokoši, veliki temni hrošči s strmečimi pogledi, ki so vpraševali: Kdo si? Kaj hočeš tu? Tujec si enako kot mi, a vseeno drugačen. Ali si nekakšen belokožen

Rom? Ali posebne vrste azilant kdo ve od kod? Veš, ne moreš nam nič, ker so naši starši blizu. Ali pa se morda koga bojiš?

Obrnil sem jim hrbet in se po nekaj korakih znašel pred vrati stare mestne knjižnice. V njej je bilo zmeraj mirno, zato sem stopil vanjo, a sem jo komaj prepoznal.

Tudi tu je bilo namreč vse drugače kot nekoč. Prostore so bili preuredili s pregradnimi stenami, ki so bile kombinirane s policami. Vanje so bila tu in tam vstavljena ozka ogledala od stropa do poda. Zato sem nenadoma stal sam pred seboj, z menoj vred pa se je večalo vse moje ozadje, dokler se ni hipoma prelomilo in izgubilo za vogalom.

Potem so se sredi knjig nepričakovano odprla neka vrata in me povabila v nov prostor, tako do pike podoben prejšnjemu, da nisem vedel, ali sem sploh v drugi sobi ali pa se stavba ljubeznivo norčuje iz mene, ker se v bistvu nisem premaknil nikamor.

Toda ne, seveda sem bil v novem prostoru, kajti tu je gospodovalo veliko ogledalo, kakršnega v prejšnjem ni bilo; postavljeno je bilo kot reža v steni in je nadomeščalo okno. Tudi so v prejšnji sobi stali modri stoli, v tej pa sta se košatila dva naslanjača, oblazinjena s tkanino barve strdi.

Knjige so bile tako čudno zbite skupaj, kakor da še nikoli nihče ni vzel nobene s police. Zdele so se kot nekakšna dekoracija, okras, ki se ga niti ne smeš niti ne moreš dotakniti, saj se dvigajo visoko proti stropu, da jih doseže samo umetelno zavita lesketava kovinska lestev; sama zase nekakšna osupljiva dragocenost, nikakor ne namenjena vzpenjanju. Tam je slonela pač zato, ker je bila tako zelo moderna.

Sredi med knjigami se mi je na lepem spačil kubističen portret kdo ve katerega krajevnega imenitneža. Posmehoval se je na počez meni ali mojemu dvojniku v ogledalu, morda tudi le tihemu ljubitelju knjig, ki bo čez čas vstopil za mojim hrbtom, ali nevidni knjižničarki, ki je najbrž pravkar neslišno nekam odšla, ali celo le sam svoji razsekani ter za silo spet sestavljeni podobi ali nemara drugemu bratu kubistu onkraj vogala.

V enem od mnogih kotov, glej, je zares molče čepelo nekaj izgubljenih bralcev. Zdeli so se kot verniki neke na pol pozabljene sekte. Po barvi kože so bili sicer bolj podobni meni kot tujcem, ki so preplavili mesto, a so očitno predstavljali nekakšno otožno pleme povešenih glav in oči, kakor da se sramujejo svoje nesodobne ljubezni do tako malo koristnih reči, kot so knjige.

Tedaj me je obšlo spoznanje: ker jih je ostalo tako malo, so prav zaradi njih morala biti v knjižnici preudarno nameščena premnoga ogledala. Deseterno razmnožila in povečala so njihovo skromno število, da so lahko mestni veljaki vsak hip pokazali nanje in rekli: poglejte, pa le nismo samo povzpetniška dežela tovarn, marketov in turizma, saj premoremo celo bralce.

Nato sem se spet znašel v mestu. Toplo poletno

sonce se je bližalo zatonu in zazdelo se mi je, da v bližini slišim znano narečje, ki so ga nekoč govorili tod. Onstran ceste so na čistini neki uniformirani obrtniki sestavljali novo montažno hiško, drugje so se ljudje veselo vseljevali v obnovljen star blok. Toda ne, imel sem samo prisluh. To sploh niso bili moji nekdanji sosedje delavci iz stare tovarne, ti večni iskalci pravic v neki nikoli končani pravdi, ki se bo nekoč v daljni prihodnosti naposled morala iziti v njihovo korist.

Seveda niso bili oni, ampak še vedno samo zdaj že dobro znano živahno črnolaso in rjavopolto pleme, ki mu je visok ukaz na široko odprla vrata v to deželo. Mojih nekdanjih someščanov očitno ni bilo nikjer več. So odšli sami ali jih je kdo odselil drugam in sem morda tudi jaz (na isti ukaz) samo eden od bivših? Toda to ni mogoče, saj mi je bilo vendar že skoraj dodeljeno stanovanje, torej sem se zdaj vračal.

Ampak moj mobilnik je ostajal nem in pravila obnašanja so bila slejkoprej jasna: jaz povelja zmeraj samo sprejemam, vprašujem nikoli. Vedno bolj se je večerilo, in treba se je bilo sprijazniti z resnico, da sem pač v nekem na pol znanem na pol tujem kraju, med novimi ljudmi, ne da bi vedel, kakšni zakoni veljajo tu in kakšna naloga mi je razen opazovanja in beleženja še določena.

Takrat me je prvič obšla misel, da nemara ne mesto ne dežela nista več ista kot nekoč, samo kuliša je stara: hribi naokrog, tovarna in seveda cerkev.

Ker je bila blizu, sem krenil proti njej in vanjo sem vstopil pri enakem vhodu kot vedno. Glej, oltarji so še prav takšni kot zmeraj, hvala bogu, tudi stare ženice po klopeh. Duhovnik je ravnokar bral mašo v meni dobro znanem jeziku. Toda ko sem si prvič ta dan skoraj oddahnil, da sem se naposled vrnil domov, me je hladno spreletelo, naj se ne vdam utvari in naj bom raje previden.

Torej sem globoko sklonil glavo in se stisnil v zadnjo klop. Sklenil sem, da nikomur ne bom pogledal v oči. Nikogar ne bom nagovoril, nikogar pozdravil prvi. Odgovoril bom samo, če me bo kdo kaj vprašal, in še to zelo preudarno. Vzrok za čudne spremembe v kraju bom že nekako iztuhtal, vseeno ali hitro ali počasi. Dotlej pa bom samo molčal, gledal okoli sebe in tenko poslušal.

Kajti postalo mi je jasno, da se je skoraj popolnoma enako kakor meni danes nekoč že zgodilo nekemu daljnemu predniku. Tudi on je po vrnitvi v domačem kraju naletel na same tuje ljudi. Ko pa se je neprevidno izpovedal župniku, je od njega zvedel, da je bil v resnici odsoten nad dvesto let. V tem času so vsi njegovi že davno pomrli in zato se je tudi on na lepem sesul v prah.

Jaz pa se ne bom. Ne, prav gotovo še zelo dolgo ne.

MAJSKI HROŠČI

V graščinskem parku je bilo vse nared za koncert filharmonikov. Že popoldan so tehniki postavili ozvočenje z vsemi tistimi kabli in priključki in zvočniki in stikalno mešalno postajo, kar vse je poleg odra zapolnjevalo prireditveni prostor, pa še kaj so morali postoriti, saj so tekali sem in tja tudi še, ko so prvi obiskovalci že prihajali. Navadnemu človeku, poslušalcu koncerta, je seveda vse to nekako odveč, upravičeno se mu zdi, da je prizorišče prenatrpano s tehniko. Ker se je delal po lepem dnevu še lepši večer, eden tistih redkih, ki se lahko zgodijo samo konec junija in prve dni julija, ko je dan najdaljši in je nad vsem še kresni čas s posebnim vzdušjem, nihče ni imel skrbi glede strehe nad odrom. To bi bilo šele delo. Tisto streho je bilo zares težko postaviti v kratkem času. Brez posebnih lestev in dvigal ni šlo. No, pred leti se je že zgodilo, da so jo morali na vrat na nos raztegniti nad odrom, kar pa ni nič pomagalo občinstvu, ki je tedaj moralo poslušati glasbo z dežniki v rokah. Pa še nekaj je bilo. Streha nad orkestrom je izničila sicer čudovito akustiko, ki je bila v graščinskem parku zakon. Zato so bili glasbeniki in poslušalci vedno veseli in navdušeni, kadar so lahko imeli neposreden, pristen kontakt. Tedaj je bilo glasbeno doživetje res popolno. Ne samo glasba, tudi stavba graščine, pa okrogli stolp, ki je spominjal na grajskega in je z ene strani zapiral prostor, arkade v dveh etažah, mogočni hrasti, ki so tam gospodovali menda že stoletja, vse je delalo prostor in večer in prireditev praznično lepo. Zato je bilo vedno, vsako leto torej, na koncertu filharmonikov toliko občinstva, da je zmanjkovalo sedežev. Župan, ki je bil v imenu občine in v svojem imenu glavni organizator prireditve, je bil navdušen, ker se je lotil tako zanimivega in dobrega projekta, ki ni bil poceni in bi v primeru neuspeha pomenil zanj vsekakor neprijetnost in plaz kritik. Tako pa je bilo vse v najlepšem redu in iz leta v leto so ljudje že kar težko čakali tisti poletni večer, ko se bo koncert spet zgodil.

Prvi obiskovalci so prihajali na prizorišče že vsaj pol ure pred pričetkom koncerta, da bi si zagotovili sedež čimbolj spredaj, od koder so najbolje videli glasbenike in se lahko navduševali tudi nad njihovo tehniko in obvladovanjem instrumentov, virtuoznostjo igranja, ne pa samo nad glasbo, ki je vedno rezultat skupnega nastopa pod taktirko dirigenta. Tudi njegovo gibanje, vodenje orkestra, je bilo vredno gledati, to pa se je resnično najbolje videlo čisto od spredaj. Ljubitelji resne glasbe, ki so prišli ta večer na koncert, so opazili, so uvideli, da je tudi za red in za varnost na prireditvi izredno dobro poskrbljeno. Povsod je bilo veliko varnostnikov, ki so bili enotno, skoraj svečano oblečeni, da so takoj izstopali od ostalih ljudi na prizorišču, naj so bili

uradne osebe ali obiskovalci. Njihovi oranžni telovniki, krasile so jih še tri zlate vrvice, ki so visele od ovratnika do prsnega žepa na desni strani, so bili vidni na daleč. Kakor tudi napis na hrbtni strani, ki je povedal, čigavi so. Tam je pisalo: Absolutna - ABC varnost, d. o. o. Tisti obiskovalci, ki so se bolj zanimali za svoj kraj in se spoznali na občinsko gospodarstvo, so vedeli, da ta d. o. o., ta družba ni domača, kar je pomenilo, da so njeni šefi morali dati ugodno ponudbo, če se je župan odločil za njih. Temu primerno so se obnašali varnostniki, ki so rigorozno odganjali iz prve vrste vse, ki niso bili na posebnem spisku, ki niso bili častni gosti večera. Tudi pri vstopanju v park so vsakega resnobno, skoraj mrko pogledali in naenkrat sta mogla skozi njihov koridor na vhodu le po dva človeka. Zato je bila v drevoredu pred graščino vrsta, ampak zares je vse teklo hitro in nič kaj neprijazno. Ljudje imajo radi red, hitro ubogajo, če vidijo, da gre zares. In ljudje, ki gredo na koncert filharmoničnega orkestra, so urejeni, resni, reda navajeni ljudje. So skratka kulturni ljudje.

Tega čudovitega večera torej ne bi moglo zmotiti nič, tudi to ne, kar je uvodoma povedal predstavniki občine, da bo srednji stol v prvi vrsti, to pa je bil vedno županov stol, ta večer nezaseden. Gospod župan da je na obisku pri pobrateni občini v Južnoafriški republiki, spremlja ga svetovalka občinske uprave, je bilo še rečeno, ker imajo v tisti občini tudi svečane kulturne prireditve, ki so zelo zanimive, mogoče tudi poučne za ljudi iz Evrope. To, da je tam zdaj zima, seveda ni motilo dogodka. Imajo pač drugačne klimatske razmere.

Nasploh so v kratkem času po uzakonjeni reformi lokalne samouprave skoraj v vseh občinah v državi prirejali najrazličnejše prireditve, ki so bile namenjene domačemu občinstvu, naj bi pa bile tudi magnet za turiste in obiskovalce od drugod. Tako so se dogajali poleg glasbenih predvsem pevski in folklorni nastopi, slikarske in kiparske delavnice in forma vive, pa srednjeveški dnevi z nastopi viteзов, sejmi vseh vrst, športne prireditve, med katerimi je bila popularna odbojka na mivki, in seveda teniški turnirji, po pravilu tipa VIP, pa čolnarjenje po rekah, letalski mitingi in še več takega, kar zanima ljudi. Da o prireditvah cerkve in vernikov sploh ne govorimo. V velikih mestnih občinah, in v sicer poznanih krajih, so imeli kar festivale.

In glej zlomka, ta čudoviti večer so se nad graščinskim parkom in nad okolico pojavili majski hrošči v velikem številu, veliko več jih je bilo kot običajno v tem letnem času. To je bilo takoj opaženo, saj so s prihajajočim mrakom hrošči postali precej nadležni. Ljudje so mahali z rokami in jih odganjali, ker so se hrošči v svoji hroščevski nava-

di radi zaletavali v glave in se potem oklepali las, da jih je bilo težko odstraniti. Zoprno so brenčali in imeli so poseben, neprijeten vonj. To leto je bilo sicer hroščevo leto, kot se vsakemu tretjemu, včasih vsakemu četrtemu letu reče, ker je tedaj največ majskih hroščev, ki so se po dolgotrajnem razvoju, v katerem delajo tudi nemalo škode, izlegli in pleteli. Strokovnjaki, hroščeslovci, so razlagali, nekaj o tem je pisalo tudi v časopisih, da so to leto hrošči zelo veliki, nekateri primerki so menda kar velikanski. Ni bilo povsem jasno, kako se to lahko zgodi, toda mutacije so v naravi možne in so velikokrat presenečanje tudi za strokovnjake. To ni bila edina norost narave, ki se je zgodila v zadnjem času. V splošnem so vsi krivili meteorološke spremembe in siceršnje onesnaženje okolja. Zaradi velikega števila so se hrošči zbirali v nekakšne roje, bilo je skoraj podobno pojavom kobilic v Afriki, in so v večernem času preletavali predvsem urbana naselja, da so morali ljudje uiti v zaprte prostore in se tako vsaj začasno rešiti nadloge.

Večje število hroščev je ta večer letalo nad drevoredom pred graščino, potem tudi nad hrasti v graščinskem parku, saj hrast je za majske hrošče zelo privlačno drevo, ne ve se zakaj, ampak tako je. Ko so bili zasedeni vsi prostori v avditoriju, vsi sedeži s poslušalci in so varnostniki zaprli vhod, so ti nenadoma imeli v rokah velikanske metle, podobne so bile pahljačam, s katerimi so divje mahali po zraku, da bi odgnali hrošče s prizorišča koncerta. Ljudje so bili presenečeni, pa veseli, ker so se sami težko borili z nadlego v zraku, da so imeli varnostniki to orodje pri roki. Res so bili iz dobrega podjetja, je šla misel po ljudeh. Kako dobro, da so bili najeti za ta večer. Ta operacija mahanja po zraku je sicer trajala kakih pet minut, potem so se pa varnostniki tako upehali in utrudili, da so zložili in odložili pahljače. Koncert se je lahko začel. Glasbeniki so zasedali svoja mesta, poslušalci so ves čas ploskali, potem je prva violina dala intonacijo in ves orkester se je naravnal po tem tonu, tako pač to počnejo profesionalci. V hrastovih krošnjah pa so venomer šumeli hrošči. Njihovo oglašanje pač ni bilo v sozvočju z orkestrom. Ko je ob burnem aplavzu prišel na oder tudi dirigent, se je takoj po priklonu ozrl v hrast in pomahal s svojo paličico, kot da hoče narediti tam zgoraj red. Mir in tišino. Res je bilo ta trenutek vse tiho. Glasbeniki so bili tiho in napeti, ker so čakali na znak dirigenta, poslušalci so bili tiho, še kašljati ni nihče upal, uradno osebje in varnostniki, ki so bili povsod naokoli, kot da so gardisti v častni straži, so bili tiho in pri miru, le hrošči so se vedno glasneje oglašali s striženjem kril. To ni bilo nič kaj prijetno, kot tudi to ne, da so posamezni hrošči padali z dreves na ljudi. Marsikdo izmed poslušalcev bi si zdaj želel imeti dežnik, da bi se vsaj malo zavaroval. Nekateri so si pokrivali glave z rokami, drugi so imeli kape, pa čepice, nekateri spet so si slekli puloverje in si zagnili glave, ženske so dvigale nad glave torbice, vsakdo pod drevesi je poskušal narediti nekaj, kar bi ga varovalo pred

padajočimi hrošči. Ti pa so lazili tudi po tleh in bilo je prav zoprno, ko so ljudje stopali po njih. Grdo je škripalo, pokalo, ko so čevlji lomili krila in kar cele živali. Nenadoma skoraj nihče več ni mislil na koncert, ljudje niso utegnili, enostavno niso bili v stanju, da bi se posvetili glasbi, igranju godbenikov, dirigiranju. Tudi tisti v prvih vrstah ne. Na trenutke so hrošči s svojim oglašanjem skoraj preglasili orkester in tudi tam na odru se je izvajalcev lotila nekakšna nervoza. To se je videlo tudi po dirigentu, ki je pospešil tempo skladbe. Hrošči so seveda padali tudi na glasbenike, na njihove instrumente, na note, na glave, za vratove in lezli so pod srajce in obleke. Nekateri ljudje niso več zdržali. Vstajali so in nekaj jih je hotelo celo oditi, zapustiti prostor in koncert. Naleteli pa so na varnostnike, ki so jih sprva vljudno, potem pa v maniri svojega dela in pooblastil vračali nazaj na sedeže. Nekateri varnostniki so spet mahali s tistimi pahljačami, ampak zdaj so s tem naredili dodatno zmešnjavo, ne pa reda v zraku. Nenadoma je dirigent zamahnil konec skladbe, čeprav skladbe niso odigrali niti do polovice, in naznanil, da predlaga prekinitev koncerta. S hitrimi koraki je odšel z odra. Ker ni dal glasbenikom nobenega znaka, da lahko odidejo za njim, so vsi obsedeli na svojih mestih in se trebili hroščev, kolikor se je dalo.

Potem se je nenadoma vse umirilo in presenetljivo hitro je postalo čisto temno. Pravzaprav kar nenadoma. Zdelo se je, kot da se je črn zastor spustil na nebo nad graščino in parkom. Ljudje so se sicer počutili še naprej nelagodno, že zaradi hroščev, ki so lazili po tleh, pa tudi po njihovih nogah, pa vendar je kazalo na boljše. No, z brcanjem in mencanjem se jih je dalo nekako odgnati vsaj za kratek čas, da sta v avditoriju zavladala mir in tišina. Dirigent se je vrnil na svoje mesto, priklonil se je publiki, dal znak prvi violini in celemu orkestru, potem so pa zaigrali stavek iz Šeste simfonije Petra Iljiča Čajkovskega, poznane kot Patetična, ki so ga igrali že prej, pa so ga prekinili. Koncert se je začel znova.

Glasba je napolnila prostor, ves graščinski park s prizoriščem, vse vogale in oboke, planila je med veje hrastov in dvignila se je navzgor v nebo, kot da hoče doseči temo, ki je bila tam zgoraj kot narejena. Dirigent je mojstrsko vodil orkester. Mahal je visoko in dvigal je paličico zdaj za violine, potem za trobila, pa za harfo, za violončela in sledil je forte z bobni in činelami, da je z ubranimi zvoki napolnjen zrak prevzemal poslušalce. Le redki so se zdaj ubadali s hrošči, ker so le še posamezni prileteli mimo ušes ali padali z dreves, bilo je, kot da so odleteli nekam drugam. Skoraj vsi poslušalci so pridržali dih in se posvetili le glasbi. Ko je forte najbolj zazvenel, je od zgoraj z neba završalo, zatulilo, kot da pikira na koncertno prizorišče reaktivno letalo. Sprva je zgledalo, kot da je to nekakšen odmev, mogoče celo nebeška glasba, potem je pa vse postalo peklensko neprijetno in boleče za ušesa. Pravzaprav je bilo nerazumljivo. Dirigent pa je mahal naprej. Zdaj je

moral biti pianissimo, ker se orkestra sploh nič ni slišalo, glasbeniki so zavzeto igrali naprej, videlo se je, da zares igrajo, tehnično osebje je nervozno pogledovalo v tehniko, ki jo je bilo vse polno naokoli in na odru, varnostniki so razkoračeni stali na strogo določenih mestih in budno pazili, da bi se ne ponovil nered kot maloprej. Potem je nenadoma zagrmelo po graščinskih strehah, nekaj se je vsulo na vejevje dreves, da je glasno pokalo, ko so se veje lomile, tik zatem pa je že padalo po ljudeh, ki so se refleksno stisnili, da bi čisto majhni lažje prenesli nenadni napad z neba. Majski hrošči?

»Hrošči,« je zdaj završalo vsepovsod. Ampak koliko hroščev. Neznanska množica teh živali je zdaj padala po ljudeh, kaj padala, zasipala jih je, napadala je vse v graščinskem parku, na odru, v avditoriju, povsod. S strmih streh so se vsipale neznanske količine hroščev, da je kaj kmalu bilo vse zasuto z njimi. Orkester pa je igral, kolikor se je še dalo, kot da hoče izpolniti nalogo, za katero je bil najet in plačan. Slišati ni bilo ničesar več, le hrošči so počeli svojo igro in glasbo, ki je bila nad vsem.

»Titanik,« je nekdo zatulil.

»Saj res, orkester še kar igra,« je kričal nekdo drug.

»Tiho, norec. Tu ni nobene ledene gore,« se je grgrajoče slišalo kot odgovor.

Mogoče še kaj, ampak se ni vedelo. Vse je bilo preglašeno.

Ljudje so mešali maso majskih hroščev in se plazili nekam gor, kjer bi lahko še dihali. Hodili in gazili so drug po drugem, pa saj niso vedeli, po čem ali po kom so stopali. Vsak razum je zdaj izpuhtel.

»Lipa,« se je nekdo še uspel zadreti.

»Hrasti so, hrasti, idiot,« je sledil tihi odgovor, ker je nekomu uspelo zajeti še malo sape.

Nekateri blizu izhoda so v prvih trenutkih poskusili izsiliti pobeg z graščinskega parka, kar pa jim nikakor ni uspelo, saj je bilo tudi tam že na kupe hroščev, poleg tega pa so varnostniki sklenili živo zaporo, od katere se je vse odbilo.

»Nimamo novih navodil«, so tulili v ljudi, ki so pritiskali v njih. Res so si v ušesih popravljali, nekako nameščali brezzično zvezo, s katero so bili opremljeni, mogoče so govorili s centralo njihove Absolutna - ABC, mogoče s svojim šefom tu na prizorišču, vse skupaj pa sploh ni bilo več važno, ker so hrošči zasuli in podušili vse, tudi vse na oni strani zapore in zidu okoli graščine.

Tema, in skoraj neslišno, umirjeno gomazenje, je bilo vse, kar je ostalo od tega večera.

O tragičnem dogodku v graščini in grozljivih posledicah napada majskih hroščev je bil z elektronsko pošto obveščen tudi župan. Kot ponavadi je pošto najprej odprla in pregledala njegova svetovalka. Ta tekst je res prebrala dvakrat, ker pa se ji je zdel nenavaden in zelo učen in ker je bilo pod njim podpisano Društvo za proučevanje hroščev, za katerega še ni slišala, se ji je vse skupaj zdelo kot neslana šala, kot provokacija. Takšnih in podobnih vznemirjenj sta bila z županom vajena, še posebej v predvolilnem času. Zato o tem pismu ni nič rekla županu. On je itak imel ves čas obiska v pobrateni občini zelo natrpan program.

Dodatek iz literature o naravi

Majski hrošč - *Melolontha melolontha*
(LINNE)

Zelo znan je rjavi hrošč (majski hrošč), vendar kot velik škodljivec. Njegovo kratko življenje komaj treh tednov popolnoma zadošča, da pusti za seboj vidne sledove. Pojavi se konec aprila v velikih množinah in ogoli cele gozdne kulture in sadne nasade. Prav tako veliko škodo napravijo njegove ličinke, ogrci. Nevidni in neslišni uničujejo korenine na zelenjavnih nasadih, na poljih, travnikih in v drevesnicah. V hroščevih letih niso tem škodljivcem kos niti njihovi številni sovražniki (netopirji, ptiči, jazbeci, ježi in krti). Hroščeva leta nimajo nič skupnega s prestopnimi leti, čeprav se ponavljajo na štiri leta.

Jože Ciuha, Šipanska luka, 2004,
akvarel, 70 cm × 50 cm
(foto Marjan Smerke)

Nekaj članov Literarnega kluba Slovenj Gradec se nas je pred leti odločilo, da tudi v našem kraju v Dravogradu, po vzoru gospoda Marjana Mauka iz Mežice, ustanovimo svoje literarno društvo. Tako so članom dejavnosti in srečanja krajevno bližja, člani društva pa tudi bolj povezovalno sodelujemo v naši občini na kulturnih področjih in s svojim delovanjem dopolnjujemo kulturno dogajanje v kraju. Seveda pa se zavedamo, da je naše osnovno poslanstvo pisanje in izobraževanje. Naši člani objavljajo po raznih revijah ali izdajajo samostojne knjige.

Predsednik društva je Janez Jurič - Vančy, podpredsednica Jožica Heber, tajnica Milena Cigler Gregorin.

Nekaj jih predstavljamo v Odsevanjih.

Milena J. Cigler

Upokojena, živi pri Sv. Križu nad Dravogradom. Avtorica treh samostojnih pesniških zbirk: *Regratov cvet*, *Dar histerije*, ... V zadnjem ustvarjalnem pesniškem obdobju je njena pesemska stalnica sonetna forma.

SONET CVETJA

*Cvetje jeseni in cvetje pomladi,
tukaj so zbrane vse vrste in sorte,
burijo duha, a to niso torte.
So le cvetlični papirni zakladi.*

*Cvetje zimsko in cvetje poletja,
barv ubranih in čaš umetelnih,
rdečih, rumenih, vijoličnih, pepelnih,
Mira Sapač je mojstrica cvetja.*

*Kdor to ogleduje, vsak zastrmi se.
Kdo je gospa, ki ta čudež ustvarja?
Notrajnska trma jo nagovarja.*

*Ko ustvarjalna prevzame jo vnema,
šopek za šopkom pričara razstave,
nihče ob tem nima več prazne glave.*

Marija Omulec

Domuje na Gortini pri Muti. Gospodinja. Rečejo ji »pesnica s kuhalnico«, a je tudi avtorica in režiserka več že uprizorjenih iger, gonilna sila literarnega društva Muta. V samozaložbi je izdala pesniško zbirko *Življenje ni samo en dan*.

TINCA GRE V VRTEC

Krompir noče dozoreti, dedek ga ne more izkopati in Tinca ne more v vrtec. A končno se vse le uredi.

Počitnic in dopustov je konec in Tinca že pridno obiskuje vrtec. To ji je povsem novo, saj je bila do sedaj doma ob babici in dedku, kadar sta bila starša v službi. Tisti, ki so kdaj hodili v vrtec, dobro vedo, kako je s tem.

Tinca je že nekaj časa spraševala mamico: »Mamica, kdaj bom že lahko šla v vrtec? Tam je veselo, pojejo in rišejo. Saj veš, kako rada rišem in pojem in plešem tudi. Mami, kdaj bom šla?«

Mamica ji je razlagala: »Ko bo dedek pospravil ves krompir z vrta in bomo pobirali jabolka, potem pojdeš v vrtec. V jeseni, Tinca, v jeseni.«

Nato je Tinca tečnarila pri dedku: »Daj, pojdi že izkopat krompir, da bom lahko šla v vrtec.«

Dedek je pospravil krompir, pobrali so jabolka. Tinca je pridno pomagala in se veselila:

»Zdaj je že jesen in kmalu bom imela nove prijatelje. V vrtcu jih je veliko.«

Potem nekajkrat ni rada šla in zjutraj ji je bilo težko vstati.

»Danes ne bom šla v vrtec, tako sem še zaspana. Danes bom doma.«

Domači so vztrajali in Tinca je kljub joku morala v vrtec. Hitro je bilo zopet vse v redu. Med vrstniki in prijaznimi vzgojiteljicami je takoj pozabila na solze.

Lovili so se na igrišču. Čeprav jo je fantek pocukal za lase, Tinca ni nič jokala. Prav tako ni jokal Tomažek, ko mu je Tinca na peskovniku vzela lopatko.

»Prijazni otroci so v naših vrtcih,« je povedala vzgojiteljica Tincini mamici.

Tudi Tinca je vesela, ko jo mala Mojca objame okoli pasu, in prav zato bo jutri spet rada šla v vrtec.

Tinca rada posluša pesmi in zgodbe, rada tudi pleše, riše, barva in poje. Ona kar sama sestavi pesem in že je veselo. Najbolj všeč ji je, če se hoče kdo od njenih domačih igrati z njo in se spremeniti v drug lik - mogoče v žival, ki mu jo Tinca poda v roke ali v kaj drugega - in takoj nastane nova zgodba. Potem se Tinca lahko pogovarja z igračami!

Tako Tinci in njenim domačim nikoli ni dolgčas. Verjamem, da tudi vam ni nikoli dolgčas, še posebej ne tistim, ki obiskujete vrtec ali ste se že srečali s šolsko torbo.

Anica Doler

Kmetica, gospodinja, doma pri Sv. Danijelu nad Trbonjami. Leta 2002 je v samozaložbi izdala pesniški prvenec *Teh nekaj brazd*.

Pred izidom je nova zbirka *Žetev*.

RANI SVIT

*Počasi rani svit mehke tančice mraka
odgrinja z dreves in temnih hiš,
ki še spokojno spijo.
Kraj vej počiva veter,
kjer sence drevja še ležijo,
nebesni znoj noči
se z bledim jutrom staplja,
z jutrom, ki čaka !*

Boštjan Jurič

Student ruščine in filozofije, kar se odraža tudi v njegovi literaturi.

Kot pijemo, pišemo – po naročilu

*»Moj svet je moj svet,«
so govorili mladci po radiu.
Mi pa smo se ozirali po mojstrih.
»Nebo ničesar ne stori,
pa nič ne ostane nestorjeno.«
Mladci bi sicer
že zdavnaj bili morali odrasti.
Mi pa smo obviseli
nekje na črti, ki polovi to nebo
in nedoletnost.
Za poezije alegorijami se skrivali
in intelektualov se igrali
in generali – bi bili vsi po vojni.
Mi pa ne potrebujemo vojn,
čeprav se še fraz ne znamo otresti.
In upamo na nebo,
da bi bilo,
ne da bi bilo
treba.*

Janez Jurič – Vančy

Dravograjčan, piše prozo, v zadnjem času mu je blizu humoreska.

PACIFIST

Bukovje.

Bili so dnevi in bila so desetletja, ko smo z »našimi« vojaki-graničarji stali z ramo ob rami, si delili skupni prostor, si delili skupno jugoslovansko in če hočete natančneje – tudi slovensko blaginjo. Vsako leto 15. avgusta pa smo sedali k skupni mizi in poizkušali res dober, pravi vojaški pasulj. Za to vojaško dobroto je seveda bilo potrebno dodobra postrgati že tako skromne sindikalne blagajne, da smo lahko nakupili darila za vojake in še posebej za kakšnega zaslužnega oficirja. Pa kaj naj bi, saj so bili vendar naši vojaki, ki so dan in noč budno bedeli nad našo usodo, nas varovali pred kapitalistično-imperialističnim sovražnikom, da smo lahko mi mirno »spavali«. Tako so nam vsaj govorili takrat, še posebej leto za letom sredi avgusta.

Kar čez noč pa jih je nehalo tako prizadevno skrbeti za našo varnost. To smo spoznali in občutili v naši kratki osamosvojitveni vojni. Ta tako močna varnost je postala naša ne-varnost.

Ogrožujoči vihar vojne vihre je, hvala bogu, za nami, upajmo, da za vedno, a spomini na tiste čase bodo gotovo še dolgo živeli v nas. Med te spomine je prepleten tudi moj spomin na prvo srečanje z mirovnikom, ki se je hotel imenovati Pacifist, hodil že daleč pred časom in širil svojo idejo pacifizma, kot je sam rekel, tudi med preprostimi pastirci.

V rebri nad progo smo pasli ovce, nekaj so pa sosedovi imeli tudi krav. S prijatelji pastirci smo pri tem pretaknili vso okolico, da bi našli kaj za igro še primernege, kajti časa smo imeli prav na debelo. Ko so se ovce in krave zagrizle in se zapasle na novo v breg, nismo imeli z njimi nobenega posebnega opravila, šele ko so se najedle ali ko se je že znočilo, jih je bilo potrebno gnati domov v štaljo. Vendar je bila živina pridna samo takrat, ko je bila lačna in je bila paša na novo. Včasih pa, ko so imele svoj dan, boljše da ne razlagam, kako so bezgale in tekale, zdaj sem, potem tja, pa na cesto, pa k progi, sosedu v škodo, mi pa smo jih gajžlali z dolgimi leskovimi koli, vsi nesrečni, ker se zraven njih takrat sploh nismo mogli igrati in še boste noge smo imeli potolčene od kamenja in opraskane od grmičevja in ostrog.

Nekoč smo pasli v novem, živali pridne kot mravljice, mi pa smo v gozdu pod neko skalo našli staro in vso zarjavelo puško mavzerico, verjetno še ostanek iz druge svetovne vojne. Res je bila dobro od rje nagrižena, manjkal ji je tudi zaklop. Očistili smo jo, kolikor se jo je pač dalo. Postala je naša pomembna skrivnost in bogastvo. Z njo smo postali močni in tudi ponosni smo bili nanjo.

Neko popoldne po nevihti sem prignal ovce na livado blizu kasarne v Bukovju. Postalo mi je dolgčas, saj drugi pastirji še niso prignali svojih živali, najbrž zaradi dopoldanskega dežja. Stikal sem po okopih in

zaklonih, ki so jih prejšnji dan izkopal vojniki, ki so imeli strelske vaje. Na tleh sem našel še nekaj praznih tulcev. Razveselil sem se in že mislil na našo puško, zakaj puška in »patroni« gredo skupaj.

Takoj sem šel iskat puško v naše skrivališče. Nekako mi je uspelo nabiti tulec v cev. Med tekom sem se vrgel v izkopani strelski jarek in sem se drl: »Pa ... pa .. paf ...«. Z drugo prosto roko sem še zalučal kamen čez cesto pod sabo proti Dravi in ko je padel in se odkotalil, je spodaj še enkrat reklo bumf. Glasno sem zakričal »pali« in se sretno prevalil preko boka v že naslednji zaklon. Vse sem počel tako, kot sem prejšnji dan videl delati vojake. Če bi me videl njihov oficir Djoka, bi me kljub svoji osornosti gotovo moral pohvaliti. In še preval naprej, met kamna in obvezno huronsko vpitje.

Na cesti pod sabo sem zagledal starejšega možaka, ki je moral opazovati že nekaj časa, vendar ga v svoji zaverovanosti v vojaško igro nisem že prej videl. Najprej sem se ga zelo prestrašil in tudi nerodno mi je postalo, posebej sem se bal, da mu nisem zalučal kakšnega kamna. A sem takoj izključil to možnost, saj ko sem vrgel kamen, je vsakič reklo bum. Poklical me je: »Ti pob, takoj pridi dol!«

Hitro sem skrivil puško na dno strelskega jarka in se pripravljal, da se podrsam po strmem bregu navzdol proti cesti.

»Ti, kaj se pa ti greš?«

»Nič, tu pasem in se malo igram vojake.« Pokazal sem na ovce, ki so se pasle nekoliko više v bregu.

»S čim se igraš, to sem te vprašal?« je ukazovalno vrtal vame. Mencal in mencal sem na mestu.

»Ah, to, nič, eno staro potrupano in zarjavelo puško imamo, za igro. Ni moja, od enega prijatelja je, vsa je rjava in čisto zanič.« sem se mazal, kot je pač v danih okoliščinah sploh bilo mogoče.

»Dol jo prinesi!«

Zdel se mi je še strožji od oficirja Djoka, čeprav se ni drl tako živalsko kot on. Mrzlično sem razmišljal, kam naj pobegnem. Pa si nisem upal – tako smo bili vzgojeni, da se odraslim nismo upali zoperstavljati. Tudi zaradi puške me je skrbelo. Takrat je bilo še kar strogo imeti orožje. Neznane pa je stal neomajno kot skala.

»Prinesi puško sem ali pa pokličem miličnike! Takoj!«

Nerad sem zlezal ponjo v jarek in mu jo prinesel. Vzel mi jo je iz rok in me mrzlo in hudobno pogledal.

»Tako! In še nabita je.«

»Saj je samo prazen patron, puška pa je, saj sami vidite, čisto zanič.«

Jecljal sem in vedno bolj lezel vase. Me bo menda še res prijavi. Miličnikov smo se takrat še silno bali, kajti bili so oblast, kot je bila neomajna oblast tudi vojska. Za miličnike so nam otrokom znali povedati, da zapirajo v temne bunkerje in da pretepajo do krva-vega.

Možak je molče stal in me meril s svojimi strogimi očmi. V roki je preiskujoče težkal puško, naš strašni bojni zaklad.

Nato je spregovoril: »Tako se to začne. Od kraja čisto nedolžno, kot igra, najprej z bajonetom, nato s puško in vse je še vedno videti kot igra in šele nato postaneš mesar, ko ti bajonet in puška že zlezeta pod kožo in v kri. Nato postaneš svinja, svinja mesarska!

Štiri leta sem se valjal po strelskih jarkih in nenehno trepetal za življenje. Nikar ne postani tudi ti tak! Sedaj je še čas. Kot pastir si veliko boljši. Na, vzemi tole!«

Pomolil mi je nekakšen notes. »Raje napiši kakšno lepo misel, mogoče celo pesmico, takšne pastirske so najlepše! Ali pa vzemi kakšno dobro knjigo in kaj lepega preberi. To, to bomo pa poslali tja, kamor spada!«. Visoko nad glavo je dvignil puško in jo zadel v Dravo. Puška je v hipu potonila.

Tako sem izgubil dragoceni zaklad naše pastirske družine. Ker sem zapravil našo puško, bo načet tudi moj ugled, saj nisem znal obdržati naše skrivnosti.

Vseeno mi je nekoliko odleglo. Vsaj prijavil me ne bo, ker ni bilo več obremenjujočega dokaza.

Na notes sem se spomnil mnogo pozneje. Še veliko kasneje sem spoznal, kaj pomeni biti pacifist – mirovnik. Šele takrat, ko sem se moral tudi sam valjati po strelskih jarkih pri vojaki, čeprav še zdaleč ni bilo tako hudo kot v kakšni vojni, prijetno pa tudi ne.

Prav ponosen pa sem postal na mali podpisani notes šele takrat, ko so zadnji vojniki JLA zapuščali naše slovensko ozemlje in vozili s seboj cele konvoje smrtonosnega orožja. Gospod, ki je bil podpisan na mojem malem blokcu, je postal pomemben mirovni pogajalec. In v tem istem notesu hranim pastirsko pesmico Pacifistu v spomin.

Zinka Mori

Nekaj njenih pesmi je uglasbenih, tako tudi Kosci.

KOSCI

*Ko jutranja zarja čez hribe hiti,
se priden naš kosec že v potu njoji.
Je rosa srebrna prekrila ves svet;
»Glej, kosa mi reže,« zapel bi poet.*

*Že lepa mu pesem v ušesih doni,
ko koso nabrusi, naprej se mudi.
Cvetlice in trave polegajo se,
lepota na travniku takrat umre.*

*Za koscem se vidijo lepe redi,
ko kosa zapoje, srce zadrhti.
Je delo končano, že pesem zveni;
oj kosec ti mladi, veselje sledi!*

*So pridni rodovi učili mladost,
da klepat so znali; modrost jim je most.
Je koscev veselih prav dosti bilo,
a vse je zamrlo in vzelo slovo.*

Zbral, uredil in komentiral **Janez Jurič – Vančy.**

NJENA LJUBEZEN

ONA še mlada
ON gre že v leta
NATAKAR še zelo mlad

Mizica in dva stola v široko odprtem kotu terase, ki jo na levi zamejuje zid, obložen z marmorjem, na desni zastekljena stena jedilnice, spredaj delno vidna balustrada. Dohod na teraso je iz jedilnice. Smo v prvem nadstropju obmorskega hotela

- 1.
- ONA *(Sedi pri mizici in presenečena ugotavlja, da je lahko njen stol tudi počivalnik in še kaj; odkrivanje mehanizma, ki ne deluje najbolje, jo spravlja v zadrego in dobro voljo, ko se ji prvič kaj posreči. Ko se zdi, da vse obvlada, jo vrže v vodoraven položaj, v strahu zavpije, na vse kriplje se trudi, da bi se spravila pokonci.)*
- NATAKAR *(Prinese na srebrnem pladnju kozarec pinele in z elegantno nonšalanso postreže; vzame prazno čašo in gre, ne da bi se posebej zanimal za gostjo.)*
- ONA *(Ko odrevenela gleda njegovo postrežbo, in ko odide, si obupno prizadeva, da bi obvladala mehanizem; vrže jo naprej na počivalnik in nato na stol, hlastno izprazni kozarec pinele.)*
- ON *(pride)* Je že vse urejeno, prišlo je do pomote. Samo mene so imeli prijavljenega ... Kaj pa je?
- ONA Nič. Prinesel je tisti manjkajoči kozarec vina za dobrodošlico še zame.
- ON Če nič drugega, so se pa hitro zmigali. In si oba spila?
- ONA Ja! Ljubi, poglej! *(Pritisne na gumb, stol se sproži v počivalnik.)*
- ON *(povoha kozarec, posrka kapljice)* Suha zelena pinela. Ni slabo. Dvoposteljno sem rezerviral, logično, da ne bom sam.
- ONA Ni problema. Lahko bi si pripeljal ljubico. Jaz sem tvoja ljubica. Ljubic nikoli ne rezerviramo. Če pritisnem še enkrat, me položi vodoravno in me imaš že kar tu. *(Pritiska in ne gre.)*
- ON Rajši ne preizkušaj preveč, nisem ravno iznajdljiv za popravila.
- ONA Si dobil sobo s pogledom na morje?
- ON Kje pa. Zadaj, na moč pusto, za njo je opuščen kamnolom. Že zdaj puhti od vročine.
- ONA Revček ti moj zlati. Zato pa je tale terasa naravnost bajna. Tu bova jedla, boš videl, po obedu ti ne bo treba v sobo, lahko kar tu malo počivaš.
- ON Nekje ti vzamejo, drugje dajo. Da se ne moreš pritožiti.
- ONA Sploh ne ganem se več od tod. Cvetje, zelenje, krasen pogled na morje ... na goste v jedilnici ... Najbrž bo čisto polna, zato so naju pa dali sem.
- ON Ja, najbrž. Bo kar v redu.
- ONA Kam greš?
- ON V hotelski bar, nekaj spit, žejen sem.
- ONA Tu te bom počakala. *(Hiti do balustrade in se prepusti morju in zraku in sreči, ki je prišla z njo.)*

- 2.
- ONA Sanjam. Sanjam. Ne ločim več, kje se začenja svet, kje jaz. Živim v sanjah. Sanje so se mi izpolnile. Če se mi bo kaj hudega sanjalo, me moraš takoj zbuditi.
- ON Kako bom pa vedel?
- ONA Zagotovo bom vzdihovala.
- ON Ponavadi kričiš.
- ONA Kdaj ... O! Packa. Nikoli ne kričim. Mogoče kričim? Bi užival, če bi kričala? Jaz že ne. Mogoče katera. Jaz že ne. Bi ja vedela ... Ljubi ... Ljubi ... boš zaspal ... ?
- ON M?

- ONA Ne spiš?
 ON Ne.
 ONA Kaj pa delaš?
 ON Ne spim.
 ONA Si utrujen?
 ON M?
 ONA Si utrujen?
 ON Ne. Samo malo dremam. Škarpina v pečici je bila okusna.
 ONA Naravnost fantastična. Jaz bom jedla samo še ribe. Pod tem oleandrom, zjutraj in zvečer, kako diši, eni sploh ne dišijo, si vedel? Kako so ga spravili sem gor? Mogoče ko je bil še čisto majhen in je tukaj zrasel. Kako ga bojo spravili dol, ko bo prevelik, si pa nihče ne beli glave. Še preden bi ga pustili naravno umret, ga bojo na lep način odstranili. Tako je življenje ... Pikapolonica sem dobila na prst ... Šele drugi dan sva tu, pa se mi zdi že cela blažena večnost ... (*Se igra s pikapolonico.*) Ne ne ... nee ... Prvi vtisi sploh niso zanesljivi ... Šele čez čas, mogoče šele čez nekaj let se pokaže, koliko je resnice v njih in kaj sploh hočejo ... Če niso samo zato, da nekaj prikrijejo. Zdaj pa imaš ... Želela sem, da bi poletela v nebo. Pa je letela naravnost navpično dol, v pekel.
 ON Prišla boš v pekel.
 ONA Ne jaz. Ti. Nagovarjala sem jo: pikapolonica, pikapolonica, poleti v nebo, ne daj, da bi se moj ljubi cvrl v peklu.
 ON Pikapolonica ne bo letela iz prvega nadstropja gor. Previsoko sva.
 ONA Sumničav si, to že dolgo vem. Ubogo pikapolonico sumiš, da laže.
 ON V pekel pridejo samo pravi lažnivci, tatovi, morilci.
 ONA Še nikoli nisi nobenega ubil. Tudi Nataše ne.
 ON Zakaj pa Natašo?
 ONA Ne ubijamo samo z orožjem. Nimam te več rad – je nož, ki ubija počasi in največkrat dovolj zanesljivo.
 ON Tako misliš.
 ONA Nič ne mislim. Vem.
 ON Kolikor vem, se svet suče naprej, ne nazaj.
 ONA Tudi zaceljene rane ostanejo rane. Ne morem pomagat, pikapolonica ve več kot jaz.
 ON Kaj je spet?
 ONA Nič. Nemirna sem.
- 3.
- ONA Si videl? Otipaval jo je.
 ON Kaj je?
 ONA Staro gospo. Najin natarakar. Tisto s svetlomodrim pletom.
 ON Otipaval ...
 ONA Preiskal jo je. Nekaj je odnesla.
 ON Normalno, če je kaj odnesla.
 ONA Zbudi se že, zbudi! Mogoče pa ni odnesla.
 ON Če ni odnesla ... Pa se je kar dala?
 ONA To je najbolj osupljivo. Kar obstala je.
 ON Ko jo je otipaval ... Staro gospo.
 ONA Ni smešno, veš. Ko je hotela ven, kako jo je ustavil ... Pravzaprav sploh ne ... Ko da sta dogovorjena: on da jo bo ustavil, ona da se bo ustavila ... In potem jo je ...
 ON Pretipal.
 ONA Videt je bilo, ko da se je sploh niti dotaknil ni, tako na hitro, ko da je tega že dolgo vajen. Na tak površen, nemaren način, ko da sploh ni zraven, še pogledal je ni. Roke so mu šle gor pa dol kot kakšne detektorske tipalke.
 ON Gor pa dol.
 ONA Pa povej, kako je to mogoče!
 ON Najbrž je bila v Auschwitzu.
 ONA Auschwitzu? Kdo, ona?
 ON Če je hotela preživeti, je morala ukrast skorjo kruha. Prešlo ji je v navado.

- ONA Da so jo preiskovali?
 ON Pa to, da je tvegala. Lahko bi jo ustrelili.
 ONA Če je tam tvegala, bi lahko bila že mrtva. Kaj pa tu? Jo bojo osramotili, jo bodo odpeljali ven, kam?
 ON Naravnost v kuhinjo sprožit preplah: VEČ KRUHA IN IGER.
 ONA Kako ti vse veš. Pa natakark?
 ON Ona ga omogoča.
 ONA Da jo lahko otipava!
 ON Pa njen mož? Je kar gledal?
 ONA To je najbolj čudno. Vstal je in šel mimo, ko da ni nič. Je bil tudi on v Auschwitzu?
 ON Ni nujno. Ali pa. Presedel se bom. Rad bi to videl.
 ONA Ne boš. Ne dam ti. Kaj bi rad gledal? Kako jo šlata. Posredoval tako ne boš. Veš kaj. Poklič! natakarkja za kapučino. Rada bi videla njegov obraz, njegove oči, če so še iste.
 ON (*Pomaha natakarkju.*)
 NATAKARK (*Se takoj prikaže in molče postreže s kapučinom in gre.*)
 ONA Si videl? Odkar sva prišla, še ust ni odprl. Ti pa tudi. Lahko bi mu kaj rekel. Še muksnil nisi. Obsedel si, ko da sva zdaj midva na vrsti.
 ON Mogoče je pa nem. Mogoče je robot.
 ONA Še pogledal me ni. Če se ni samo potuhnil. Kako pa je vedel za kapučino?
 Ti si mu samo pomahal.
 ON Logično. Po portovcu ne bova še enega vina. Po kosilu imava kapučino. Zapomnil si je, to pa res ni težko.
 ONA Ti ga kar zagovarjaj. Enkrat bom skrivaj odnesla kruh. Bom videla, če se bo tudi mene lotil. Ti boš pa lahko gledal. Kako mu bom eno primazala. Nič ti ne bo treba, vse bom sama opravila.
 ON Zdaj se bova pa ukvarjala s tem norim natakarkjem.
 ONA Ni nor. Za prvi vtis je kar čeden. Postaven in mlad. Zaradi mene je lahko tudi neumen. Briga me.
 ON (*Bušne v smeh.*)
 ONA Kaj se smejiš?
 ON Mlad pa neumen. Star pa pameten. Nikoli nismo kompletni.
 ONA Si se zato lahko trikrat poročil, ker si bil mlad pa neumen?
 ON V tretje gre rado.
 ONA Z mano četrtič. Ker si star pa pameten. Hm? Dobra naložba.
 ON Četrtič se začne na novo.
 ONA Na novo »v tretje gre rado«.
 ON Četrtič bo zadnjič. Nikoli več.
 ONA Ne obupat, ne. Ne boš se me naveličal, ne boš, poskrbela bom še za eno poroko in še eno, srebrno in zlato, za vse bo poskrbljeno. (*Ga smejoče, nedolžno solznih oči gleda.*) Jaz sem tvoj novi poskusni zajček.
4.
 ONA Tako neresnično je. Bolj ko si govoriva: ljubim te, ljubi moj, ljuba moja, moja edina, moj edini, ljubljena, ljubljene ... Preveč popolno je, da bi bilo res. Povej! Katera je bila tvoja zares prva ljubezen?
 ON Prva ljubezen ...
 ONA Z izgubo nedolžnosti.
 ON Nedolžnosti nikoli ne zgubiš.
 ONA Sem lahko zato jaz tvoja prva ljubezen?
 ON Zadnja je vedno prva.
 ONA Veš, kaj je najbolj zanimivo? Da vedno najdeš odgovor. Pa naj bo pravšen ali ne. Jaz naj pa verjamem. Zgubila sem jo!
 ON Kaj si?
 ONA Uro. Uro sem zgubila.
 ON Kje?

- ONA Na roki.
 ON Prava reč. Ure niso več drage.
 ONA Zlata ura.
 ON Je bila zlata?
 ONA Zlata.
 ON Se bo že kje našla.
 ONA Tvoja ura. Ti si mi jo kupil.
 ON Kdaj? To sem pa pozabil.
 ONA Lani! Lani si mi jo kupil. Pozabil si!
 ON Kaj pa je taka ura.
 ONA Ne ura. To, da si pozabil.
 ON Kupil ti bom drugo.
 ONA Take ure ne moreš še enkrat kupit. Bila je spomin nate. Tako rada sem jo imela.
 Najbrž niti tega ne veš, kdaj si mi jo dal.
 ON Za rojstni dan.
 ONA Rojstnih dnevov bom imela še na kupe. Za obletnico! Obletnico, ko sva se spoznala.
 Tako srečna sem bila, da si se spomnil. Že zdaj pozabljaš. Vse boš pozabil. Nekoč boš
 čisto vse pozabil. Kako mi je hudo.
 ON Hudo za uro ali kako bom vse pozabil?
 ONA Za oboje.
- 5.
- ONA (*se nagiba čez balustrado*) Nikamor ne moreš. Nikamor. A ni to fino? Ujetnik si
 morja. Pa te prevzema taka neizmerna sla. Sla po prostranem obzorju ... Tam je še
 odprto. Tam ... Bi tja rad? Ne moreš. Ne moreš ... Naenkrat predstavlja nekaj zahrb-
 tnega. Od tam bo prišlo. Onstran sivo pošastnega, črnega. Do kamor ne seže oko ...
 Kako je lahko morje tako? ... Mogoče zato tako privlači ... Nič ne veš o njem ... Ti pa
 spiš ... Prespal boš. Spi, ljubi moj, spi ... Jaz bom bedela ... bdela nad tabo.
- 6.
- ONA Kar naprej mi hodi po glavi. »Ko sva se imela najbolj rada, me je zapustil.«
 ON Kaj te je?
 ONA Fant moje prijateljice, rekla je, ko sva se imela najbolj rada, me je zapustil.
 ON Je že bila katera druga zadaj.
 ONA Saj to je tisto, da ni bila.
 ON Kako veš?
 ONA Ženska se nikoli ne moti, ne laže, če jo obvladujejo ljubezenska čustva. Če bi bila kate-
 ra, bi takoj začutila.
 ON Ko sta se imela najbolj rada, jo je zapustil?
 ONA O tem lahko razmišljaš, kolikor hočeš, ne prideš do kraja.
 ON Najbrž se je ustrašil, ga je hotela preveč zase.
 ONA Ni bila tiste sorte. Med njima se je dogajala ljubezen, čista ljubezen, ne samo seks. Če
 se je tega zbal, da ne bo zmogel ...
 ON Zbal astralnih višin.
 ONA Zakaj tako visoko? Imel je njo, ona bi bdela nad njuno ljubeznijo, nikoli ne bi ugasni-
 la. Če tega ni spoznal, je pa ni vreden.
 ON Kaj veš. Če sta se tako goreče ljubila, se lahko zgodi vsemogoče.
 ONA Na primer.
 ON Ljubezen je popoln inštrument. Za enega, za dva, za večjo zasedbo. Če eden začne
 fušat, bolijo ušesa. Kaj pa, če ona ni obvladala vseh registrov tega inštrumenta?
 ONA On pa jih je.
 ON In se tega sploh ni zavedala.
 ONA Eden mora biti vedno kriv za vse.
 ON Kaj pa – če je za vse kriva sama ljubezen? Zapelje te, potem pa pusti na cedilu.
 ONA Potem je lahko ljubezen največja izdajalka na svetu.
 ON Pa njo primi.

- 7.
- ONA Weininger.
 ON *(prebira novice v časopisu)* Kdo?
 ONA Ima predstave o ženski, da si v svojem najglobljem bistvu nič drugega ne želi, ko da bi padla v roke gorili. Nemški filozof Weininger. Da bi jo samec gorile dobil v roke in raztrgal.
- ON Spolne blodnje mladega Weiningerja.
 ONA Kako se je mogel s takimi predstavami sploh približat ženski!
 ON Saj se ni. Se je pa nazadnje zaljubil v čedno natakario, tako nesrečno zaljubil, da se je moral zateči v samomor.
- ONA Ga ljubezen ni rešila? Ni verjel v ljubezen? Če se je tako zaljubil vanjo, nesmrtno zaljubil, bi bil rešen.
 ON Saj se je rešil. Ustrelil se je.
 ONA Hvala, ljubi. Hvala. Zdaj pa vse vem. V meni je nekaj potlačenega. Juu! In izbruhne na dan, ko si tega najmanj želiš. Bistvene stvari si pa pozabil. To, da se je ustrelil, vse pove.
 ON Kaj pove?
 ONA Da je sploh ni imel rad. Preveličeval se je. S svojo pištolo se je dvignil nad njo. Tudi če ga je zavrnila, bi jo lahko še vedno ljubil. Ni to najlepše? Ni to navdihujoče? Najlepše na svetu.
 ON Se je pač ustrelil. Jaz se ne bom.
 ONA Ti se ne boš.
- 8.
- ONA *(poplesuje okoli njega)* Kako si lepa, ljuba moja, tako lepa, naj te objemam, naj te ljubim, punčka moja, čisto gola, čisto lepa ...
 ON Si zmešana, daj no, pa ne tu ...
 ONA Pa kaj pol. Je zdaj kaj drugače? Ko prihajava v jedilnico, vsi se ozirajo za nama, vsi vejo, kaj dela va, ne moreva skrit. Ja ponoči. Na postelji. Ležim. Taka kot sem. Naga. On pa prisede in reče: »Sedim za bogato obloženo mizo, kje naj začnem, preveč je vsega.«
 ON *(neslišno zaploska)* Bravo, bravo ...
 ONA *(plane k njemu)* V uho mi povej, z očmi mi povej, z globokim pogledom ...
(Mu šepeta v uho.)
 ON Žgečka me, nehaj, ne, no ...
 ONA In še to: »Če mi bo še kdo tako dvoril, nikomur ne smem verjet, nikomur. Vsi moški lažejo.«
 ON Vsi pa ne.
 ONA Kako da ne? Ti si mi rekel.
 ON Jaz da sem?
 ONA Pa si. Da ne smem verjet, če mi bo kdo rekel, da sem lepa.
 ON To sem rekel?
 ONA Si rekel.
 ON Da nisi lepa?
 ONA Da sem lepa. Nikomur ne smem verjet.
 ON Tega se pa ne spomnim.
 ONA Nisi ljubosumen, nimaš me več rad. Ne, saj me še imaš. Pozabil si na take butarije. Nikomur ne bom dovolila, nikomur, da bi se mi slinil s takim plehkim laskanjem. Zdaj mi pa še enkrat povej! *(Mu plane v naročje.)* Ljubček, moj ljubček ...
- 9.
- ONA *(priteče in se vrže na stol)* Videl me je. Vzela sem kruh. Sploh ni reagiral. Ne bo pozabil. Gleda mimo mene. Ko da me ne vidi. Tega ne bo požrl. Misli, da ga izzivam. Pa ga ne. Se ti zdi, da izzivam? Izzivam ga, ja! Proč gleda, zanalašč. Si me že dobil, kaj! Dobil si me, lahko triumfiraš! Sèm gre. Kako me požira. Kako me gleda ... Sèm gre! Ne gre! Ukreni kaj!
 ON Kaj naj ukrenem?
 ONA Nič.

10.
 ONA Je Weininger tudi o tem pisal?
 ON *(prebira časopis)* O čem?
 ONA O takih ženskah. Kot sem jaz.
 ON Kakšnih?
 ONA Poročil si se z mano, pa ne veš.
 ON Nekaj že vem. Pa ne povem.
 ONA Aha. *(Molk.)* Greva v posteljo. *(Molk.)* Ne greva v posteljo? V postelji se vse začne. Postelja je važna. To ti veš. Če nisva v postelji, naju sploh ni.
 ON Ne jokati, ne. To se da popraviti. Bom pa popravil.
 ONA Na več načinov znaš, a ne?
 ON V redu. Postelja ni važna. Ni vse postelja. Še kaj, ljubica? Samo da bo imelo v sebi neko logiko.
 ONA Si opazil, da nisem zajokala? Niti ene solze nisem potočila. Če je to, da sem ujela nekaj tvoje logike.
 ON Odrezala sva si vsak svoj kos kruha, ne se pritoževat, ne.
 ONA Saj se ne. Kruh je tudi moj, jaz sem ga zamesila in spekla.
 ON Kruh lačnim, žejnim ... vsak na svojem bregu ... Breg zato, ker je pot težavna. Toda ... ko se začneta iskat ... se pa najdeta, se pa nekje ujameta ... dokler ju smrt ne loči.
 ONA Ali pa kaj drugega.
 ON Ali pa kaj drugega.
 ONA Bi rad naredil konec?
 ON Za vsak šmorn se spomniš na konec.
 ONA Dokler naju smrt ne loči. Smrt ne more ločiti.
 ON Imaš pa prav, prav imaš, vedno imaš prav.
 ONA S tem me že ne boš potolažil.
 ON Ojejej ... Zakaj sta morala Romeo in Julija umret?
 ONA Zakaj?
 ON Ker se nista znala spraviti v posteljo.
 ONA A to.
 ON *(kratek premolk)* Nekaj takega.
 ONA Kako veš? ... Nespametna sem, neumna, ne dohajam te ...
 ON Ljubček, jaz te ne dohajam. Kar naprej se od tebe učim. Kako naj ti še polepšam dan, ki se je komaj začel?
 ONA Je že dobro. Zvečer je na plaži ples. Ti nočeš plesat. Grem pa sama. Vrnila se bom pozno ponoči. Ti boš pa sam spal. *(Pa skoraj v jok.)* Nimam robca.
 ON *(vstane in ji obriše solze)* Je že v redu. Bova pa šla, bom pa gledal, kako boš skakala. Bom pa v tem užival. In če bo preveč kavalirjev – prvi in zadnji ples je moj. *(Ji da robček.)*
 ONA Oprosti mi, oprosti ... *(Odganja muho.)* Muha. Presneta muha. Boš šla proč! Ššš! Sitna muha. Boš šla!
 NATAKAR *(Se na lepem pojavi z damastno servieto čez roko in čaka.)*
 ONA Muha. Ne gre proč.
 NATAKAR Dovolite. Umaknite se, prosim, v trenutku bom opravil.
 ONA Jooo! Znete govorit, nisem vedela, kaj vse obvladate.
 ON *(Vstane in odide.)*
 ONA Jaz ne grem nikamor. Zaradi ene muhe že ne.
 NATAKAR Ostanite na miru, gospa. Ne premikajte se. To je moje delo. Na tem otoku ni muh.
 ONA Če pa je.
 NATAKAR Ta bo zadnja. Nujne higienske ukrepe izvajamo.
 ONA Dve muhi. Zdaj sta dve. Ne ju, ne! Muhici sta, radi se imata. Šššš! Sami izzivata nesrečo.
 NATAKAR Ne prevzamem odgovornosti, če se bosta razmnoževali.
 ONA Samo malo ju pustite. Naj uživata. Bogve če ni ta trenutek njuna večnost. Poglejte, kam sta se spravili! *(Pogleda dol po sebi.)*
 NATAKAR *(Se obrne stran.)*
 ONA Tu sta varni. Sploh se jima ne mudi.

NATAKAR (*se ji polzaprtih oči približa, zamahne z roko in ju ujame*) Evo! Pa sem ju dobil.

ONA Kako ste lahko tako ... Tako hitri.

NATAKAR (*se prikloni*) Vam na uslugo, madame. (*Odide.*)

ONA (*Nemirna obsedi, hiti k balustradi, se nagiba čez njo, hiti ven skozi jedilnico, se kmalu vrne, se razgleduje s terase, pohiti nazaj in kujavo sede.*)

ON (*se vrača*)

ONA Kje si bil tako dolgo? V sobi te tudi ni bilo.

ON Sprehajal sem se.

ONA Tako dolgo! Si bil sam?

ON Sam.

ONA Nikoli nisi tako dolgo sam.

ON Spet tvoji strahovi. S kom pa naj bi bil?

ONA S kom?

ON V družbi z eno mojih neugnanih misli. Zakaj je misel ženskega spola? Ko se je prvič porodila v pračloveku, je morala biti lepa. Konje so pripeljali.

ONA Brigajo me konji. Rad bi me zamotil s konji. Jih nimajo na otoku?

ON Takih ne. Zato so muhe.

ONA Nujne higienske ukrepe izvajajo, si vedel? Komarjev pa čedalje več, opikali so me. Muhe si videl?

ON V konjskih figah se zaredijo.

ONA Jih ne odstranijo? Konjskih fig.

ON Očitno ne.

ONA Zakaj jim bojo konji?

ON Na neprehodnih terenih ... tam, kjer motorizacija odpove ... Ali pa kaj drugega.

ONA Saj otok ni tako gorat. A je? ... Je kaj drugega?

ON Nič ni. Nič. Kaj pa naj bo?

NATAKAR (*gre mimo*) Z dovoljenjem. Vljudno vabljeni na tekmo v polu. Vabila vam bomo dostavili v sobo. Se klanjam. (*Gre.*)

ONA Prisluškoval je.

ON Mimo je šel pa slišal. Zdaj veva. Konji so za polo.

ONA Niso za motorizacijo.

ON Ne, niso. Izurjeni konji so, za polo.

ONA Zdaj pa veš.

ON Zdaj vem. Od njega sem zvedel.

ONA Rekel je, da na otoku ni muh.

ON Jih pa ni.

ONA Rekel si, da si jih videl.

ON Sem jih pa videl.

ONA Torej so! In nima prav. Kdo ima zdaj prav?

ON Drema se mi, če dovoliš, malo bom zaspal. Potem pa grem še enkrat gledat konje. Pa konjske fige. Pa muhe. Če so še.

11.

ONA (*Pride.*)

ON (*odloži knjigo*) Kaj bo novega, dragica, srce moje?

ONA Poslušaj, kaj se mi je zgodilo. Šla sem krog hotela. Pa pristopi k meni neka stara gospa, čisto zgubanega obraza, od kajenja, se mi zdi, nekaj je hotela, nisem je razumela, niti tega ne, v katerem jeziku govori. Trudila sem se, pa ni šlo. Na koncu mi položi roke na mojo roko. Ko da bi hotela reči, je že dobro. Pogledala sem jo. Njen obraz je bil naenkrat tako lep, s tistimi gubami vred, sploh jih ni bilo več. Zasijal je v taki čudni svetlobi. Pri srcu pa mi je bilo tako neznansko lepo. Taka toplota je vela od nje. Ko da sem ji naredila ne vem kakšno uslugo.

ON (*jo gleda in se smehlja*) Saj si ji, ljuba moja, sama ne veš.

ONA (*Se spusti na sedež, s tisto svetlobo vred, in taka toplota veje od nje.*)

ON (*Jo gleda in se smehlja, in ONA gleda njega in se smehlja.*)

ONA Zdaj sem jaz tvoj angel varuh.

- 12.
- ONA Natašo sem imela rada. Govorim, ko da je že mrtva. Pravzaprav je sploh ne poznam. Nič ne vem o njej ... O nobeni nič ne vem ... Ljubi ... Ljubi, kakšna je bila Karolina?
- ON Karla?
- ONA Ali Karolina, saj je vseeno. Zakaj sta se ločila? Rada bi še enkrat slišala. Vedel si, da je imela še druge.
- ON Vedel sem, da je imela druge. Zнала je skrivat. Ti je to zanimivo?
- ONA Ne. To, da si ji ti pomagal skrivat. Rekel si, ko je prišla od kod, da se ji je povsod poznalo. Po vratu, po nogah, kje še? In ti si rekel, kako si ji rekel, da se ji pozna?
- ON To je pa gotovo od tega, ko si nekam nerodno sedla, mogoče ti je spodrsnilo na stonpicah.
- ONA To si zmožel! In kako ti je odgovorila?
- ON Kako veš.
- ONA Je rekla. Si jo imel tako rad ali pa si užival v njenih lažeh, priznaj, burila ti je domišljija, z drugimi v postelji, trideset let razlike, znala je to izkoristit. Te take stvari vzburjajo, ljubi?
- ON Rekel bi, da se stvari pri takih razlikah nekam izravnavajo, zgladijo.
- ONA Ker si se počutil ti kriv. Ona je bila kriva, zakaj je pa bila trideset let mlajša.
- ON Slaba primerjava. Ti si tudi precej mlajša.
- ONA To je drugo. Jaz te imam bolj rada. Nikoli ne bo drugače. Kako je bilo potem?
- ON Potem? Odšla je.
- ONA Odšla.
- ON No, ko je odšla ...
- ONA Sama je šla?
- ON Ja, sama.
- ONA Sama ... Tega mi še nisi povedal.
- ON Dal sem ji lepo odpravnino.
- ONA Dal si ji! Vseeno lepo od tebe.
- ON Ni je vzela.
- ONA Jo je zapekla vest?
- ON Igrala je svojo igro in jaz svojo. Po svoje sva se ujela.
- ONA Ni nikoli posumila, da ti veš?
- ON Na koncu je.
- ONA In je zato odšla.
- ON Igre je bilo konec. Ni bilo več zanimivo.
- ONA Ljubi! Drugič si bom pa jaz kaj izmislila. Samo da pretolčeva ta čas tukaj. Da nama ne bo dolgčas.

- 13.
- ONA Jaz verjamem v usodo, če ti je kaj namenjeno. Jaz sem bila tebi namenjena, ti meni. Naj ti povem celo zgodbo, kako sva prišla skupaj. Kaj vse se je moralo zgoditi, da sva zdaj tukaj za vedno in večno. Če jaz ne bi imela prijateljice Sonje, bi se nikoli ne srečala. Ampak začelo se je že davno prej. Najprej si se moral ločit od prve žene, potem sem jaz spoznala Toneta, ki mi tudi ni bil namenjen. Potem si se moral ti drugič poročiti, da si se lahko še tretjič in nikoli nisi bil srečen, jaz pa še manj, ko sem spoznala Sonjinega brata, ki sem ga imela zares rada, on pa se je zapil. Zapit se je moral, da sem v obupu iskala pomoč pri Sonji. Nataša je bila Sonjina prijateljica in tako smo se tam prvič srečali skupaj: ti, Nataša, Sonja in jaz ... Joj, kako žalostno je naenkrat ... Trikrat si se moral poročiti, da si šele zdaj prišel do mene ... Kako čudna so pota usode. Kako čudno se ljudje najdejo ... Recimo: kako se znajdejo v milijonskem mestu? Tam ti je nekdo namenjen. Srečaš ga, naslednji trenutek se ti že zgubi v množici. Kje naj ga iščeš? Kako najdeš?
- ON Z nosom.
- ONA Da vohaš. Psi imajo srečo.
- ON Pa ne samo psi. Domala cel planet.
- ONA A ti je žal?

- ON Evolucija nas je potisnila na stranski tir.
- ONA To je pa res škoda. Kaj pa zdaj?
- ON Še naprej vohaš.
- ONA Kako, če ne dela?
- ON Dela, dela.
- ONA Pri tebi, a? Ko smo jo enkrat pogruntali, to tvojo evolucijo, smo jo pa vzeli v svoje roke in jo očistili, umili, zlikali, omikali. Zdaj imamo ljubezen na prvi pogled.
- ON Kaj ni to eno in isto?
- ONA Ti kar vztrajaj. Meni se je prikazala na prvi pogled. Na ta trenutek smo vendar pripravljeni, vse življenje o tem sanjaš.
- ON Sanj si pa ne damo vzeti, ne, teh pa ne.
- ONA (*čez čas*) Lepo si povedal ... Potolažil me pa nisi. Mogoče bi pa bolj užival, če bi samo prihajala. Kar tako. In se takoj pobrala.
- ON Kar tako.
- ONA Tako.
- ON Kako?
- ONA (*se mu v obraz nasmevano in zajokano zareži*) Kurbica.
- ON Tako misliš?
- ONA Saj si jo imel! Zanesljivo kurbico v postelji. Kaj pa, če ni bila kurba? In je zares padla po stopnicah. Tu na vratu pa se ji je poznalo, od tvojih ugrizov. (*Si razgali vrat in mu jih kaže.*) Ljubček. Pozabljaš. Če kaj pozabiš, je ko laž. Na koliko strani se moraš lagati. Vse je ena sama laž, ni majhnih laži.
- ON Čak mal, čaki. Najprej se malo umiri.
- ONA Si kdaj pomislil: kaj pa, če te je ona imela rada? Ti pa ne. In da ti sploh ni bila nezvesta.
- ON Ta je pa dobra. Imel sem trdne dokaze.
- ONA Jo je pač kdo dobil, žensko hitro dobiš, če nima *ona* dovolj trdnih dokazov, oprijemljivih dokazov, da je varna. Doma. Tam, kjer je doma. Pri tebi doma. Kljub vsemu ti je bila zvesta! Ne razumeš? *Rada* te je imela. Ni si znala pomagati. Nisi ji bil v pomoč. Nisi se potegnil zanjo, nisi se boril zanjo. Mogoče je bila po naravi šibka. Pa pade v roke takemu tipu, ki zna to izkoristiti. Ali pa v roke gorili. Ali pa takemu kot si ti.
- ON Kako neznansko te imam zdaj rad. Od zore do mraka bi te poslušal in še ponoči bi se dal prebujati, samo da bi ujel odtenek tvojega glasu. Edina, ki mi zna pet take levite. Na celem svetu edina ...
- ONA (*gre proti njemu*) Ne morem si pomagati. Odkar sva začela hoditi, žalujem za tabo. Kar naprej se poslavljam, objokujem nevemkaj.
- ON Jaz tudi ne vem. Če oba ne veva, da to dva minusa, kar spet da, če ju pomnoživa – že en plus.
- ONA Zakaj moram vedno kaj imeti. In ko enkrat imam, se že bojim, da bom izgubila. Rajši bi imela, ko bi nič ne imela. Potem bi si pa spet želela, da bi imela. In ko bi imela ...
- ON Večni refren brez konca in kraja, na koncu pa skup drži.
- ONA Zakaj me nimaš tako, da bi ostala cela. Da bi me ne bilo manj. Manj ne zame, pa tudi ne zate.
- ON V tem zapletenem procesu zблиževanja ... pridi sem, čarovnica mala, in mi daj lepo lupčka.
- ONA (*zbeži na svoj stol*) Ti pridi sem in mi ga daj.
- ON Zdaj se bova pol ure pogajala, kdo je na vrsti.
- ONA Kdo je pa začel?
- ON Začela si ti.
- ONA Ne, ti.
- ONA (*Pavza.*)
- ON (*gre k njej*) Pametni odneha.
- ONA Pametna sem jaz.

- 14.
- ONA Naredila sem spisek. Ne boj se, ne tvojih napak, nobenih grehov. Tvoje življenje sem pregledala s svetle strani. Izračunala sem tudi, koliko dni odpustkov boš deležen, ko vse to seštejem.
- ON Kakšnih odpustkov?
- ONA Za zveličanje tvoje duše. Pri poslednji sodbi bojo olajševalne okoliščine.
- ON Aha.
- ONA Ni ti treba verjet. Zadosti je, da jaz verjamem. Verjamem vate. Ne boš prišel v pekel, stala ti bom ob strani. Ljubezen ti bo stala ob strani. Glede ljubezni – koliko si ti prispeval. Praktično nič. To je dobro. Če bi dodajal, tako kot se tebi rima, bi ji nekaj odvzel. Ljubezen, tako kot jo jaz gledam, ne potrebuje podpornih članov. Ali je – ali pa je ni. Zakaj bi jo morala negovat kot kakšnega dojenčka.
- ON Zdaj me pa zanima – tisti olajševalni spisek.
- ONA Občutek negotovosti, krivde te prevzema. Na pravi poti si. Najprej spisek tvojih živalskih čutov. Upoštevala sem načela evolucije, kako se je pri tebi razvijalo. Prvo: Sluh. Znaš me poslušati. Iz tega sledi, da si poslušen. Sami plusi. Vid. Gledaš. Vidiš le mene. Za druge si slep. Voh. Tvoj voh ni zakrnel. V pravem času si me izvohal. Okus – moram reči, da imaš okus. Tip – jaz sem tvoj tip. Če vse to seštejem ... *(Nekaj sešteva in množi.)* Oprosti, zapletena računaska operacija ... Na koncu moram dobit ven nebesa, zdaj sem pri svetlobnih letih ... Kam naj dam teh pet dni ...
- ON Samo za pet dni odpustkov?
- ONA Ne morem pomagat, imaš samo petero čutov.
- ON Kaj pa šesti čut?!
- ONA Ubožec. Seštevala sem dneve in noči ... Na noči sem pozabila –
- ON Aha! Šesti čut. Že dela.
- ONA Joj, ljubi ... A veš, da bi mi bilo žal, za vsako najino razkošno noč. Toliko svetlobe je v njih ... Za toliko svetlobnih let! Toliko ognja! Do smrti ga ne bova pokurila! In še po smrti bo sijal pred božjim prestolom in ti dal odvezo za vse dneve in noči, ko si me imel rad.
- ON Rad! Imel rad!
- ONA *(hiti k njemu)* Ljubček. Ljubček. Saj me še imaš. Ni še konec. Zdaj se šele začnjenja.
- 15.
- ONA Nekoč je živela deklica, ki se je prodajala za denar. Imela je fanta, ki ga je neizmerno ljubila. Nekega jutra ga vpraša: Me imaš rad? Fant reče: Seveda te imam. Ona reče: Kako rad? On reče: Tako. Kot vedno. Ona: Pa te nič ne moti, ko imam še druge? On: Zakaj bi me motilo, saj nama je lepo. Ona: Pa če bi te zapustila? On: Bi te imel še vedno rad. Ona reče: Kaj pa, če bi dobila aids? Bi me še imel rad? On je tiho, kaj pa naj pove. Zato ga še zadnjič preizkuša. Kaj pa, če bi opustila, to, da se prodajam? Bila bi brez ficka, oba bi umrla od lakote. On reče: Imel bi te še vedno rad. Zdaj šele vidim, kako zelo me imaš rad, reče ona. Ne bom več hodila z drugimi, tebi bom zvesta do groba. *(Premolk.)* Nisi dojel? ... Umrla sta.
- ON Zdaj ti bom še jaz eno povedal. Nekoč je bila lepa, lepa punca. Ni se mogla ločit od nakita. Ko ga je zagledala v izložbi, ga je hotela imet za vsako ceno. Vse je razdala za broške, prstane, ogrlice, zapestnice, ure. To se je preneslo še na druga področja. Moški niso bili varni pred njo. Skrivali so se, bežali. Kajti če je koga ugledala, ga je hotela imet in dobila ga je, pa če se je svet podrl.
- ONA In ta punca sem jaz. *(Začne metati s sebe nakit, kolikor ji ga pač uspe sneti v kratkem času.)*
- ON In to punco sem nekoč odkril in sem jo na vso silo hotel imet in ona je hotela mene. In tako sva se znašla na tem otoku in živela srečno do konca svojih dni.
- ONA Nimam te rada.

- 16.
- ONA *(V poltemi na vseh štirih išče, tipa po tleh, pobira nakit.)*
Nekaj malega luči se prižge.
- NATAKAR *(Pride in se ji pridruži pri iskanju.)*
- ONA Enega prstana ne najdem. Nekam se je skrila ...
(Iskanje se nadaljuje, zadevata se, na začetku se še tiho opravičujeta, potem pa opustita vljudnosti.)
- ONA Za rojstni dan sem ga dobila. Ne smem ga zgubit, lahko prinese nesrečo ... Ni povezano s kakšnimi kompleksi, saj veste, manjvrednostnimi, nakita ne nosim zato, da bi bila lepša, lepote ne narediš z nakitom, meni je enostavno samo všeč.
- NATAKAR Ste prepričani, da ste ga tu zgubili?
- ONA Nisem ga zgubila. Če bi ga zgubila, bi ne vedela, kje je. Tu nekje je ... Moj mož pravi, da se knjige ne zgubijo, samo založijo se. Kaj če se je tudi prstan nekje založil. *(V smehu.)* Samo kje ... !
(Si pripenja ogrlico.) Snela se je s sponke, upam, da se ni strgala ... Mi lahko pomagate?
(Sede na tla.)
- NATAKAR *(ji pomaga)* Ko ga bova našla, bo spet vse na svojem mestu.
- ONA Kaj vse lahko poveš s prstanom. Ko ga ni, veš, da nekje je. Ko te ni več, veš, da nekje si. Za prstan si lahko točno predstavljam. Za po smrti pa ne. Kje je to: nekje si. Včasih se prav mučno poglabljam. Ne pridem do kraja. Ne znam si predstavljat. Če ni nič, si predstavljam, dobro, nič. Če rečeš nič, je ta nič z besedo ujet nič. Je še vedno nekaj, ni čisto nič. Tudi prazen prostor je še vedno prostor. Toliko prostora je še za vse. Se vam ne zdi čudno?
(Obsedita na tleh.)
- NATAKAR Jaz ne razmišljam. Rajši poslušam. Če pripovedujem o sebi, vse to že vem. Če poslušam druge, je bolj zanimivo. Tako še marsikaj zvem.
- ONA Zanimivo. Jaz tudi rada poslušam. Še celo kadar sama s sabo govorim, vedno kaj novega zvem.
- NATAKAR Tule pred vami je. Ves čas je bil tu, na dosegu roke.
(Pobere prstan.) Lep prstan. Lahko ste ponosni nanj.
- ONA Hvala ... Toliko časa ti vzame, na koncu pa, ko se vse srečno izteče, sprejmeš kot nekaj samoumevnega. Zakaj ne skačem od veselja? Zakaj ta otožnost še kar traja? Zakaj se tako težko poslavljam od žalosti ... Kaj me priklepa nanjo ...
- NATAKAR Tega vam ne bi znal povedat.
- ONA Mi pa povejte kaj drugega. Joj, kaj vse vam govorim ...
- NATAKAR Rad bi vam kaj lepega povedal.
- ONA Kaj lepega? Ne, rajši ne. Zakaj bi mi radi ... ?
- NATAKAR Ne vem, zakaj. Kar tako.
- ONA Ja ... Mogoče res ... Ste tudi vi slišali, snoči, ponoči? Na obali, ne tu, tam čez, na celini, nekaj se je dogajalo.
- NATAKAR Nočno delo imam. Oprostite. *(Gre.)*
- ONA Slišala sem tanke.
- NATAKAR *(Za hip obstane, ko da ni slišal, gre, ko da se sploh ni ustavil.)*
- 17.
- ONA *(stoji ob balustradi, gleda skozi daljnogled)* Prepričana sem, da sem jih spet slišala. Kako se ponoči na morju vse tako daleč sliši ...
- ON Možakar v sosednji sobi je smrčal.
- ONA Ti si smrčal. Tanki ne smrčijo. Več ur je trajalo ... Poskrili so se. Nikjer jih ni videt. So podnevi nevidni? ... Koliko kilometrov je od otoka do kopnega ... Zdaj sem pa nekaj ujela, na naši plaži ... Star možakar, tebi podoben, veliko starejši, z brado, z mlado mamico. Noseča je. Kakšen bo otrok? Spočet v zrelih letih, tak otrok je največkrat zelo pameten. Če je še ona mlada, bo tudi lep ... Sonce ni več tako močno, ljubi, greva plavat. Rada bi si od blizu ogledala tistega mladega možkega z mladim dekletom, kar naprej se zvija na brisači in joče.
- ON Kdo, možki?

- ONA Ona. Še cel otrok je. Kar naprej jo tolaži, Ona pa kar naprej joče.
 ON *(Zatopljen v časnik, mrzlično obrača strani.)*
- ONA Še obale na celini ni več videt v tej soparni pripeki ... Vse se je poskrilo ... *(Raziskuje obalo.)* Nekaj vidim ... Nekaj se dogaja ...
- NATAKAR *(pride pospešeno)* Gospod. Šef bi rad govoril z vami. Vljudno vas prosi, če bi se lahko oglasili pri njem.
- ON Za kaj pa gre?
- NATAKAR Z vsem dolžnim spoštovanjem – tega ne vem.
- ON Recite mu, če ni kaj nujnega, da sem trenutno na oddihu. Če se ne motim, smo tu vsi na oddihu. Mogoče bi se blagovolil potruditi do mene.
- NATAKAR *(Odide.)*
- ONA To si pa dobro povedal. Zdaj bo povedal šefu, stavim, da bo kmalu nazaj. Ne se dat, ne.
- NATAKAR *(se že vrne)* Šef se opravičuje, da zdaj ne utegne. Da pa bo zanesljivo prišel, ko mu bo čas dopuščal. Našel vas bo.
- ON Dobro. Dobro.
- NATAKAR Šef vas prosi, da se preselite v jedilnico. Pripravil vam bom posebno mizo.
- ONA A ne! To pa ne! Takole pometat z gosti! Potrebujemo svež zrak, tu lahko dihamo, vsem bi morali streči tu zunaj!
- ON Bi lahko dobil za to aroganco ustrezno pojasnilo ...
- NATAKAR *(Je že odšel.)*
- ONA Zdaj bi se moral pojaviti šef. Pa se ne bo. V lepo godljo sva ga spravila, blamiral se je.
- ON *(se spravi na noge in odločno odide)* K njemu grem.
- ONA Ljubi! – Dobro opravi. Ljubi! – *(Medli od očaranosti.)* Popolnoma ti zaupam. Vse bi naredil zame, jaz zate, umrla bi zate. Ni se mi treba več mučno poglabljat vase, odkrivat skrivna brezna duše, moja duša je čista, samo srce mi ne da miru. Hvala ti, ljubi.
- ON *(Ker ne ve, kam bi to del, gre.)*
- ONA *(Spet leti z daljnogledom na rob terase.)*
- Skrivnostno hrumeč zvok pošastno naraste, preleti hotel, za hip se potemni.***
- ONA *(V strahu počepne, plane na noge in veselo poleti za neznanim, ne ujame ga v daljnogled.)*
- ON *(Se vrne ozlovoljen, se počni na stol in pomaha natakarkju.)*
- NATAKAR *(že nared, prinese odprto steklenico portovca)* Izvolite. Vaš portovec sem vakuumsko začepil in dal na led.
- ON Hvala.
- NATAKAR *(nekam čudno odsoten odhaja)* Kakor ste želeli, kakor ukazujete ...
- ONA *(še vedno vsa očarana, nasmnjano)* Ljubi. Do kam se lahko poglobimo vase – ne da bi utonili? ... Sem lepo povedala? Kaj si zvedel?
- ON Spodaj, pod nama, v visokem pritličju. Bolj tja na levo, velika balkonska loža, jo vidiš. Za njo je razkošen apartma. Nek visok tuj diplomat se bo vselil vanj.
- ONA Ja, in kaj pol?
- ON S te najine terase ga bo čuval osebni stražar. Pravzaprav ne njega, njegov balkon. Po hodnikih je vse polno stražarjev v civilu.
- ONA Zato naj zapustiva najino teraso? Nikoli! Kaj si mu rekel? Si mu rekel, da se moraš prej posvetovat z mano? Ljubi! Pravilno si se odločil. Ne greva od tod. Si slišal, kaj je čisto nizko preletelo hotel? *(Vsa žari.)* Otok bojo obkolili. Nikamor ne moreva.
- ON Manevre imajo, če kaj vem. Za znoret noro.
- ONA Kaj pa diplomat, pa oboroženi stražarji, nekaj se plete, vojna bo.
- ON Aha. In kaj bo s tabo?
- ONA Kako kaj bo z mano? A s tabo pa ne?
- ON Zame nič ne skrbi, zdaj me ti skrbiš.
- ONA Ni ti treba skrbet. Še vedno sva skupaj. Tako kot prvi dan, prvo noč. Zvečer bova praznovala. S šampanjcem. Tartufi. Kaviarjem. Sestavila bom tak jedilnik, da ti bo sapo vzelo.
- ON Bojim se, da bo odpadlo.
- ONA To pa ne!
- ON Ko se enkrat kaj začne, vse odpade.

- ONA Tartufi tudi?
 ON Najprej tartufi.
 ONA Ne! Ne bojo. S tartufi ali brez tartufov. Midva praznujeva.
 ON K zdravniku bova šla in mu boš vse povedala.
 ONA Kaj naj mu povem? Da se imava rada.
 ON Upam, da ta tukaj ni kak letoviščarski luftar.
 ONA Kaj ti je, ljubi? Me imaš za noro?
 ON Otok bo obkoljen, že zdaj je obkoljen z morjem.
 ONA V takih časih se ljudje še bolj oklenejo drug drugega. Takrat šele spoznajo, koliko je kdo vreden.
 ON Bog bodi zahvaljen – uspelo ti je – varno sem spravljen.
 ONA Tartufe – še nikoli nisem jedla – bi pa rada vsaj enkrat v življenju pokusila ...
 ON Če bo šlo samo za tartufe – jih bova pa naročila, jih bova pa pospravila, za malo južno, tako kot vse drugo.
 ONA Ljubi, saj nisi hud name. Samo rada te imam. Drugega nimam. Samo to ti lahko dam. Tako se bojim zate.
 ON Tartufi – in potem umreti. Greva k dohtarju, nekaj mi bo dal, ni mi dobro, ne bi še rad umrl.
 ONA Prestrašil si me. Saj nisi zares bolan, saj ne boš zares umrl.
 ON Nekaj sem moral pojesti, pa že kaj takega.

18.

- ONA (*premišljeno pospravlja obilno porcijo sladoleda, NATAKAR stoji v dostojni razdalji*)
 Res ste pozorni, res ste prijazni ... Res je dober ... Kako ste se spomnili, ravno v tej kombinaciji ga imam nebeško rada ... Ga ne bo zmanjkalo? ... Ne, še enkrat bo pa preveč, saj mi bo slabo ... Gostje ne odhajajo?
- NATAKAR Ne. Ne odhajajo.
- ONA Meni lahko zaupate, ne bom povedala ... Kaj pa tisti vojaški čoln ... Nisem ga videla, je že dobro. Naj kar ostane med nama ... (*Pomigne proti oleandru.*) Podnajemnika sem dobila. Zadaj, za oleandrom, ga vidite? Neženirano lahko poveste. Pojma nimam, kdaj se je tu utaboril – neslišno, nevidno, najbrž to zna – noč in dan se ne premakne. Namenoma nočem gledat tja. On pa lahko, on. Ne smem ga ovirat pri njegovem poslu. Mislim, da ne razume našega jezika. Ali pa se samo dela. Vseeno. Resnici na ljubo, po svoje sem se ga že kar navadila. Mislim celo, da bi ga pogrešala, če ga ne bi bilo ... Saj je? A je? ... Ni mi treba povedat. Sama si ga kar dobro predstavljam. Prav fizično čutim njegovo bližino ... Popolnoma varno se počutim. Če nekaj čuva, mora čuvat tudi sebe. S tem pa tudi prostor tu. In na tem prostoru so ljudje. Trenutno vi in jaz. Sčasoma se zblížamo. Če ne gre, se je treba potruditi. In potem gre vse lažje. A ne? ... Povedala vam bom, kako to gre. Nekoč sem se peljala z vlakom. Imela sem precej prtljage, pa sem obesila plašč na drugo stran kupeja. Na neki postaji se usede zraven plašča moški, grozno nesimpatičen, niti enkrat nisem pogledala tja, tako mi je bil zoprn. Ko sem izstopila, sem šele čez čas opazila, da sem pozabila plašč. S postaje so telefonirali na drugo postajo, o plašču pa ni bilo več ne duha ne sluha. Zdaj se z vsemi pogovarjam, z vsemi sem ljubezniva, nikoli ne veš, kaj imajo za bregom. Tako jih že vnaprej razorožim. V največjem lumpu odkrijem angela. Recimo na vlak. Če bi možakarja ves čas gledala, skušala navezat z njim pogovor, beseda bi dala besedo, lepo bi se poslovala ... Ampak – potem bi tudi plašč zamerkala in vzela s sabo ... in nikoli ne bi zvedela za njegovega angela, kako bi tekel s plaščem za mano, če bi ga slučajno pozabila. Tako pa ga je odnesel svoji ženi in še lagat ji je moral. Za vse sem bila sama kriva ... Ja ... Človek nikoli ne ve, koliko darov ima. Nekaj se ti mora zgoditi, da zveš zanje, a ne? Nekaj hudega se ti mora zgoditi, da zveš še kaj o sebi. Nekaj moraš zgubiti, da po drugi strani dobiš. Dobrota se povrne z dobroto ... Res ste pozorni, res ste ljubeznivi ... Hvala vam puno za taj sladolead ... Dolgo ga ni, mojega moža ... Šel je inšpicirat konje. Rezervni major je. Konji so menda bolj zanesljivi, kadar odpove ... a ne? – motorizacija.
- NATAKAR Dovolite, gospa ... Nekaj vam moram ...
- ONA Ja? Ste že kaj zvedeli? Kaj se dogaja ...

NATAKAR (*hoče oditi, za trenutek okleva*) Ono što sámo dolazi, o tome se ne govóri.

ONA Pametno. Bom še kje ponucala.

ON (*Se vrača.*)

NATAKAR (*Istočasno hitro odide, vendar se srečata.*)

ONA Ljubi, spet te dolgo ni bilo. Pridi, bova gledala sončni zahod ...

(*Ga odvléče do balustrade.*) Si tudi ti kaj videl? ... (*Hlastno.*) Vojaški čoln. Blizu hotela, kakih dvajset, do zob oboroženih, izkrcali.

ON Kje, tu?

ONA (*razgreto*) Po mojem jih ne bo več, za ta otok jih je čisto dovolj. Kaj pa konji, so jih tudi mobilizirali?

ON Še naprej igrajo polo.

ONA No, vidiš. Bala sem se že zate. Povedala sem mu, da si major.

ON Komu?

ONA Najinemu natakarkju.

ON Kaj te meša, nikoli nisem bil major.

ONA Saj nisem slabo mislila. Tako ponosna sem nate. Kar tako sem rekla. Sladoled mi je prinesel, naklonjen nama je, moral mu boš dat napitnino. Ali pa ne. Ne! Užalila bi ga. Bil je tako pozoren, da si je vzel čas in mi delal družbo, ko te ni bilo ... Si zato zaskrbljen? Pa ne! – Kaj pa je to? ... Nekaj poka ... Streljajo! ... Ne slišiš? Na celini se sliši, do sem se sliši ...

Iz velike daljave zaslišimo streljanje.

ONA (*Steče po daljnogled in potem v naglici opazuje vse kaj drugega, ko da hoče zabrisati sled, preden se ne osredotoči na obalo; nato ga skrivaj podaja njemu.*) Previdno poglej tja čez.

ON (*Zre čez vse, odsoten, neomajen, kot biblični solni steber.*)

ONA Ljubi, je mogoče, da ne slišiš? To si slišal, ne? Tudi če nočeš tja gledat, to mi pa že lahko svetuješ, kako naj se zdaj obnašam. Kaj naj oblečem za zvečer? A sva v hotelu ali nisva? Ne bom zmetala cele garderobe v morje, zakaj jo pa vlačim s sabo. Še nikoli nisem bila sredi tako razburljivega dogajanja, kako neznansko me to zaposluje, ne bom dala prej miru, dokler ne zvem vsega. Najin natakark me o vsem obvešča, gostje ne odhajajo, je rekel. Če bi kaj bilo, bi se o tem govorilo, pa se ne govori, to kar samo pride, če pride. Med vrsticami mi je dal vedet, da je že prišlo. Ampak gostje ne odhajajo.

ON (*kot v kakšni zahvalni molitvi*) Hvala bogu, da sem že tako star, hvala bogu, da ne slišim, hvala bogu, da sem vsaj to dočakal ... marsikdo še tega ne.

ONA Kaj ti je? Ti zato ni dobro? Ne smeš se vznemirjat, kamilice z meto ti bom skuhalo, lepo se ulezi, lepo počivaj, zdaj imaš mene. Še vedno sva rešila vse probleme, ne bova kar vrgla puške v koruzo.

ON (*kot péta radostna lamentacija*) Hvala bogu, da sem že tako star ...

ONA (*mu veselo pritegne*) Hvalabogu, vsi bomo enkrat stari, jaz tudi.

ON Ono što sámo dolazi, o tome se ne govóri.

19.

Večerjata, običajna večerja, riba, molk. ONA skrivaj potisne krožnik jedi pod oleander, trudi se, da bi ga z nogo porinila čimbolj daleč. ON se opija in bo kmalu pijan.

ON Ta riba ni bila dobra. Same kosti.

ONA Nisi dobro pogledal, na koncu so same kosti.

ON Zažgali so jo. Vse na hitro zmečejo skupaj. Samo da je.

ONA Ampak vztrajajo pa. To je dober znak. Nič se ne sme ustavit, življenje gre naprej.

ON (*istočasno*) Življenje gre naprej! Geslo!

ONA Kako moreš žlampat tako nemogočo pijačo. (*Ta stavek izzveni kot dogovorjeno geslo, pa se ujezi.*) To sploh ni vino, tak zmešan liker, ne pa portovec. K ribam pa sploh ne gre, če kaj vem. (*Postavi kozarec pijače na tla in ga potiska pod oleander.*)

ON Kaj iščeš tam?

ONA Nič. Vlaga mu prija, oleandru.

ON (*odrine krožnik*) Drek pa tak hotel.

- ONA Vse so naredili, saj se trudijo. Kolikor sami ne morejo ali nimajo ali ne znajo, si lahko sama privoščiva. Že to, da lahko šimfaš vsevprek in si daš duška. Že to je nekaj vredno. Prej nama še na kraj pameti ni padlo. Okna so odprta, piha. Ej! Bi lahko zaprli okna!
- ON Kje imaš okna?
- ONA Jaz ne. Oni.
- ON Nobene sape ne čutim.
- ONA Ti ne. Čudno, da se nobeden ne pritoži ... Vsega pa tudi ne bom požrla. Ej! Ne bo nikogar? ... Zdaj bi že moral kdo prit.
- ON Kdo? Samo še midva sva.
- ONA Če že ne kdo, pa vedno kaj pride.
- ON Kaj? Imaš še kakšno idejo?
- ONA Pa nič.
- ON Nič ne pride.
- ONA Da ne? Pravkar si povedal.
- ON Kaj?
- ONA Nič. Nič pride. Ničesar več ni. Obstala sva na portovcu, samo še na Portugalsko morava, da bo slika kompletna.
- ON (*Pomaha, NATAKAR se takoj prikaže.*) Je bila to malvazija ali portovec?
- NATAKAR Malvazija za vas, gospod, za gospo portovec.
- ON Dobro. Gospa se posveča portovcu. Prinesite še eno malvazijo.
- NATAKAR (*se obrne k njej*) Gospa?
- ONA Portovec.
- NATAKAR Pristnega portugalskega porekla. Sprejeto. (*Gre.*)
- ONA Zgleda ko kakšna vajina zarota proti meni. Zaradi mene lahko tu do konca sveta požiram portovec, sploh okusa nima več, sita sem ga. Kako bova rekla temu? Ljubi, ljuba, ljuba, ljubi, vzdržati, zdržati, odrešenje bo prišlo. Ne bo. Eni kar naprej potujejo, v resnici zato, da bi nekam pobegnili, poznam to. Z Natašo si tudi bezljal po vseh kontinentih. Drugače se je nisi znal znebit. Sami naj bi se ji posvetilo, da je konec. Da nima več doma.
- NATAKAR (*Se urno vrne, spotoma odčepi in izurjeno postreže, gre.*)
- ON Je to vse, ljubica? (*Se naliva.*)
- ONA Ne. Ni. Zakaj sva prišla sem? Zaradi morja, sonca, neba ... kjer se najdlje vidi ... Najdlje v najino dušo ... Sonce ni nič krivo. (*Zadržuje solze.*) Ne bo že jutri umrlo. (*Zasmrka.*)
- ON Če česa ne prenesem, je pa ta tvoj jok. Svet ni utemeljen na joku.
- ONA Pa je! Prijokala sem na svet. Pa dajva skupaj jokati. Tako kot vse drugo. (*Dvakrat zasmrka.*) Preden umrem. Če že nikoli ne bom zvedela, zakaj me boš zapustil, bi pa rada vsaj zvedela, zaradi česa misliš, da me ne boš nikoli zapustil.
- ON Dajva že enkrat to končat. Zakaj sem te vzljubil in zakaj je ta tvoj dvom o meni popolnoma odveč, ti bom povedal, zakaj te imam rad.
- ONA Kar daj!
- ON To ni grožnja!
- ONA No, pa povej.
- ON Ne bom te zapustil.
- ONA Vem. Vem!
- ON Nisem čisto prepričan, da veš. Če še dovolj otipljivemu dokazu, zakaj te imam nadvse rad, ne boš zaupala -
- ONA Saj ti zaupam, saj se trudim. Samo nehaj pit. Zakaj sploh piješ?
- ON Že ne vem več, a je prav, da ti povem.
- ONA Zdaj ko si začel, mi pa do konca povej. Zakaj me imaš nadvse rad?
- ON To si si hitro zapomnila. (*Se oddahne, preden bo nadaljeval, pa je bolj podobno vzdihu.*) Nobena ni imela, nobena ni znala, ni imela ... Tisto, česar ni imela, seveda ni začetek in konec sveta. Je pa bistvo same narave. Narava je največja stvariteljica lepega. Pozna lepo, lepše, najlepše ... No, pri tistem ji malo tudi mi sami pomagamo.
- ONA (*po premolku, naravnost prozaično*) Kdaj sem jaz kaj znala?

- ON Saj še znaš.
- ONA Kaj?
- ON Nisem s tem že vsega povedal? Lepše ne bi mogel.
- ONA Kot kakšna oporočka se sliši. Nikoli mi nisi o tem govoril. Pravico imam vse zvedet, o meni govoriš. Kar znam, je moje.
- ON Še malo ni več tvoje.
- ONA Če se bojiš, da bom tisto moje izkoriščala, obljubim, da ne bom prodajala naprej.
- ON Še tega se manjka. Ko da sem ti izdal največjo skrivnost svojega življenja, zdaj še spat ne bom mogel več! Ti nič ne veš o tem, nič! Tisto tvoje ni zraslo na tvojem zelniku ... Kaj pa je?
- ONA Nekaj se je zganilo - ! (*Gleda proti oleandru.*) Preglasen si bil. Nekaj od tistega je ujel, tisto ...
- ON P a n e! mater ... Tega ni slišal.
- ONA Kaj pa zdaj?
- ON Pogledat bo treba.
- ONA Poglej.
- ON Kaj?
- ONA Oleander.
- ON Ne bi ti?
- ONA Ti daj.
- ON Po vsem tem rajši ne.
- ONA (*pokuka za oleander*) Ni ga! - Pa tako varno sem se že počutila. Ko se na nekaj nava-diš, je pol manj hudo.
- ON Tu ni več varno.
- ONA Zdaj ti bom pa še jaz povedala. Tisto, na kar ti misliš, kadar sva skupaj, vsakokrat mine. Ljubezen, če je ljubezen, ljubezen ostane.
- ON Rad te imam! Ljubim te! pri meni koprnenje po tebi ne mine in ne bo minilo. Tudi po tistem, ko vsakokrat mine, ne. Niti za trenutek ne. Po tistem še bolj. A moram tako govorit, kot kakšen na smrt obsojeni, ki ne ve, kam vse bi še obesil te reči, da se ne bi zgubile!
- ONA (*z rokami si pokriva usta in spodnji del obraza, ko da bo konec sveta*) Ljubi. Superlativ od lepa.
- ON Najlepša. Pa ne še enkrat!
- ONA Saj nisem. Kdō pa zdaj ve, na kaj misliš.
- ON Na nič ne mislim! Samo to hočem povedat: da ljubezen ob tem ne more biti in ne bo ostala prikrajšana.
- ONA Ljubezen je po sredi, kaj pa drugega, ljubezen naju družī, ljubezen je vmes. Ljubezen tako gleda.
- ON Končno! Sva končala, je zdaj jasno?
- ONA (*ne verjame, začudeno gleda*) Kaj naj bi imela jaz takega, česar druge nimajo, ne znajo ...
- ON (*gre in se počī na stol, in s tem naj bi bila stvar zaključena*) Kristus jezusna. Če se ti bo zdelo, da je v tem mojem gledanju nekaj lascivno hvalisavega in da so stvari pre-maknjene še v kakšne druge sfere, kamor jaz ne morem in ne znam, ti dam pa prav. Umikam se. Na las si podobna vsem drugim. Ponoči je vsaka krava črna. Zdaj lahko prodaš naprej. Sebe in še vse drugo. Pa še pokanje tam zunaj. Najbrž te to še spodbu-ja k taki napadalnosti.
- ONA Jaz pa napadalna? ... Nisi ti prav tako napadalen?
- ON Sem pa. Ker te imam rad! pička ti vesoljna, kako naj še povem?
- ONA Rad kot Karlo. (*Zahlipa.*) Rad si jo imel, ker je bila dobra v postelji.
- ON Če bi ostal pri njej, bog se usmili, bi tega nikoli ne zvedel. Greva še enkrat od začetka. Tisto - ne bom več postavljaj na prvo mesto, je pa zagvisno odločilno. Zlasti v super-lativih. Pri mojih letih, lahko se zaneseš, ne bom na pamet pogreval. Pa nisem edini, ki to ve. Hočem povedat, ki bi ti znal povedat, na primeru iz sveta rastlin ali ptic. Ta miselnost je globoko zakoreninjena, cel planet jo pozna. (*Kar zapoje mu.*) Pa smo spet pri evoluciji, pri naravni selekciji ... pri dobrem starem Darwinu.

- ONA *(Pa v jok.)*
 ON Pa ne že spet! *(Še sam na robu objokovanja.)* Ko je napetosti toliko, da ne gre več naprej – pa počí. Še tako lepo zastavljena stvar se enkrat izrodi. Nič nisi ti kriva. Tako je! Draga moja, mila, ljuba. Se ne da nič naredit. Dokler traja, ni nič narobe. Samo prenajedla se bova, mogoče sva se že. O ljubezni pa sploh. Pojma nimam, kaj je to. Ali je z mano nekaj narobe ali pa z njo. Ali pa z obema. Zgubil sem se. Vse gre narobe. Cel svet bo kmalu vzel hudič.
- ONA Kaj je narobe, v ljubezni ni nič narobe. Jezen si name. Normalno.
 ON Ti – tvoja ljubezen – in jaz. Kot v kakšnem zveličavnem ljubezenskem trikotniku. Kako da tam vse klapa, tukaj pa ne?!
- ONA Dolgčas ti je. Pa greva drugam. Meni je vseeno. Če si se naveličal, mogoče bi pa šla tja, kjer še nisi bil. *(Solznih oči, z odprto radostjo.)* Kolikor vem, v Afriki še nisi bil.
 ON Ljubica, ta najina razprava na eno samo temo se vleče že celo večnost, pa je niti cela Afrika ne bo premaknila niti za toliko z mrtve točke.
- ONA Zato, ker gledaš samo z ene točke. Ljubezen, za katero ljudje izgorevajo, ne samo midva, ima več točk.
 ON Še kakšno točko? *(Se zlekne po stolu.)*
 ONA Samo še o postelji govoriva. O duši pa nič.
 ON Ti hudič, na dušo sem pozabil.
 ONA *(Jo spravi v smeh, si briše nos.)*
 ON Popolnoma noro se počutim, deplasirano. Stvari, ki bi morale ostati tam, kjer so, nedotaknjene, kot cerkev, kot oltar ... so naenkrat *(sarkastično)* de-sakralizirane. Pa ne da bi mislil nanje transcendentalno. Prikrajšan sem za nekaj, še sam ne vem več, za kaj, saj so še tam. Pa spet ne več. Nekaj se je podrlo.
- ONA *(strmi vanj)* Je to vse, – ljubi?
Iz velike daljave skrivnostni posamezni jeki strelav in bobnenje topov.
 ON Aha! Začelo se je ... Se je že začelo.
 ONA Je to vse?
 ON Zdaj pa slišim ... Zraven sem.
 ONA Se bo tako končalo?
 ON *(Pomaha.)*
 NATAKAR *(Vpade, ko da je stal za vrati in vse slišal.)*
 ON Kako kaže? Katera stran zmaguje?
 NATAKAR Za zdaj je neodločeno.
 ON V tem je nekaj taktike. V škripce nas spravlja, na koga bomo stavili?
 NATAKAR Na tistega, ki bo izgubljal.
 ON Ste prepričani, da je treba slaviti poražence?
 NATAKAR Če globoko razmišljam -
 ON Ni bolj udobno slaviti zmagovalce?
 NATAKAR Nisem doma v politiki.
 ON Aha. Kdo je sploh poraženec? ... O tem bi se dalo razpravljat. Nekaj zdaj že vemo o tem, smo že bolj poučeni. Četudi se iz tega ne bomo nikoli ničesar naučili. Koga je pa že sploh kdaj kaj izučilo!
- Zamolkel strel iz havbice.***
 ON *(ko da ga situacija navdušuje)* To je bilo pa zelo, zelo blizu ...
 ONA *(Vstane, še trenutek ostane in gre.)*
 ON *(Pa nič.)*
 ONA *(Se naglo vrne, ko da je kaj pozabila.)*
 ON *(Si natoči kozarec do roba in še čez.)*
 ONA *(Obupana strmi vanj in v pijačo, se dokončno odloči in odkoraka.)*
 ON *(še malo posedi)* Zdaj je pa ponehalo ... Če se ne motim, bo nekaj časa mir. Grem pogledat, kaj se pripravlja. *(Se odmaje skozi jedilnico.)*
 NATAKAR *(Pospravi za njima, nikamor se mu ne mudi.)*

- 20.
- ONA *(Sedi sama, na sredi terase njen kovček in torba, ko da odhaja.)*
- NATAKAR *(Pride in bi rad prestavil prtljago.)*
- ONA Ne se dotikat, ne se!
- NATAKAR Dovolite, samo prestavil bi, da ne bo tu v napoto.
- ONA Ničesar se ne dotaknite, tam naj ostane.
- NATAKAR *(Se skloni, bi vendarle rad odnesel.)*
- ONA NE! Ne se dotikat!
- NATAKAR *(Se instinktivno za korak umakne.)*
- ONA Odhajam. Se razločno vidi, se ne vidi?
- NATAKAR Gospa odhaja.
- ONA Zdaj za trdno veste. Ni kaj skrivat.
- ON *(prihrumi)* A! Tukaj sta. *(Zamegljen pogled se mu v hipu zjasni, ko zagleda prtljago, treba bo ukrepati, mora pa sest, da se zbere, skuša se zbrati.)* Spal sem. – Trdno spal. – Zabuban dolgo, dolgo spal ... Zdaj sem buden. Bi naju lahko pustili za trenutek sama?
- ONA Ne! Ne bom ostala sama.
- ON Tako ali tako ne boš ostala sama.
- ONA *(Kratek suh smeh.)*
- ON Če me boš zapustila, se bom ubil.
- ONA Ne verjamem.
- ON Jaz tudi ne. Ampak tako bo zgedalo, ne bo mi več pomoči.
- ONA Zame že ne bi umrl.
- ON Kako boš pa varno prišla tja čez?
- NATAKAR Dovolite ...
- ON No, kar povejte, na katero fregato s topovi pa torpedi jo bojo vkrcali in izkrcali, ne da bi bila ogrožena varnost posadke?
- NATAKAR Bojim se, da je gospa zamudila priložnost.
- ONA Ni nobene druge ladje? Kakšen čoln.
- NATAKAR Ne bi vam svetoval s čolnom, tramontana brije, ni varno.
- ONA Konec je. Bom pa skočila v morje.
- ON Saj znaš plavat. Za začetek reševanja bo kar priročno.
- ONA Bi skočil za mano?
- ON Seveda bom skočil, zanesljivo bom skočil, sem že skočil, nimam druge izbire, samo ne preizkušaj me na tak način. Moje zmogljivosti imajo tudi svoje meje.
- NATAKAR Dovolite.
- ON Lahko greste, tole otoško epizodo morava dokončati sama.
- ONA Ni epizoda!
- NATAKAR *(vzame prtljago)* Samo ...
- ON Kar odnesite, soba 271.
- ONA Samo prestavil jo bo, da ne bo tu v napoto, ni hotelski postrežek!
- ON Se globoko opravičujem, če nisem na tekočem.
- NATAKAR *(Odnese prtljago v sobo.)*
- ONA *(zares je jezna)* Zmeraj imaš prav, vedno se zgodi po tvoje, vedno me pustiš na cedilu! Nimava ga zato, da bi mu ukazovala, ni najin inventar! Del najinega počutja je, da bi nama bilo tu lepo, da bi bila obdana s toplino, pozornostjo ... Zakaj si mi ga poslal proč? Vsaj enega človeka bi imela na svoji strani.
- ON Saj ga imaš. Četudi se mi ne zdi najbolj primeren za najine igrice. Ne bom ugriznil v to zeleno, nezrelo jabolko, ne bom!
- ONA Si že.
- ON Pa sem res. Kako, da tega nisem prej opazil, ti pa si? Kako bova zdaj? Samo še nekaj dni imava. Bova nadaljevala, znova začela, sklenila premirje? Kaj predlagaš?
- ONA Bom že prebolela.
- ON Tudi to bom vzel v zakup. Izhod v sili. Če te to osrečuje. Mene utruja. Kje sva že ostala?

- ONA Pri tvojem Darwinu. Boj za obstanek, gon po samoohranitvi pa gon po razmnoževanju, vse drugo smo si ljudje izmislili. Je tako?
- ON Zakaj toliko hrupa okoli najbolj naravnih reči? Gon po ljubezni, ha?! Zdaj smo pa tam. Pa ga imamo. Pa smo ga ujeli. Ta tretji, nepopoljšljivi gon, kam naj ga vtaknem ...
- ONA *(se mora zasmejati, vzame robček)* V morje bi skočil ... V mrzlo, razburkano morje ...
- ON Rešena ... Si zdaj rešena?
- ONA *(dahne)* Ja.
- ON Ni morskih psov, ni sovražnega ladjevja, samo midva, sama, prepuščena drug drugemu, na milost in nemilost ...
- ONA Ljubi ...
- ON *(zapre oči)* Ljuba moja ... Tako je ... Tako ...

21.

Pri obedu.

- ONA *(skuša navezati pogovor)* Kaj praviš k tej ribi ... No, ja. Samo malo je zažgana, se ti ne zdi, da je preveč opečena? ... Mogoče imaš rad malo zapečeno ... Meni je vseeno, samo da ni surova. Drugič bom poslušala natarjarja, še vedno je znal svetovat, kaj naj vzameva, česa ne. Imel je prav, ta tuna je brez okusa, ni sveža, zdi se, da že malo zaudarja. Ko si lačen, ti na začetku vse tekne. Morala bi naročiti srnji ragu, še posebej nama je svetoval. A ni čudno, moral bi biti na njihovi strani, saj je njihov, pa pljuva v lastno skledo, ha! ha! *(Se ji zdi, da je bila preglasna, posluša.)*
- A slišiš ... Tak mir je ... Kje pa so ... Jedilnica je čisto prazna ... Ob tej uri je vse živo ... Ljubi, me slišiš ... Ljubi ... Kam so vsi naenkrat šli ... Emil, s tabo govorim!
- ON Slišim.
- ONA Potem pa povej!
- ON Kaj?
- ONA Kam so šli?
- ON Kam? Nikoli jih nisem videl.
- ONA Ti ne. Od tebe se ne vidi. Ne noter ne ven. Lahko bi pa vedel. Upam, da se jim ni kaj zgodilo in bi ostala tu čisto sama ... Sama ... Zakaj sem si prav to želela, saj to je grozno ...
- ON *(za okopi novega manevra, decidirano)* Razumem! Neke stvari v življenju moraš nepreklicno uredit sam! Sam s sabo.
- ONA Prvič slišim, da hočeš biti sam s sabo. In nehaj pit, lepo te prosim!
- ON Včasih je treba izpreči konja, se malo umaknit.
- ONA Vem. Že moja mama je vedela. Ampak tokrat si drugače povedal. Ko da te ne bo več nazaj.
- ON Ko me ne bo več nazaj.
- ONA Ni me treba ponavljat kot kakšen zapit surovež.
- ON Tone.
- ONA Ni bil Tone.
- ON Potem sem pa to zagvišno jaz. Se globoko opravičujem.
- ONA Kaj je spet narobe? *(Ga gleda.)* Ribe so krive. *(Pomaha.)*
- ON Ti kar mahaj. Važnejše opravke ima. Počistit mora za njimi.
- NATAKAR *(Pride.)*
- ONA *(veselo)* Kako ste?
- NATAKAR V redu. Hvala.
- ONA Vse v redu?
- NATAKAR V redu.
- ONA Riba je bila zažgana.
- NATAKAR Vem. Se opravičujem.
- ONA Same kosti.
- NATAKAR Drugič bo boljše.

- ONA No, vidiš. Vse je v redu. Nič ni narobe, a ne. *(Se veselo oklene natararjeve roke.)*
A veste, da kar naprej mislim na vas. Kako nam tu strežete, brez oddiha pomagajte, da nič ne manjka. Zdaj mi pa povejte, kako da je jedilnica čisto prazna? Kam so vsi šli?
- NATAKAR Na dolgem izletu so, gospa, že od ranega jutra.
- ONA No, vidiš. Zaupat si moramo. Tako, da lahko ves svet sliši, nič ni narobe, dokler smo iskreni. Srečni, ja. Na daleč se nama vidi, ko da rada samevava. V resnici sva zelo družabna. Drugič se jim bova pridružila, samo pravočasno naju dajte na spisek.
- NATAKAR Bojim se, da je konec izletov. Obžalujem, če je prišlo do pomote.
- ONA Nič ne marajte. Življenje ni oblaček na nebu. Ampak tudi to bo, tudi to. Ko bo na celem svetu zmagala ljubezen. Že to, da celih dva tisoč let govorimo o njej eno in isto, pa še to, da jo drugi povzamejo in prirejajo po svoje, že to kaže, da je večna. Dostikrat se zgubi bogve kam, ampak ne zgubi ona, drugi so na izgubi, zakaj je pa ne znajo obdržat. Ampak vedno znova pride na svet. Človek je nepopoln, a je zato ne zna obdržat? Pa tudi v tej nepopolnosti je skrita njena skrivnost. V odločilnih trenutkih našega življenja bomo vsi postavljeni pred veliko preizkušnjo, takrat jo bomo spet našli. Ali pa bo ona nas. Nihče ne bo ostal sam.
- NATAKAR *(Nekam čudno zmeden, očaran, kot uročen.)*
- ONA *(jo zanese)* Slej ko prej si postavljen pred veliko preizkušnjo, naravnost podarjena ti bo, ne uideš ji, sprejmi jo, obilno boš poplačan.
- ON *(Brez opravičila hrupno vstane in odide.)*
- NATAKAR *(Gre takoj za njim.)*
- ONA Ne bom ostala sama. Ne bom. Ne bom ostala sama ... Oči bom zaprla. Samo oči bom zaprla in štela. Vse se bo vrnilo, pikapolonica bo poletela v nebo, slavček bo pel v grmovju ... *(Zapre oči.)* Mižim ... štejem do tri ... in ko jih odprem ... En ... dva ... tri ... *(Odpre oči, zavzdihne.)* Ah, ja ... *(Zazeha, zapre oči.)* Tri, štiri, pet, šest, sedem, osem ... *(Šteje v neskončnost in vse bolj tiho, tiho je.)*
- Po zraku zaveje. Nenavaden šum, zvok.**
- ONA *(Se vznemiri, vstane.)*
- Svetloba narašča, luči žarometov se usmerijo vanjo.**
- ONA *(poleti)* Ljubi! Ljubi moj! Kje si, vrni se! Vrni se k meni! Ne ostani tam! Beži! K meni! Ne zapusti me! Pri meni si varen!
- ON *(Se prikaže postaran, betežnega in rohnečega duha; na trenutke se mu utrne kot luciden preblisk iz davnine, pa se mu že izgubi; pri hoji si na začetku krepko pomaga s krepelom.)*
- ONA Ljubi. Kod si hodil tako dolgo? Spet streljajo.
- ON Baraba, natarar, naravnost v srce me je.
- ONA Nemogoče, to ni mogoče.
- ON Pa je. Medtem ko sem se vračal k tebi.
- ONA Pomota, to je pomota. K meni si se vračal.
- ON Enostavno tako se izide.
- ONA Ne! Ne izide se, pri meni ne.
- ON Njemu se je izšlo. Tebe ne bo.
- ONA To bo moral popraviti. S tabo hočem. Naj pogledam. Glavo imaš celo. Pa ravno v srce te je. Zdaj veš, kako je.
- ON *(robato)* Nič ne boli. To vem še iz prejšnjih vojsk. Kot top udarec. Telo se upre. Ne sprejme bolečine. Ko pa jo, je že konec.
- ONA Mene boli. Mene. S tabo hočem. Kaj imaš pa tu? V prst na nogi te je tudi. To ja boli, ko vstaneš.
- ON Samo gnusi se mi. Zdaj bom tako večinoma ležal.
- ONA Ne, saj se mi sanja.
- ON Ne sanja se ti. Dobro poglej, zakaj te boli.
- ONA Ljubezen boli, edino ljubezen boli, drugače je ne bi prepoznal. O, ljubi. Pri tebi sem. Vzel me boš s sabo.
- ON Dovoli majhno korekturo. Ko sva se vzela, si ti mene vzela s sabo.
- ONA Ja, jaz sem te vzela. Jaz naj bi bila za vse kriva. Mene spravlja v tesno zvezo z njo, s tisto, ki pride na koncu.

- ON Prišla si ... hvala ... kako naj se ti zahvalim.
- ONA Zmedel si me. Zares, ampak na nekaj si pozabil. Na posteljo.
- ON Prokrustova postelja.
- ONA Ne znam drugače povedat. Zato, ker sva že tako dolgo skupaj.
- ON Vse mi povej.
- ONA Pri tebi se je začelo s posteljo. Postelja je važna, si mi zmeraj dopovedoval. Prijelo se me je. V postelji, tam se vse začne. Ne veš?
- ON Nič ne vem. *(Se vrača do svojega stola.)* Pravzaprav vse vem. Samo na drug način.
- ONA Ne, saj se mi sanja. Sanja se mi ... *(Odtava za njim.)* Zdaj naj spet vse na novo začnem. Vse ga bo treba še enkrat naučit ... Vstaneš od mize, tako meni nič tebi nič, in greš. Ni treba, da si tako nevljuden.
- ON Ko bo po celem svetu zavladata ljubezen! Drek bo. *(Se usede.)*
- ONA *(milo)* To je samo prisposoda. Glavno je, da veš, kam greš. Z mano greš. Njega si tudi odgnal.
- ON Sam mi je sledil.
- ONA Mislil je, da me zapuščaš. Po pomoti te je. Pomotoma.
- ON Kaj pa, če se nisem nameraval vrnit?
- ONA Prvič bi bilo po pomoti. Drugič pa ne. V vsakem primeru je nedolžen. Iz ljubezni je tako ravnal. Iz ljubezni te je vrnil meni. Moraš mu odpustit.
- ON Iz ljubezni.
- ONA Ne veš. *(Sede.)* Ničkolikokrat mi je šel ta mladi fant po glavi. Pa ne samo po glavi. Neko posebno nagnjenje sem čutila do njega, nekaj materinskega. Najrajši bi ga vzela v naročje. Vzgjajala sem ga. Kako zna poslušat. Ljubezen sem vcepila vanj, na koncu se je odločil iz ljubezni, o ljubi moj, vrnil te je meni.
- ON Stal je pred veliko preizkušnjo svojega življenja.
- ONA Natanko tako, zapomnil si si.
- ON Zdaj bo moral tudi on umreti.
- ONA Ja.
- ON Ubil se bo.
- ONA Ja. Neločljivo smo povezani med sabo.
- ON Ne umremo samo enkrat.
- ONA Ne.
- ON Potem tudi ne živimo samo enkrat.
- ONA Tako je.
- ON Še naprej ga bom moral gledat.
- ONA Zdaj ga boš lažje, ko si star. Jaz sem se medtem tudi postarala, vsi problemi so rešeni, ni jih več, nisem vedela, da jih ne bo, ko bova stara. Če bi bila vedela, se ne bi toliko sekirala.
- ON Star sem bil že prej.
- ONA Pa ne tako čisto star.
- ON Naj bom še tako star, pa se dobro spominjam, kako se je začelo. Za mano bo prišlo. Še vedno bom lahko dejaven v marsičem.
- ONA Sem mislila, da je že konec, da sva razčistila med sabo. Kamor se obrneš, povsod škri-pa. Spet streljajo. Vsaj ti bi lahko dal mir.
- ON Nisem še naredil obračuna sam s seboj.
- ONA Ni treba, ni ti več treba. Naj ga drugi delajo, če hočejo.
- ON Stal bi pred veliko preizkušnjo svojega življenja.
- ONA Mati božja. Pa ne še enkrat. Naredil si obračun, ni računa brez mene, jaz sem ti ga pomagala naredit. Jaz sem bila tvoja velika preizkušnja. O, ljubi! Zapisan si v zvezdah, ne samo v mojem srcu.
- ON Nekaj slišim.
- ONA Kaj slišiš, ljubi? *(Se skuša dvigniti.)*
- ON *(vstaja)* Dajte mene! Pustite njo! Imam čin majorja ...

Viem, še preden sta prav pokonci, ju oster rafal pokosi.

22.

Napol ležita na sedežih, z rokami čez oprime, z nagnjenima glavama.

- ONA (Se zgane, zastoka, čez čas spet zastoka.)
 ON (Premakne glavo, jo gleda.)
 ONA (Sunkoma zadiha, stoka, kriči, vzdihuje.)
 ON (tiho, obzirno) Ljuba. Ljuba moja. Te kaj boli?
 ONA (vzdihni potešenosti, odpre oči) Ljubi.
 ON Ja, ljuba.
 ONA (nežno) Kaj je?
 ON Zdelo se mi je, ko da si kričala.
 ONA Tako lepe sanje sem imela. Kričala sem.
 ON Nisi kričala, nikoli ne kričiš. Samo vzdihovala si.
 ONA Ja. Ampak tokrat sem kričala.
 ON Že mogoče. Že mogoče. Nisem slišal.
 ONA Zelo ljubeznivo od tebe. To si pa slišal. Da sem vzdihovala.
 ON Ne vem, če si ravno vzdihovala.
 ONA Tako lepo se mi je sanjalo. Si hud?
 ON Zakaj bi bil hud, če ti je bilo lepo?
 ONA Saj mi je še. Četudi so le sanje.
 ON Rad imam tvoje sanje. Zaljubljen sem vanje.
 ONA Nisi ljubosumen nanje?
 ON Seveda sem. Zakaj bi naj bilo zdaj drugače.
 ONA Bi še vedno rad šel z mano?
 ON Vešda bi rad.
 ONA Bi rad še enkrat?
 ON Zgolj iz ljubezni, ljuba moja, iz ljubezni.
 ONA Tako lepo si povedal ... Veliko preizkušnjo svojega življenja si prestal, celo umrl bi zame. Jaz pol toliko nisem vredna. Pozabi. Nisi slišal. Kajne, da nisi slišal? Zdaj si moj. Za vselej moj.

23.

Po večerji.

- ON Dobra je bila.
 ONA Dobra riba.
 ON Ni čutit kosti.
 ONA Kuhana je boljša.
 ON Kostni rade odstopajo, če je kuhana.
 ONA Kako se ji že reče?
 ON Ne vem. Vprašaj ga.
 ONA Ne bo povedal.
 ON Ne govori več z nama.
 ONA Vprašaj ga, zakaj.
 ON Misliš, da je užaljen?
 ONA Da je zameril?
 ON Nekaj takega.
 ONA Zakaj bi zameril?
 ON Zapeljala si ga.
 ONA Ljubezen ga je zapeljala, ne jaz.
 ON To je eno in isto.
 ONA Iz ljubezni se je odločil.
 ON Ljubezen ga je ubila.
 ONA Ljubezen ga je rešila. Rad me je imel.
 ON Lahko še enkrat poveš?
 ONA (veselo) Kolikorkrat hočeš. Zakaj si pa gluhi.
 ON Rad te je imel. Jaz te imam tudi rad.
 ONA (zapeljivo) Povej, kaj si želiš.

- ON Na žaru pogrešam.
- ONA Ni še na jedilniku. Bojim se, da bo iz nje gledalo samo ogle. Rajši imam kuhano. On bo že vedel, kako imam rada.
- ON Tam je.
- ONA Vem. Za mojim hrbtom. (*Brez NATAKARJA!*)
- ON Kako veš?
- ONA Ker ni za tvojim hrbtom.
- ON To je pa tudi res.
- ONA Nama je dodeljen.
- ON Da nama streže.
- ONA Saj nama je že od nekdaj stregel.
- ON Stregel po življenju.
- ONA Kako se moreš tako šalit. Na svoj račun se šališ, še zdaj si ljubosumen.
- ON Pogrešam ga.
- ONA Ma nee!
- ON Ko ga bom zagledal, se bom spomnil.
- ONA Se boš.
- ON Zakaj je tako.
- ONA Zakaj je ljubezen. Zato, da lahko imaš tudi njega rad. Ni tako, ljubi? Vidiš. Dosegel si najvišjo stopnjo, zadnjo obliko ljubezni. Naprej ne gre.
- ON Nazaj tudi ne.
- ONA Tega še ne veva. Ampak rad ga imaš, ker ima on mene rad. In on te ima rad, ker imaš ti mene rad. Jaz imam rada oba, ker se imata vidva rada. Iz tega sledi: da brez naju tudi njega ni. In naju ni, če njega ni ... Kje pa je? ... Kako da ga ni ... Govorim - pa se ne slišim. Gledam - ničesar ne vidim. Zakaj je takšna tema? Saj je še vse, v meni je. Če ni sonca, je tema. Ko je sonce, je dan. V meni je vse zbrano, shranjeno. Mora priti, mora. Tako je urejeno. Nič se ne spremeni. Moja mama še vedno živi. Samo pokopali smo jo ... Poglej, da je res! (*Se razveseli, pokaže na NATAKARJA.*)
- NATAKAR (*pride*) Pravkar so poslali depešo. Neprijateljski spopadi so ustavljeni. Vojne je konec. Zavladal je mir. (*Gre.*)
- Vse, kar sledi, bolj ali manj prekipeva od blaženosti.*
- ONA Ampak midva sva mrtva.
- ON Midva nimava s tem nič.
- ONA Živiva samo še v najini ljubezni.
- ON Ničesar ne potrebujeva.
- ONA Za najino ljubezen živiva.
- ON Od same ljubezni.
- ONA Pri najini ljubezni.
- ON Tudi tako bi se lahko reklo.
- ONA Kaj pa, če je mislil na kak drug mir -
- ON Na kakšen, čigav mir?
- ONA Da imava zdaj mir drug pred drugim.
- ON Tu se pa moti.
- ONA (*zmagoslavno*) Zdaj bi si lahko privoščila tartufe.
- ON V ustih jih imaš. Iz ust ti gledajo.
- ONA V ustih imam po njih okus. Misliš, da to zadostuje?
- ON Pet minut počakaj, sitost pride sama od sebe.
- ONA Ampak še vedno se ljubiva.
- ON Tako kot prvi dan, prvo noč.
- OBA (*himnično zapojeta*) Noč in dan. Night and day ...
- ONA Sonce še vedno sije. Ljubi bog, misliš, da ga ne bo več. Da bo mrknilo. Tako kot so napovedovali. V kakšnih nadnaravnih barvah zahaja ...
- ON Nič ni narobe. Tudi narava pozna kič.
- ONA Midva nisva kič.
- ON Midva sva ukinitev kiča.
- ONA Ampak nekaj morava biti. Vsaj spomin sva ohranila nase.

- ON Dolg spomin.
 ONA Človek lahko živi tudi od spominov.
 ON Mrtvih spominov.
 ONA Nikoli se nič ne konča.
 ON Nič še ni dokazano.
 ONA Psss ... Kako moreš – po vsem tem – kjer sva.
 ON Kje so dokazi?
 ONA Jih nisi prinesel s sabo?
 ON *(ni čisto prepričan)* Človek naj bi vse do smrti delal vse tisto, kar je celo življenje počel.
 ONA Čisto vse – (!!!)
 ON Ta kapital se ti bojda obrestuje še po smrti.
 ONA Ja! ... Ne vem. Saj se ne mudi ...
 ON Nič ne košta. Kruh revežev. Zabava bogatinov.
 ONA Kot na zemlji v nebesih ... Če bo to držalo – (!!!)
 ON Ali je – ali pa ni. Zakaj bi jo morali negovat kot kakšnega dojenčka.
 ONA Aaa ... To sem pa nekje že slišala. Čakaj – da se spomnim ... Saj je vseeno. Lepo je bilo.
 ON Meni se tudi zdi, da sem nekaj pozabil.
 ONA Ko bom to prespala, se bom spomnila.
 ON Nekaj pogrešam ... nekaj ... ej ... mm ...
 ONA Hitro se spomni. Jaz sem se že.
 ON Vedno me prehitiš, vedno si prva.
 ONA Zdaj boš pa spet ljubosumen.
 ON Ne bom, če se lahko vrneva.
 ONA *(polna miline)* Lahko.
 ON Tja, kjer se je vse začelo ...
 ONA Ja! Poglejva, če sva še tam.

Pohitita gledat in otipavat vsak svoj stol, če sta še tam.

24.

Slika je podobna začetni situaciji v 22. prizoru.

- ONA *(Kriči in ječi in vrešči in vzdihuje.)*
 ON *(Ima razgrnjen časopis po nogah; ko gre, maha in mlati z njim, tudi po njej, polno je muh.)* Zbudi se! Ej! Zbudi se! *(Stopi k njej.)* Nehaj s tem! Na živce mi greš!
 ONA *(Pa le še bolj kriči.)*
 ON *(Odstopi, jo gleda, kako ječi in vzdihuje.)*
 ONA *(Glasovi pojenjajo, preidejo v potešenost.)*
 ON *(Se nekam užaljeno umakne na svoj sedež.)*
 ONA *(Dvigne glavo, z občutkom nepriznane krivde.)* Nekaj se mi je sanjalo.
 ON Ja. Vem. Glasna si bila.
 ONA Glasna. Si kaj slišal?
 ON Vse. Kričala si.
 ONA Jaz nikoli ne kričim. Mogoče katera. Jaz že ne. Bi ja vedela.
 ON Stara pesem. Nikoli ne kričiš. Tudi če te ujamem.
 ONA S kom?
 ON A! Sem te le dobil.
 ONA Kako veš?
 ON Vse sem slišal.
 ONA Kaj si slišal?
 ON Kako si kričala.
 ONA Spet začenjaš. Nisi bil ti z mano?
 ON Mogoče že. Čisto na koncu.
 ONA Te to vzburja, ljubi?
 ON Mogoče me pa res. Moja stvar.
 ONA Jaz nisem nič slišala. Vse se mi je sanjalo. Ko se zbudiš, pa sanj tako ni več.
 ON V tebi je nekaj potlačenega.

- ONA Kar naprej goniš eno in isto.
 ON Kdo se goni.
 ONA A veš, da sem vesela.
 ON Jaz tudi. Da sem vsaj to dočakal.
 ONA Nič nisva zamudila. Če ponavljava, bova utečena.
 ON Si stopala?
 ONA Na prste sem štela.
 ON Nimaš ure?
 ONA Vzeli so mi jo.
 ON So ti še kaj vzeli?
 ONA Nič nisem čutila.
 ON Za kaj sva pa sploh umrla?
 ONA Povem ti, ne spleča se. Enkrat je bilo zadosti.
 ON Če bi še enkrat začel, bi moral še enkrat umreti.
 ONA Druge kanalje pa na tvoj račun hotele živeti. Kar pozabi.
 ON Pa saj še končal nisem –
 ONA Ne boš verjel. Jaz sem končala.
 ON Samo pretvarjaš se. Da bi mi ustregla.
 ONA Saj sem vedela, da mi ne boš verjel.
 ON Zaradi lepšega sem vedno verjel.
 ONA Zarad mene. *(Ji je vseeno.)*
 ON Zarad tebe!
 ONA Spet začanjaš.
 ON Za hip morava prekinit.
 ONA Pa nee! Ne še.
 ON Občutek imam, da bo čas za večerjo.
 ONA O! Že prihajajo.
 ON *(Pogleda v nebo in na uro, pa nima ure, za točen čas še hitro enkrat po zvezdah.)*
 So pa točni.
 ONA Nikoli ne zamujajo.
 ON Tako so narejeni.
 ONA Tudi midva ne smeva zamudit. Kaj pa bo?
 ON Če se ne motim, sva midva na jedilniku.
 ONA Zadnje čase postajaš nekam čudno pesniški, ljubi.
 ON Kaj morem, če se trudim biti sam duh. Nisi razumela metafore.
 ONA Kako da ne. Kot cvetlični valček. Prodajalka vijolic. Ljubimca, objeta v šopku iz resja.
 Kako naju bojo pa servirali?
 ON Ne vem, če bojo znali, v teh krajih.
 ONA Jaz bi si dala servirat kot biftek à la Rossini.
 ON Zdaj si me pa vrgla iz tira. Naenkrat sem v dvomu. Kaj pa – če ne bova užitna, preveč krvi. Če naju bojo gostje odklonili. In zahtevali šefa.
 ONA Kaj se sekiraš. Šef je abdiciral.
 ON Še nikoli nisem nikjer odpovedal.
 ONA Če te to vznemirja. Kar mene naj vprašajo.
 ON A bo?
 ONA *(široko, spodbudno)* Bo ... Bo ...
 ON Kdo bo stregel?
 ONA Ja, on, kaj pa misliš. Vedno nama je stregel. Nič drugače ne bo. Ne smeva mu vzeti veselja, celo življenje je vlagal v ta projekt. *(Pohitita nazaj proti mizi, se ustavi.)*
 ONA Naenkrat imam tako tremo. Občutek imam, ko da sem čisto gola.
 ON Čisto lepa, čisto taka. V čast mi bo, madame, če vam lahko ponudim roko. Še vedno blestite. Minljivost se vas ni dotaknila.
 ONA Ljubeznivi ste, gospod. Z veseljem se vam pridružim. *(Se oprime njegovega komolca, slovesno vstopita v jedilnico.)*

Jedilnica se mahoma razsvetli.

25.
 ONA Ljubi. A veš, da lahko berem tvoje misli?
 ON Torej veš, da lahko jaz tvoje.
 ONA Zdaj pa ne bom imela nobenih svojih malih skrivnosti.
 ON To je ta skrivnost tukaj. Vsi jo držijo zase. Vsi vejo vse o drugih, še najmanj o sebi.
 ONA Misliš, da naju bojo odkrili?
 ON Saj si dopovedujem, da ni res. Pa bolj ko si dopovedujem, bolj raznašajo, da ti s tem samo štango držim. Po tihem še kar naprej šmiraz z natakarkjem.
 ONA V mislih grešiti -
 ON - ni noben tak greh, jaz sem tudi tako mislil.
 ONA Je tudi greh. Kako se je zdaj pokazalo, da so imeli prav ... Kaj pa naj naredim?
 ON Pokličī ljubezen. Še vedno je pomagala. Naj jih malo zamoti.
 ONA Pokličem naj -
 ON Svojo ljubezen.
 ONA Kako? Še nikoli je nisem videla. Tebi sem rekla ljubezen. To je bilo pa tudi vse.
 ON Vem, vem, vse vem. Vse.
 ONA Ti si bil vse, vse ... Samo - ona je prva, njo imam rajši.
 ON Zdaj te je slišala.
 ONA Če me je slišala, jo bom tudi videla. O ljubi! Tako si želim, končno se bova srečali.
 ON Tam prihaja.

Nenadoma se vse slavnostno okraši in razsvetli.

- NATAKAR (*pride napudran, črno in zlato livriran, z belo periko, v beli žarki svetlobi je ko prosojen privid kostumiranega efeba*) Dovolite, vam lahko kako pomagam?
 ONA (*pa v prisrčen smeh*) Mislila sem ... Mislila sem ... (*Smeh jo lomī.*) Joj, komaj sem te prepoznala. Ti si ... Seveda si ... O, ljubi bog ...

Simfonični orkester se uglašuje.

- NATAKAR (*Jima da razkošno vezana črna programa z zlato obrezo.*)
 ON Oprostite, nisva naročila, da bi nama, po vsem tem, nisva imela v mislih, še na misel nama ni prišlo ...
 ONA Ljubi ... Ne se kregat. Uslišana sem. Nekaj tako lepega bo. Ne more biti kaj drugega.
 NATAKAR Rahmaninov.
 ON Kako, prosim?
 NATAKAR Concertgebouw orkester, dirigira Vladimir Aškenazi.
 ONA Aškenazi! - Nekaj tako lepo žalostnega bo ...
 ON Naj gre muzicirat v spodnje prostore.
 ONA Poslušaj, ljubi, poslušaj, vsak čas se bo začelo.
 NATAKAR Otok mrtvih Sergeja Rahmaninova.
 ONA (*vriskne*) Otok mrtvih! ...
 ON Rahmaninov. Morbidno, nima kaj drugega -
 NATAKAR (*Pozoren na njen vznesen vrisk, naglo odide.*)
Uglaševanje orkestra je poenjalo, še hip in zaslišimo aplavz dirigentu. Glasba: Otok mrtvih.

- OBA (*Zavzeto poslušata, vse bolj kakor uročena v zasanjanosti, očaranosti.*)
Luči počasi ugašajo do trde teme. Bleda mesečina na OBEH. V nevidnem čolnu bosa čepita drug za drugim; ONA spredaj, ON tesno za njo.
 NATAKAR (*Zdaj Haron, popolnoma zakrit s črnim ogrinjalom in neosvetljen, stoji za njima in s počasnimi kretnjami poganja čoln z nevidnim veslom.*)
 OBA (*Sta sključena, ON kot ohromljen pod težo brodnika za sabo, ONA na trenutke oživi in brodi z roko po vodi.*)
Iz teme se počasi svetlika Otok mrtvih, projekcija oljne slike Arnolda Böcklina na marmorno steno hotela. Lirični odlomek iz skladbe.

- ONA in ON (*Prevzeta in kot omamljena od čudeža, ki vstaja pred njima, vabi ju in hkrati navdaja s sveto grozo.*)
- HARON (*Po stopinjah glasbe zapusti čoln in se od strani bliža Otoku.*)
- ONA (*Stopi iz čolna in mu začne slediti, čez čas obstane, se obrne proti NJEMU, Emilu, ki se kot nebogljjen otrok oprijema stranic čolna, čaka; ONA čaka, OBA čakata, HARON čaka.*)
- ON (*Vstane iz čolna.*)
- ONA (*Hiti, brede neskončno dolgo k njemu, se mu vrže okoli vratu.*)
- ON (*Jo dvigne v naročje.*)
- HARON (*Izgine.*)
- ONA (*Ga silovito objema in poljublja, vriska od sreče, joče.*)
- ON (*Jo nese na Otok.*)

Tema. Glasba narašča. Nato vse tiho.

26.
Pri kosilu, pred odhodom. ONA mukoma požira, stoka, rada bi načela pogovor, pa se ji vsakič zatakne. Sicer pa je vse nobel.

- ON (*čez čas, nadvse vljudno, ljubeznivo*) Zdaj vozijo ladje spet po voznem redu. Vsako uro. Eno bova že ujela.
- ONA (*Vilice in nož ji padeta iz rok.*)
- ON Iz rok ti je padlo.
- ONA (*se objokano zazre vanj*) Vem.
- ON Vilice in nož.
- ONA Nož imam v roki.
- ON Vidim. Spet ga imaš.
- ONA Na jok mi gre.
- ON Ker ne grem dol in podaljšam še za en teden, dva.
- ONA Kod hodi tako dolgo?
- ON Je tako, ljuba? Je še kaj drugega?
- ONA (*solznih oči*) Šarlote še ni prinesel.
- ON Sladico prinese čisto na koncu.
- ONA Lahko bi že. Nikoli ni zamujal. (*Pomaha, zakrili z rokami, butne kozarec na tla.*) Nisem nalašč, prisežem, da nisem, zares nisem.
- ON Je že v redu, pomahala si. Zdaj je tudi slišal, zanesljivo se bo prikazal.
- NATAKAR (*Se takoj pojavi kot natakár z metlo in smetišnico na pokončnem držaju in pomete glaževino.*)
- ONA (*šokirana, pa ko da nadaljuje z razpravljanjem*) Eni imajo vse, drugi nič. Zato pa je tako. Eni morajo opravljat najnižja dela - (*Se ustavi, ko da je šla predaleč.*)
- ON (*po vljudnem premolku*) Si končala, ljuba?
- ONA (*zajamra*) Nee!
- ON (*z nasmeškom*) Pa končaj, dovoli, se nič ne mudi.
- ONA Oprostita, obema se opravičujem, vsi imajo pravico, da so deležni pozornosti. Nisem živčna, razvajena sem, že od otroških let so me razvajali, ne znam se ustavit, ko enkrat začnem, sploh pa, zakaj bi se ustavljala, če se ne morem, ne znam, pa naj me kdo ustavi, nič vam ne preprečuje, v meni ni nobene prepreke, če pa bi bila, bi jo preskočila, zato pa so ovire, da jih preskočite, a ne - (*Se ji spet ustavi, oči pa so ji polne objokane radosti, lahko bi nadaljevala.*)
- ON (*s precejšnjo mero pozornosti*) Načela si zanimivo temo.
- NATAKAR (*Se je za hip ustavil, nato pohiti s čiščenjem.*)
- ONA Nikar ne hitite. Se nič ne mudi. Vzemite si čas. Odhajava, veste.
- NATAKAR Končal sem. Oprostite, takoj bom postregel.
- ON Meni ni treba, ne res, ne bom ...
- NATAKAR Imam že pripravljeno, tu ...
- ON Ne maram, ne smem, se opravičujem, obžalujem ...
- NATAKAR Za vrati imam pripravljeno, takoj bo.

- ON Zahvaljujem se vam za vaš izjemni trud, ki ga vlagate v vaše podjetje ali kar že je. V tem pogledu ostajam vaš dolžnik in na koncu še zanesljiv partner, podporni ud vaše nepozabne kuhinje.
- ONA Ja, ja, ja, kar za vse prinesite, bomo že pospravili, rezervacija je potekla, pa kaj pol. Tako je življenje.
- NATAKAR *(Gre in prinese dve šarloti.)*
- ONA *(Steče ven in skoraj istočasno prinese še en stol.)*
- NATAKAR *(To vendar ne gre, ne sede, gre pa tudi ne.)*
- ONA Prisedite, sedite. Ne bojte se, ne bom vas pojedla. Če mi nočete pomagat, bom pa vse sama, samo družbo nama delajte. Prosim.
- NATAKAR *(Si tega ne more privoščiti, pa vljudno stoji.)*
- ONA Še veste, kakšno goro sladoleda ste mi prinesli? Tudi tole bom pospravila, brez skrbi. Ne bo mi slabo. Šarloto obožujem. Servirana s sladoledom in prelita z maraskinom. Vedela sem, vedela, nisem pozabila, to je prava šarlota.
- ON *(Pogleda na uro.)*
- ONA Koliko časa še imava?
- ON Če bova zamudila, greva z naslednjo ladjo.
- ONA Bi se dalo?
- ON Zakaj ne, pa ja.
- ONA A veš, da si se spremenil. Ja! Spremenil si se.
- ON Kako spremenil?
- ONA Kajne, da se je spremenil?
- NATAKAR *(Ne ve, kaj bi, pa modro pokima.)*
- ON Zmeraj sem bil enak.
- ONA Čisto drugačen si.
- ON Jaz se nikoli ne spremenim. Se tudi ne bi hotel.
- ONA Nisi se tako spremenil, da bi sebe ne prepoznal. Od sinoči pa sploh.
- ON Kaj je bilo takega sinoči?
- ONA *(igrivo)* Nič. Sanjalo se mi je. Zlat si.
- ON *(se smehlja, gledata se)* Ko te gledam ... bi skoraj verjel.
- ONA Oči ne lažejo. Šele v drugem se ugledamo. Prej nas sploh ni.
- ON Za tak korak je potrebno ... nekaj prej, pred tem ... da se zgodi.
- ONA Nič ni pred tem. Samo oči zapreš, pa ... Oči zaprem ... *(Zapre oči in se zasanja.)*
- ON Saj me sploh ne potrebuje ... *(Se obrne k NATAKARJU.)*
Ne potrebuje me.
- NATAKAR Vašo podobo si vtiskuje v spomin.
- ON Naenkrat nimam več svoje podobe. Ukradla mi jo je.
- NATAKAR Če mene vprašate. Gospa bi rada ostala.
- ON Ne ne. Samo potrebo po družbi ima.
- NATAKAR Gospa ima rada družbo.
- ON Prav to sem vam pravkar povedal.
- NATAKAR Tu smo si enotni.
- ON Nedvomno. Vsak z drugega konca. Ampak na koncu ne.
- NATAKAR Gospa bo zaspala.
- ON Se vam zdi? Tako spi. Vse sliši.
- NATAKAR Izredna je.
- ON Se strinjam.
- NATAKAR Lepa.
- ON Njej govorite ali meni?
- NATAKAR Veliko stvari mi je zaupala. O angelih. O novem stvarjenju sveta. O iskrenosti in pogumu.
- ON Aa ... Kdo zdaj vodi igro? Kdo ima vse niti v rokah? Vseeno. Odločilno je, kako se damo voditi. Sedite. Usedite se. Vzemite njen kozarec. Res je vseeno, kdo. Soočeni smo pa vendarle. Kdo vodi igro?
- NATAKAR Ona.

- ON Ona. Ima ime.
 NATAKAR Gospa mi ga ni zaupala. Nisem poizvedoval.
 ON Niste ... Še vztrajate, da ostane skrivnost? Zdaj ko sva zaupana drug drugemu, lahko igrava na odprte karte. Dokler ne zveva vsega o njej, je lahko vse.
 NATAKAR Vem.
 ON Bravo! Eden od naju ve več. Samo to mi še povejte. Kakšne manevre ste imeli, da so lahko letala tako brezobzirno preletavala hotel, ko da bo šlo zares?
 NATAKAR Šlo naj bi zares.
 ON A! Pa ste vedeli, da sem bil v tem špilu major?
 NATAKAR Gospa mi je povedala.
 ON Zaupala, izdala ... Ooo ... Tu je šlo pa zares. Še to: kakšno vlogo ste vi odigrali?
 NATAKAR Kar mi je bilo zaupano, je bilo strogo zaupno.
 ON Zaupno: nikoli nisem bil major.
 NATAKAR Vzamem kot strogo zaupno.
 ON Bravo. Igrate tarok?
 NATAKAR Če je treba, znam.
 ON Bravo. Dva pri taroku zna biti preklemano dolgčas. Trije, to pa že gre. Ste prosti zvečer?
 NATAKAR Jutri zvečer bi lahko.
 ONA *(prasne v smeh)*
 ON Pogledat bom šel, če se da ... Podaljšala bova.
 ONA Ne, ljubi. Hvala, ljubi. Saj je bilo ... Lepo je bilo. Prihraniva za drugo poletje. Saj bova še prišla. A ne da bova. Seveda bova. *(Z užitkom pospravlja šarloto in se ganjeno srečna, solznih oči, skrivnostno nasmejana zazira v prihodnost.)*

Dolga pavza.

ON in NATAKAR *(Strmita vanjo kot v zgago, ki kviri igro, ali kot novo odkritje, ki bo spremenilo svet.)*

Še vedno pavza.

Kot oddaljen lajtmotiv zaslišimo Rahmaninov Otok mrtvih.

Konec

Oktober 2008

Ženski liki v Prežihovi literaturi

ESEJISTIKA

Uvod

V veselje mi je spregovoriti in razmišljati o pisateljevih ženskih likih na kraju, kjer so Kuharjevi našli svoj dom, in spregovoriti o pisatelju skozi njegovo literarno delo v času, ko so na nebu »solze svetega Lovrenca« (N. Kuret) in ko poletje prehaja v jesen.

V Sloveniji je običaj, da počastimo pisateljevo obletnico smrti, ker želimo poudariti pomen avtorjevega dela, za slovenski narod posebej vrednega, saj smo tudi na njegovem, sicer danes že nekoliko starosvetno pojmovanem duhovnem izročilu, konstituirali državo, prehajajočo v polnoletnost, ko smo preskusili Prežihovo besedo, kako je skozi naše osebnostne zmožnosti in življenje postajala stvarnost s konca 20. stoletja.

Prežihov prispevek k vidnejši vlogi žensk kot odgovornih nosilk življenja v naši družbi je opazen, zato naj bo spomin na Prežihovo rojstvo in god spodbuda za potreben razmislek o njegovih ustvarjenih ženskih likih in našem sprejemanju (doživljanju in razumevanju) le-teh v času, ko upravičeno slavimo »žensko literaturo« (Brina Svit, Suzana Tratnik, Polona Glavan, Nataša Kramberger, ...), v času feminističnih gibanj in močno spremenjenih pogledov na odnose v družini.

A ob tej priložnosti in takšnem izhodišču razmišljanja je nujno upoštevati tudi krščansko zavest, ki je bila našemu pisatelju močna motivacija za pisanje, o sporočilu, da »Človek naj ne živi samo od kruha, ampak od vsake besede, ki pride iz božjih ust ...« (Mt 4,4).

Oris družbenih razsežnosti ženskih likov v Prežihovih literarnih besedilih

Ob kritičnem razmisleku iz vrste Prežihovih ženskih likov najprej izstopita podobi matere in babice v črticah *Solzice* in *Ajdovo strnišče*. Besedili, ki sodita med najbolj branega Prežiha, sta bili objavljeni po 2. svetovni vojni, napisal pa ju je po vseh romanih in novelah kot izkušen, zrel ustvarjalec. Sledi jima lik matere samohranilke, kakršna je bila Hudabivška Meta, posebne pozornosti vredna kategorija današnje ženske populacije na pozitivnem polu družbene lestvice, na nasprotnem polu pa komajda pozornosti vredne zakonite žene od Dihurke, Hudabivke, Čarnoglavke, Munkinje, Bunkinje, Pernjice, Permance, Močivke do Mlatejke, za katero pravi pisatelj, da je »(Ta rajna

Mlatejka je) trikrat mišnico jedla, ker je njen mož vlačugo kar doma imel.« (ZD VII, stran 15).

Takoj za njimi sledi še kako aktualna podoba duševno prizadete matere. Kako sprejemamo takšen pisateljev ženski lik v času, ko smo se komajda lotili prav reševati ob telesni tudi duševno pohabljenost ženske, ki jo je zaznamovala in je pomenila tragičen konec za *Černjakovo Terbo* iz romana *Jamnica*? In ne nazadnje: kako danes cenimo na primer psihološki portret jezične in spletkarske matere *Ajte*, nekdanj beračice, ki jo hči zapusti, a sama z zvitostjo obvladuje ves kraj in tudi svojo širšo okolico z dokaj sodobno življenjsko filozofijo: »Ni lahko nam siromakom, ker moramo za kos kruha drugim pridelovati nebesa, za lastno pokoro pa še časa nimamo ...« (ZD VII, 16), prav tako iz romana *Jamnica*? Ob tem naj zgolj omenim zmagovito materinstvo lepe in radožive *Radmance* iz novele *Ljubezen na odoru*. A kakšen je naš odnos (tudi v spominu) do žena in mater, ki so bile, skorajda lahko rečem, zgolj za to na svetu, da so delale in rojevale, ob rojevanju tudi umirale, kot npr. *Dihurka* v noveli *Boj na požiravniku*, mlada *Munkinja* v romanu *Jamnica* in *Kurnica* ob rojevanju šestnajstega otroka v noveli *Dvojčki*?

Način opazovanja ženskih likov v Prežihovi literaturi

Čeprav je jasno, da je Prežih marsikatero razsežnost družbenega življenja dojel predvsem zaradi svojega naprednega svetovnega nazora, bom razmišljanje o številnih ženskih likih v njegovih literarnih delih usmerjala s pisateljevim umetnostnim izrazom, z njegovim jezikom in slogom, ki danes predstavlja še premalo ozaveščeno avtorjevo literarno izkušnjo, utemeljeno sicer s koroško različico slovenskega knjižnega jezika, normirano za knjižno rabo z *Gutsmanovo Slovnico* in *Janežičevimi učbeniki* ter *Slovensko-nemškimi slovarjem* v mnogih ponatisih.

Jezikovna in slogovna uresničitev žensk v Prežihovih literarnih besedilih

Prežihova najboljša literarna besedila (*Samorastniki*, *Boj na požiravniku*, *Požganica* in črtici *Solzice* ter *Ajdovo strnišče*) so besedne umetnine, ki danes predstavljajo eno od mer v slovenski literarni zgodovini, saj so socialno verjetne

in etično prepričljive tudi za sodobnega slovenskega bralca, četudi jih mladi v osrednji Sloveniji kdaj zavrnejo, kot je bilo slišati npr. – zgoraj (na Koroškem) imajo še vedno »janke«. Očiten namig na *Samorastnike*, ko oče Karničnik zavrže zaradi noseče deklice tudi sina, dediča veleposestva, ker se ji ne odpove, z besedami »*Bridko je, Ožbej, ..., da hočeš pobegniti s Karnic, da jih hočeš zamenjati za janko.*« (ZD II, 206) A opomba nas toliko bolj prepriča, da je mladim nujno približati kulturo, iz katere je pisatelj zrasel in ustvaril iz (tako se rado zazdi) grdega, odurnega in zavrženega življenja – čeprav takšno ni prav nobeno življenje – estetski svet besedne umetnosti. A ni pomislekov ob sprejemanju *Solzic* in *Ajdovega strnišča*, kjer sta osrednja ženska lika prerasla v takšna simbola, da se dotakneta slehernega posameznika. (Ob materi in babici je še »*deklica ... belo oblečena deklica*« v črtici Prvi maj.) Izstopi *babica/bica*, o kateri pravi pisatelj »... *moji mladosti je darovala toliko tople ljubezni, da sem se v njej prerodil, kakor se v poletju prerodi v igredna rast.*« (ZD III, 423)

Tudi če ne bi hoteli, moramo priznati, da je pisatelj like in z njimi svet medsebojnih odnosov uresničil s samosvojim jezikom in slogom, ki je zrasel z avtorjevo ustvarjalno osebnostjo v moč, iz katere je pisal. Od kod jo je jemal? Sam pravi o pomenu materinih pripovedi v pismu svakinji Pavli Kuhar 5. 8. 1948: »*Oni mi niso bili le rodna mati, ampak so bili tudi povzročiteljica skoraj vseh književnih del, ki so danes last slovenskega naroda. Oni so mi pripovedovali korene teh povesti in zgodb.*« (ZD XII, 50-51). Pisatelj je namreč stopil pred slovensko in svetovno kulturno javnost z besednimi stvaritvami, ko je bil na tujem vprežen v družbeno-politično delo.

Menim, da smem reči, da je v Prežihovih najboljših delih postal jezik »*božanstvo*«, kot se je o tem mediju izrazil letos stoletni svetovno znani antropolog C. Levi-Strauss. Namreč, ob nekaterih delih pisateljevega sporočila bralec/poslušalec postane slep in gluha za vsako kritično misel in sledi moči izrečene/zapisane besede.

Kako si je pisatelj prizadeval ustvariti vsak posamezni lik, priča izjava v obliki retoričnega vprašanja, izrečenega Matevžu Hacetu v pogovoru o Radmanci »... *ali sem ali nisem pogruntal tiste močne babnice!*« (ZD II, 495, navedek: PrZ, 136).

Sporočilni učinek, ki mu bralec prisluhne in pritrjuje, dosega pisatelj z naslednjimi jezikovnimi in slogovnimi gradniki literarnih umetnin:

- s poimenovanjem oseb,
- z rabo in posebno izrabo jezikovnih starožitnosti in
- metaforiko, predvsem metonimijo, v izražanju in opisih oseb.

Poimenovanje ženskih likov

V Prežihovem literarnem opusu moremo naštetih okoli tristo literarnih likov, od katerih je ženskih le slaba tretjina. (Gotovo na račun vojnega romana *Doberdob*, kjer je statistika moških najbolj obsežna.) Če odmislimo ženske like matere, babice in belo oblečene deklice iz črtic v zbirki *Solzice*, kjer so občna imena pridobila privzdignjeni, simbolni pomen in ustvarjajo posebna sporočilna polja v besedilih, moremo ostala poimenovanja žensk razvrstiti in sporočilno ovrednotiti takole.

Pisatelj v največ primerih ženske like poimenuje z oblikami imen, utrjenih v domači govorici, npr.: *Ančka, Cena, Fanika, Gela, Liza, Lona, Martina, Meta, Mica, Pepa, Tončka, ...* poleg gospodinj s prevzetim moževim, sinovim ali hišnim imenom, kot sem jih že navedla od Dihurke prek Voruhle do Mlatejke. Z nespremenjenim krstnim imenom jih poimenuje le redko, samo takrat, ko spregovori o ženski v uradnem, neosebne okolju, npr. »... *se je ... oženil z Ano Beledovo, ... (Doberdob, ZD IV, 42), »Antonija Kerteš, Budapest, ... (Doberdob, IV, 222) ipd. Drugič, kadar pripoveduje o tujem svetu, poimenuje tudi ženske s tujimi, nedomačimi oblikami imen, npr.: »... draga Elza, ...« (Večerja, ZD I, 302), »... ki se je imenovala: Eleonora, ...« (Dekle z mandolino, ZD I, 409) ali: »*Emilija, dušica!*« (Večerja, ZD I, 304) Tretjič, poudarjeno odtujeno, nedomače in tako posebno, da je zaznamovano, pisatelj poimenuje nezakonske otroke, npr. Metino hčer v noveli *Samorastniki*: »... *se je rodila Burga.*« (ZD II, 215) ali samosvojo, pokončno borko za ljubezen Radmanco v noveli *Ljubezen na odoru*: »*Radmanca, ta Afra —*« (ZD II, 96), medtem ko njeno hčer poimenuje »... *drobna, enajstletna Afrula.*« (Ib. 121) za razliko od Bunkove deklice v romanu *Jamnica »Africa, brž v zibelko!*« (ZD VIII, 71) Zanimivo je, kako pisatelj že z obliko imena posredno spregovori o socialnem statusu npr. Radmančine hčerke, otroka ženske, ki je bila po svoji naravi izbrana bolj za ljubezen in manj za materinstvo. Oblika imena poimenuje in označi nič krivo deklico *Afrula*. Pa ne le njo: končniško obrazilo *-ula*, z izrazito slabšalnim sopomenom, najdemo tudi pri oblikah imen (tudi deklic) *Roza, Treza, Tona in Julija*. Npr. —»*In če je oče hotel imeti Rozulo ... (Dvojčki, ZD III, 489) in v istem delu: »... od Tonule do Lenoge, ... (ZD III, 216). Ali v primeru, ko mož pobara ženo: »Ti, Trezula, zakaj pa je nocoj toliko nog v postelji ...« (Požganica, ZD, VI, 84) Vsaka tako nenavadna in nepričakovana oblika imena ustvarja v besedilu nove sopomene in pogloblja sporočilno vrednost zgodbe.**

Raba slabšalne oblike osebnega imena za poimenovanje otroka – deklice bralca presune

tudi v ostalih besedilih, npr. v romanu *Požganica*: »... močivska šolarja, brat Gustač in sestra Lizoga, ...« in »Lizogica in Gustač sta se objestno zavalila na kup.« (ZD VI, II, 60), saj z njimi pisatelj vnaša v sporočilo za sodobnega bralca nepričakovan socijalni kontekst.

S pogledom na rabo neobičajnih oblik imen za poimenovanje deklic, žena in gospodinj smo v Prežihovih besedilih prestopili na višjo, estetsko raven pripovedi. Bralec se tu giblje na ravni slogovno zaznamovanega sporočila, ko s posebno obliko besede oz. imena avtor nakaže, da pripoveduje o okoliščinah, o vsem svetu, sredi katerega oseba živi in deluje. Ne postavlja zgolj ločevanja med ljubljenim in nezaželenim otrokom (Africa : Afrula), ko samo oblika besede izrazi tudi čustveno razmerje do osebe, ampak pripoveduje – kot mu narekuje »posluš« za realistično prikazovanje življenja – predvsem o družbenih izhodiščih oz. vrednotah. Takšen postopek oz. pisateljski prijem postane eno od slogovnih pravil v vseh pisateljevih literarnih delih.

Za primer opazujemo oblikovno-vsebinsko-pomensko razčlenjenost imena *Marija* v pisateljevih literarnih delih. Najdemo jo v naslednjih, v domači rabi utrjenih, oblikah.

– *Marička*: »O, *Marička*, *Marička* !« sta vzklikala ... (Moje prenočišče. ZD I, 338)

– *Micka*: »*Micka*, skrij Šipseja ...!« (Dvojčki. ZD III, 225) – *Mica*: »*Mica*, ali vidiš starega medveda?« (Veternik. ZD II, 253)

– *Micej*: »Predanova *Micej* bo pa šla ...« (Požganica. ZD VI, 314)

– *Micoga*: »... a sedemletna *Micoga* je stopila k mizi - ...« (Prvi spopad. ZD II, 158). In ljubkovalna oblika imena deklice, ki je v istem besedilu poimenovana najprej slabšalno – *Micogica*: »Potem je poškilila na malo *Micogico*, ...« (Ib. 159)

– *Mojca*: »... se je kakor lisica prihulila v bajto *Podeževa Mojci*.« (Odpustki. ZD II, 172) V romanu *Požganica* pisatelj stopnjuje občutek domačnosti z ljubkovalno obliko imena: »... Močivje in pa močivska *Mojcej*.« (ZD VI, 340) Ali v romanu *Jamnica*, ko je Bunkovine konec, ko postanejo številni otroci nekdanje bogate domačije revni bajtarji, pisatelj tudi z obliko imena ustvari ob selitvi sočutje do nič krivih otrok z obliko imena: »*Mojcika*! *Peti* otrok je zavrnil na vozu.« (ZD, VIII, 71)

Naj opozorim, da je pisatelj ženske like označil z ljubkovalno izpeljanko s končniškim moškim obrazilom –ej le v rabi imen *Mojcej* (<-ek) in *Micej*, kot je znano iz vsakdanje ljudske rabe, medtem ko je tako tvorjenih, ljubkovalnih oblik imen za moške precej več, in sicer: *Anej*, *Anzej*, *Cencej*, *Jakej*, *Jozej*, *Ladej*, *Lenej*, *Lipej*, *Lizej*, *Lukej*, *Nacej*, *Pungrej*, *Tevžej*, *Tinej* in *Vestrej*. Še premalo ozave-

ščen je pri pisatelju besedotvorni postopek, posnet po ljudski rabi, ko je iz običajno le ženskih imen izpeljana oblika moškega imena, npr. *Anej*, *Lizej*, *Lenej* in iz moškega imena *Voruh* ženska oblika *Voruhla*.

Pozornosti vredni so tudi vzdevki, ki jih nosijo kot znamenje ženski liki v Prežihovih literarnih besedilih. To so: revolucionarka *Šoga* v romanu *Požganica*, Černjakova *Terba*, beračica *Ajta* (Gre za okrnjeno obliko imena Agata, a v sobesedilu romana pridobi ime skorajda funkcijo vzdevka, tako drugačno je po pomenu in glasovno-zvenski podobi.), dekla *Žavba* in žena *Dovganočka* v romanu *Jamnica*. V nedokončanem delu *Skrivna bralnica* nastopa beračica *Suhanoga*.

Vsebina in pomen vzdevkov sta s sobesedilom tako natančno in jasno določena, da ni treba poudarjati, kako pisatelj z njimi nadgrajuje sporočilo besedila, ga variira, vnaša z njimi v besedilo humornost, posmeh in prvobitnost.

Raba in izraba jezikovnih starozitnosti v sporazumevanju žensk v Prežihovih literarnih delih

a) Rime in ritem povedi

Samorastniki, ZD II, 220: »Meta jim (otrokom) je govorila dalje: ...'vi niste kakor drugi otroci – vi ste samorastniki. Vi se niste odzibali po zibelkah, vaše zibelke so razgoni, brazde, zare, kjer vas je žgalo sonce in vas je močil dež.'«

Primer sodi med znano slovensko ritmizirano prozo. Nenavadno in slogovno učinkovito je kontrastiranje pomena besed otroci : samorastniki, ki nakazuje vrednostno zvezo otrok z rastlinskim svetom. Presune tudi stopnjevanje občutenja, da so otroci zgolj in samo živa stvar, ko pisatelj gradi predstavo o njihovi rasti in vzgoji s kontrastiranjem zibelke in posameznih delov njiv: brazde, razgoni, zare, saj civiliziranemu svetu postavi nasproti sicer obdelano, a golo naravo. Naj poudarim, da je tudi nenehna vsebinsko-pomenska povezava človeka z rastlinskim, živalskim in tudi predmetnim svetom stalnica v pisateljevem slogu.

b) Narečna beseda postane zmerljivka in metonimija

V romanu *Jamnica* v prizoru na steljeraji ženske vpijejo, ko jim Moškoplet podtakne abšajdasnik: »'Presnete kveke, kakšni možje pa ste?'« ... »Taka šluta, kakor je ta Moškoplet, pa vam uide ...'« (ZD VII, 201, *Pleteršnik I*, 493): kveka – f. etwas Verkrümmtes. Opazna beseda označi v svojem osnovnem pomenu pokvarjeno stvar, ko pa je v besedilu z njo označena oseba, se njena funkcija spremeni, in postane prisposoba. Tako pisatelj v besedilu ustvari novo sporočilno polje. Položaj

berača Moškopleta v družbi pa še nadgradi z nizko pogovorno besedo »šluta«, ki v bralcu poglubi občutek pokrajinske pripadnosti in časovne odmaknjenosti dogajanja.

Podoben sporočilni učinek ustvari tudi raba besede »platinja« v romanu *Požganica*, ZD VI, 119: »..., blagostanje oznanjajočih hiš so (se) jele samozavestno pojavljati do zdaj skrite postave gospodarjev in njihovih platinj, ...« *Bezljaj*, ESSJ III, 50: platica. Psl. *ploty ...; prim. lit. platus »širok«, gr. »ploščat, razširjen«. Ko pisatelj z nepričakovano besedo preimenuje žene mogočnih gospodarjev, vnese v sporočilo posmeh in zgražanje, saj so se predstavili gospodarji in njihove žene kot brezsrčni, socialno otopeli izkoriščevalci delavcev.

S primeri nem želela le ponazoriti pisateljev ustvarjalni postopek in nakazati, kako pomembno je bralevo dojetje sleherne jezikovne oblike, nepričakovanosti, za razumevanje besedilnega sporočila. Kako usodno je lahko to za učinkovanje besedne umetnine, če posamezna izrazna prvina ni primerno sprejeta, naj predstavim ob primeru iz novele *Ljubezen na odoru*.

c) »Radmanca, ta Afra, pa je bila cela kobila.« (*Greh na odoru*, ZD II, 404)

Ime »Radmanca« pisatelj uporabi v noveli sto petdesetkrat, tako da ime ni le jezikovni gradnik besedila, temveč svojevrsten slogovni votek, neka kšen povezovalni člen, ki združuje vse moralno-etične in socialne prvine besedilnega sporočila. A eden od osrednjih ženskih likov v Prežihovi literaturi, kar Radmanca nedvomno je, potrebuje mnogovrstne vsebinsko-pomenske različice tudi v poimenovanju. Sopomenskost zgodbe je ustvarjena – in celo potencirana – z metaforično razširjenim imenom v primeri:

»Radmanca, ta Afra, pa je bila cela kobila.« A takšno prisposodo moremo prebrati v izvorni obliki novele.

V objavljenem besedilu – *Ljubezen na odoru* – se namreč prisposoda glasi:

»Radmanca, ta Afra, je bila cela truska.«

Primerjava obeh metaforičnih različic v oznaki osrednjega lika v noveli ponazori bistvo Prežihovega sloga: namreč izrazno izvirnost, naslonjeno na pristen ljudski izraz, tako da pomensko odpira vrsto asociacij in celo aluzijo. Tega sporočila v objavljeni noveli ni, ker Slovenija v 30. letih 20. stol. zaradi meščanskih predsodkov in morda – avtorjeve izrazne grobosti – še ni mogla sprejeti izvirnega Prežihovega izraza, ki povezuje Radmančino zrelo žensko lepoto z živaljo/kobilo, kot je utemeljeno v ljudski rabi. Tako je urednik s posegom v izvirnik zrahljal tudi besedilno zgradbo. Namreč Radmanca je rodila otroke, ki jih je

soseska poimenovala *Jirs*, *Pram*, *Šek*, kar je biološko utemeljeno s podobo ženske, ki spominja na kobilo, pa tudi z možem Radmanom, o katerem pravi: »S konjem, s katerim je vsak dan hodil na furo po okolici, sta si bila čudno podobna: oba dolga, visoka in upognjena.« (ZD II, 96). Neutemeljen ostaja tudi del besedila, ko se Radmanca brani vsiljivcev in jih zavrne »Ali me imate za navadno kuzlo? Kuzla pa nisem.« (ZD II, 127), ki je prav tako »trda« biološka resnica.

Ugotovitve

- Prežih je bil po svojem političnem prepričanju in svetovnonazorski usmeritvi napreden človek, zato je globlje dojemal krivice, ki so se v njegovem času godile ženskam. Izrazil pa je to s pisateljskimi sredstvi: z jezikom in slogom.
- Temeljno spoznanje o Prežihovih ženskih likih je gotovo to, da so tehten, besedilno konstitutiven del njegovih najboljših literarnih stvaritev. Naslednje spoznanje pa nas preseneti, morda celo osupne: Prežihovi osrednji ženski liki – od dekel (*Terba*), beračic (*Ajta*), osebnostnih iztirjenk (*Zabevka*), lepotic (*Meta*, *Radmanca*) do mater (*Voruhla*) – so v bistvu podobe ženske-matere, kot je bilo pravilo v pisateljevem okolju odraščanja. Izjema je učiteljica Marta v romanu *Jamnica*. Ostale vloge, ki naj bi jo ženske še imele, so ob materinstvu zanemarljive oz. družbeno nepotrebne in nepriznane.
- Pretresejo številni slabšalni sopomeni, ki jih je pisatelj pogosto vtikal v besedila s poimenovanjem deklic (*Afrula*, *Burga*, *Lenoga*, *Lizoga*, *Micoga* ...), saj nekako vnaprej naznanjajo njihovo življenjsko pot in usojenost ter slikajo socialno sobesedilo tedanje družbe.
- Primeri pričajo, da je pisatelj ženske like ustvaril, in to s premišljeno odbranimi jezikovnimi in slogovnimi sredstvi, ki jih je znal uporabiti izvirno in avtentično.
- Pisatelj v pripovedih umetelno izrabi koroške jezikovne starozitnosti. Uporabi jih v prenesenih pomenih, največkrat kot metonimijo, da z njimi ustvari čim bolj živo predstavo o liku in ga kar najbolje umesti v živi in neživi svet narave, s katerim ga pogosto primerja, če ne kar izenači. A pisatelj tako ustvari bistveno, klasično potezo besednih umetnin, ki ostajajo žive tudi danes.

Marija Irma Vačun Kolar

Kotlje, julij 2008

Opomba:

* Besedilo je prvič predstavila na predavanju ob pisateljevem rojstnem dnevu na Preškem vrhu 10. avgusta 2008.

*Ifigenija Simonović, Vrča, 2002,
višina 30 cm in 15 cm, izdelana na lončarskem vretenu, kamnina,
poslikava na belo glazuro pred drugim žganjem pri 1260 °C
(foto Marjan Smerke)*

ZGODOVINA POSTAVLJANJA JAVNIH SPOMENIKOV NA SLOVENSKEM

1. ZAČETKI POSTAVLJANJA JAVNIH SPOMENIKOV

Čeprav je spomeniška aktivnost Slovencev v primerjavi z nekaterimi (zgodovinsko gledano) hitreje formiranimi narodi kratka, je nadvse pestra in bogata. V dobrih stotih letih je štirim generacijam akademsko šolanih kiparjev in arhitektov uspelo ustvariti raznoliko jedro javnih spomenikov in skulptur. Ta dela sedaj predstavljajo temelj slovenskega javno postavljenega kiparstva in dajejo prihajajočim generacijam kiparjev in arhitektov potrebno podporo, samozavest, a tudi odgovornost. Cilj tega besedila ni obravnava vsega širokega področja, ampak osvetlitev zgolj nekaterih po mojem mnenju ključnih primerov in avtorjev.

Tudi pri nas moremo najprej o spomeniku govoriti kot o nagrobni nekropoli, steli ali polnoplastičnem kipu. Kulturo takšnega »zunaj zemeljskega« označevanja grobišč so v naš prostor prinesli Rimljani. Pozlačen bronast kip Emonca (slika 1), ki so ga našli 1836 pred Kazino¹, je najverjetneje krasil grob kakšnega premožnega meščana. Čeprav je že antika poznala širok repertoar javnih spomenikov, lahko rečemo, da prostostoječi javni spomenik vse do novega veka ne igra več pomembne vloge. Redki še ohranjeni materialni viri kažejo, da pa se je »podobarska« aktivnost v zadnji tretjini srednjega veka z vzponom krščanstva in meščanstva počasi tudi na naših tleh povečevala. Cerkvene spomenike (cerkve, kapelice, znamenja) so kiparsko naglašali s sklepnimi kamni (slika 2: Velika Nedelja - vzhodni del cerkve; slika 3: Kristusova glava na fasadi stolnice v Ljubljani), portali (slika 4: sveti Pankracij nad Slovenj

Gradcem), vzdanimi stelami in cenejšimi spominskimi ploščami. Množica gotških sakralno arhitekturnih spomenikov² priča, da je bilo obdobje od sredine 13. do začetka 16. stoletja prvo vslovensko slogovno obdobje, ki je dalo slovenskemu stavbarstvu, kiparstvu in slikarstvu ustrezno predpripravo za kasnejši razcvet v baroku.

Na prehodu gotike v barok³ so se postopno raščene arhitekturne tvorbe pričele umikati načrtovanim zasnovam, zato smemo sklepati, da tudi čas prvih načrtovanih javnih spomeniških postavitvev s tem nekako sovpada. Za večji del postavitvev pa je veljalo, kot pravi v Sintezi leta 1967 Sergej Vrišer, da so »... naši baročni javni spomeniki nastali sredi bolj ali manj zaokroženih in še srednjeveško zasnovanih urbanističnih predelov ...«. Sakralno kiparstvo se je pri nas najprej »rešilo« arhitekturne navezanosti v obliki številnih prosto stoječih kužnih znamenjih, ki so jih postavljali v priprošnje ali zahvalo ob koncu raznih epidemij. Eno takšnih največjih znamenj pri nas je Kužno znamenje v Mariboru (slika 5) kiparja Jožefa Schrauba (1712-1756). Poleg stebriastih znamenj in kipov svetnikov so v baroku pomembno mesto pričeli dobivati baročni vodnjaki. Najznamenitejša baročna fontana je prav gotovo Vodnjak treh kranjskih rek ali Robbov vodnjak (slika 6), ki ga je mesto Ljubljana leta 1743 poverilo v izdelavo beneškemu kiparju Francescu Robbi. Ta se je zgledoval po Berninijevem Vodnjaku štirih rek na trgu Navona v Rimu. Obelisk, figure, skalovje in vodno korito je Robba prilagodil lokaciji postavitve tako glede merila, tristraničnega tlorisa obeliska in kompozicijske usmeritve figur, ki so obrnjene proti tržnim dostopom oz. smerem glavnih pogledov. Vodnjak je bil po številnih zapletih gotov in postavljen pred mestni rotovž leta 1751.

V 19. stol. postanejo javni spomeniki v slovenskem prostoru predmet zanimanja širše publike. Vzrok je bil tudi v tem, da se je povečal krog možnih tem in motivov, primernih za spomeniško obravnavo. Naročniki niso bili več zgolj cerkveni in dinastični dostojanstveniki, ampak tudi različne strokovne in laično civilne združbe. Kljub temu

1

2

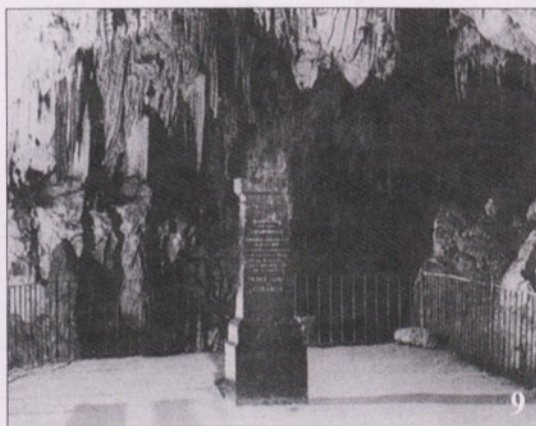
3

je prebujajoči slovenski narod čakal na svoje prve spomeniške realizacije vse do konca stoletja. V vmesnem času pa so bili spomeniške pozornosti deležni predvsem nemško govoreči sloji prebivalstva.

Popularni so postali spomeniki vojaških herm (slika 7: spomenik Josephu Radetzckemu v parku Zvezda 1860. leta) in spomeniki, posvečeni priložnostnim obiskom habsburških cesarjev⁴ (slika 9: spomenik obisku cesarja F. Jožefa I. in cesarice Elizabete v Postojnski jami).

Politična manipulacija in pritisk monarhičnih postavitev se je kazal tudi na primeru večkratnih odlivanja spomenika cesarja Jožefa II. (slika 8). Enak spomenik je tako stal v Mariboru, Celju, na Ptuj in verjetno še kje.

Dolinar (1893–1970). Isti čas so na Dunaju študirali arhitekti Maks Fabiani (1865–1962), Jože Plečnik (1872–1957) in Ivan Vurnik (1884–1971), ki so vsak po svoje močno zaznamovali izobraževalno, urbanistično, arhitekturno in tudi spomeniško aktivnost v Sloveniji⁵.

O javnem kiparstvu pri Slovencih lahko tako s stališča domače iniciative in izvedbe govorimo šele od leta 1889 dalje, ko je bil po dolgih letih prizadevanj realiziran spomenik pesniku Valentinu Vodniku (1758–1819). Izdelavo so zaupali kiparju Alojziju Ganglu, ki je bronasto figuro zmodeliral in odlil na Dunaju. Trostopenjski spomenik sestavlja stopniščna baza z ograjo, osrednji pedestal in bronasta celopostavna figura pesnika (slika 10). Spomenik so vzorno postavili izven središčnih osi

2. PLODNO OBDOBJE POSTAVITEV 1889–1914

Vzroke, da je na spomeniškem področju prišlo do radikalnega kvantitativnega in kvalitativnega preobrata, gre iskati v več smeri, a ena ključnih je prav gotovo dozorela potreba, da se kot narod poklonimo zaslugam in spominu pomembnih literatov, ki so s svojimi deli utrdili umetniško in kulturno vrednost slovenskega jezika. Slovenščina je tudi v uradnih krogih postajala vedno bolj enakovreden jezik. Da je bilo tako, so poskrbeli številni na Dunaju in v Pragi študirajoči slovenski intelektualci in umetniki, ki so se vračali v Slovenijo polni znanja in idej. Domačim spomeniškim iniciatorjem ni bilo več potrebno iskati primernih tujih kiparjev, saj so imeli ta čas na razpolago vedno večje število domačih akademsko izšolanih kiparjev. V to *pionirsko generacijo* slovenskih kiparjev uvrščamo kiparje, izšolane na Dunaju pred I. sv. vojno. Med njimi so bili najpomembnejši Alojzij Gangl (1859–1935), Alojzij Repič (1866–1941), Ivan Zajc (1869–1952), Franc Berneker (1874–1932), Josip Urbanija (1877–1943), Svetoslav Peruzzi (1881–1936) Ivan Napotnik (1888–1960) in Lojze

širinskega Valvasorjevega trga, kot tudi izven osi glavnega vhoda v stavbo splošne gimnazije (slika 11). Cestni priključki so povečevali zaključenost trga, spomenik pa je bil na podlagi arhitekturne okolice tudi idealno dimenzioniran. Ko so kasneje zaradi potresa 1895. leta poškodovani licej porušili, je za spomenikom zazevala ogromna praznina⁶. Povečan trg je skupaj z vzporedno izpeljanimi posledicami razvrednotil prvotno kvalitetno spomeniško stanje. Spomenik od takrat vse do danes nima več primerne arhitekturne ozad-

13

15

14

16

spomeniškega realizma v 19. stoletju. Te vrste spomeniki se razlikujejo od historicističnih po tem, da so njihovi podstavki brez pretirane dekoracije, dodatnih reliefov ali figuralnih alegorij, predvsem pa po realističnih celopostavnih figurah, katerih oblačila in rekviziti so praviloma sočasni.

Leta 1899 je takratni ljubljanski župan Ivan Hribar razpisal prvi vseslovenski javni natečaj za spomenik pesniku Francetu Prešernu (1800–1849). Med sedmimi prispelimi osnutki je bil izbran kipar Ivan Zajc. Skupaj z arhitektom Maksom Fabianijem sta spomenik izgotovila in postavila leta 1905 na bivšem Marijinem, zdajšnjem Prešernovem trgu (sliki 15, 16). Historističen (stilno neenoten) spomenik sestavljajo tristopenjska baza, stiliziran podstavek, ki nosi figuro pesnika,

ESEJISTIKA

ja. Zelena bariera od zadaj in razširjena cesta s kandelabri od spredaj prostor Vodnikovega spomenika zamejita na minimum (slika 12). Pešču, ki je še pripravljen užiti spomenik, so vsiljeni ozki koridorji, iz katerih so dobri pogledi manj likovno in urbanistično zanimivi že sami po sebi, kaj šele ob gostem prometu.

Kipar Alojzij Gangl je bil avtor tudi druge velike spomeniške postavitve, ki so jo postavili leta 1903 pred Narodnim muzejem (sliki 13, 14). Valvasorjev spomenik zaradi lokacije postavitve (ali pa tudi srečnih naključij) na srečo ni bil deležen podobnih negativnih sprememb na makro in mikro ravni, kot jih je bil Vodnikov. Pri Valvasorjevem spomeniku je takoj opažena grmičasta zasaditev, ki teče krog in krog ob vznožju baze in zmanjša občutek statičnosti in teže kipa. V tem pogledu je treba reči, da se redko kje hortikulturni nasadi tako dobro ujamejo s spomeniško postavitvijo, kot se ravno v tem primeru. Jasno pa je, da bo v prihodnosti razširjenju in dviganju grmičevja potrebno nameniti posebno skrb. Čeprav Valvasorjev spomenik (rustikalna baza, karakternost ...) jasno kaže na Ganglov napredek, lahko rečemo, da sta oba spomenika zvesta tradiciji

muze ter dva reliefa. O kvaliteti spomenika je bilo veliko napisanega ob otvoritvi in kasneje. Naj so si redki spomeniško napredni duhovi tistega časa še tako prizadevali in želeli novih svežih rešitev, ki so jih določeni narodi drugod že bili deležni, je dejstvo, da je Ljubljana po vzoru drugih prestolnic želela in za resni nadaljnji spomeniški razvoj potrebovala prav takšen spomenik. Po zaslugi opisanih ali ohranjenih drugih osnutkih natečaja lahko danes še enkrat objektivno pogledamo na resnični domet takratnega slovenskega kiparstva in uvidimo resnico, ki kroji spomeniško politiko še dandanes, namreč, da največji del odgovornosti nosijo spomeniško bolj ali manj izobraženi člani raznih odborov, ki imajo končno besedo pri izboru. Strinjal bi se z mislimi Špelce Čopič, ki pravi: »Čeprav Prešernov spomenik ni dosegel ideala, ki so ga nekateri o njem imeli, je postal eden od simbolov mesta, ti pa niso vedno najvišje umetniške stvaritve. Kolikor večji je časovni razmik med nastankom spomenika in med nami, toliko bolj je zasidran v mestnem tkivu in naših predstavah. Tako ostaja spomenik le spomin na Prešerna in dobo, ki ga je postavila, izraz njenih načrtov, ki so bili večji od dejanskih sposobnosti.« Kljub poveda-

nemu moramo dodati, da so skoraj deset metrov visok spomenik premišljeno umestili in da bi na Prešernovem trgu brez dodatnih posegov težko našli boljše mesto.

Naslednji, po mnenju marsikoga najpomembnejši, spomeniški mejnik v slovenskem prostoru predstavlja spomenik Primožu Trubarju (slika 17). Spomenik je bil naročen neposredno kiparju Francu Bernekerju ob 400. obletnici Trubarjevega rojstva 1908. leta. Berneker, ki je bil večno drugi na vseh natečajih in je bil eden redkih kiparjev, ki se je javno izpostavil s kritiko Zajčevega Prešerna,

je dobil s Trubarjem tako želeno in zasluženno priložnost, ki jo je znal izkoristiti. Majhna finančna sredstva, ki niti niso omogočala počasi zahajajoče historicistične razsipnosti, je Berneker premišljeno porabil. Odločil se je za kamen, ki ga je v teh letih že mojstrsko obvladal. Z realizacijo ideje o združitvi figure s podstavkom je bil Berneker eden prvih v širšem evropskem prostoru, ki je prekinil do takrat sveto normo: podstavek in kip. Pri Trubarju je Berneker oboje uspešno zlil v neko vmesno stanje, ko oko v govorniški katedri še lahko išče odmeve baze, a nam že v istem pogledu mehka draperija, zlita s podstavkom, slednje zanika. Spomenik je poenostavljen in očiščen vseh nadrobnosti. V kontrastu s to izčiščenostjo izstopata pridigarjeva glava in roke, ki kot magneta pridružujeta poglede. Tudi sami postavitvi ne moremo ničesar očitati. Merilo, kamen, mehka podlaga, obdajajoče zelenje in relativno naraščajoči mir, ki se širi s tivolske smeri, se ujemajo in dopolnjujejo. S takšnimi zelenimi otoki⁷, kakršne na primer vidimo pri Trubarju in Valvasorju, lahko uspešno oblikujemo dostopne razmejnice, ki skupaj s pravilno nočno osvetljava spomenike često dobro zaščitijo pred nočnim vandalizmom. Težko bi Trubarja bolje postavili kje drugje. Spomenik je bil odkrit brez pretirane slovesnosti leta 1910.

3. SPOMENIKI MED OBEMA VOJNAMA

Za obdobje med obema vojnama je v primerjavi s prejšnjim obdobjem značilno spomeniško zatišje, saj razen postavitve obeh konjenikov ni bilo večjih spomeniških akcij. Takšno zatišje moramo v prvi vrsti povezati s pomanjkanjem naročil, zakaj število kiparjev ni upadalo, ampak se je celo povečalo. Dunaju, ki je bil nasploh prvo umetnostno izobraževalno in združevalno središča naših umetnikov⁸, sta se pridružila Praga in Zagreb. V teh prestolnicah se je šolala tudi večina iz kluba Neodvisni⁹, ki so v obdobju med vojnama prevladovali. V številčno *prvo generacijo* po I. svetovni vojni šolanih kiparjev namreč uvrščamo Ivana Sajeveca (1891–1972), Ivana Jurkoviča (1893–1934), Tineta Kosa (1894–1979), Franceta Kralja (1895–1960), Toneta Kralja (1900–1975), Nikolaja Pirnata (1903–1948), Franceta Goršeta (1897–1986), Petra Labodo (1894–1952), Borisa Kalina (1905–1975), Zdenka Kalina (1911–1990), Frančiška Smrdua (1908–1964) in Karla Putriha (1910–1959). Poleg kiparjev ne smemo pozabiti na arhitekta Plečnika in njegove na novo ustanovljene arhitekturne šole, ki je v teh letih pomnožila in dvignila nivo arhitekturnih spomenikov. Skupaj z njimi se hitro razširi miselnost, da javni spomenik ni nujno samo figuralen in da abstraktni spomenik mimo realizma in alegorije lahko še bolje služi spomeniškem in likovnemu bistvu, predvsem na daljši rok.

Med obema vojnama je bil eden redkih natečajev za spomenik nacionalno pomembnim osebnostim natečaj za nagrobni spomenik Janezu Evangelistu Kreku, na katerem je bil izbran kipar Lojze Dolinar. Njegovo ekspresivno žalujočo figuralno dvojico so postavili na ljubljanskih Žalah leta 1920 (slika 18). Kraljevina SHS, kasneje preimenovana v Kraljevino Jugoslavijo, je tudi v Sloveniji ponovno obudila dinastični spomenik. Oba konjenika

kralju Petru I. (1926–1931) in kralju Aleksandru (1934–1940) je izdelal kipar Lojze Dolinar, ki je bil v svojih zrelih letih v našem prostoru vsaj pri spomenikih monumentalnega merila brez konkurence. Spomenik kralju Petru I.¹⁰ (slika 19) je Dolinar izklesal iz podpeškega kamna, arhitekt Plečnik pa ga je nato postavil pred mestni rotovž v Ljubljani. Drugi konjenik spomenik kralju Aleksandru (slika 20) je bil klasično postavljen v takrat impozantno odprt park Zvezda (slika 21). Ob podobnih izkušnjah si opravičeno zastavljamo vprašanja, do kod zasaditi ter do katere višine pustiti rast dreves, kakšne naj bodo oblike krošenj in podobno. Oba spomenika so med okupacijo Ljubljane uničili Italijani.

Ob bližanju 120. obletnice Napoleonove Ilirije so arhitektu Plečniku poverili v izdelavo spomenik Napoleonovi Iliriji, ki ga je Plečnik skupaj s kiparjem Dolinarjem leta 1929 postavil na Trg francoske revolucije (slika 22). Plečnik se je odločil za arhitekturni spomenik v obliki 13 m visokega slopa, ki ga je kipar Dolinar na dveh straneh naglasil s pozlačenima bronastima glavama Ilirije in Napoleona. Besedilo bi zahtevalo še dodatno poglavje, če bi hotel raziskati Plečnikovo senzibiliteto pri oblikovanju in postavljanju javnih spomenikov, a gre v konkretnem primeru na kratko vendarle reči, da je Ilirski steber postavljen na asimetričen in razvejan Trg francoske revolucije nad vse kvalitetno. Dejstva so, da je Plečnik načrtoval spomenik za trg, da so gabariti spomenika v vse smeri določeni in usklajeni z okoliškim prostorom, da je spomenik umaknjen iz gravitacijske sredine v sečišče osi Vegove in Rimske ulice, da spomenik dodatno zaključuje del trga pred Mestnim muzejem in križevniško cerkvijo ter tako povečuje učinke lastne prehodom med skupinami trgov in še bi lahko našteval. Kako se lahko na kvalitetno zastavljenem trgu spomeniško gradi naprej, sta leta 1937 skupaj dokazala kipar Zdenko Kalin in arhitekt Plečnik, ko sta na zahodni vogal Narodne in univerzitetne knjižnice postavila spomenik

Simonu Gregorčiču (slika 23). Spomenik je šolski primer, kako lahko arhitekturni okvir dani lokaciji primerno povzdigne kiparski detajl, ki bi samostojno stoječ na isti lokaciji ne bil kos dani nalogi. Danes bi se po mojem mnenju veljalo zamisliti predvsem nad tremi problemi tega trga. Kaj pomeni z leti vedno višja vertikalna visokodebelnega topola neposredno ob Ilirskem slopu (slika 24), ki iz smeri Mestnega muzeja popolnoma zakrije in razvrednoti spomenik? Kaj v isti smeri za trg pomeni nedavna centralna postavitev velikega cvetličnega korita? In kaj pomeni vse pogostejše tolerirani statični promet okoli spomenika ter prometni režim nasploh? Seveda je slednji problem vseobsežen in se v sodobnem urbanističnem urejanju dotakne večine trgov.

4. POSTAVLJANJE SPOMENIKOV PO II. SVETOVNI VOJNI DO SAMOSTOJNOSTI

Konec druge sv. vojne je z novo oblastjo prinesel odloč(il)ne spremembe tudi na spomeniškem področju. Ker je bila Slovenija vse povprek razpršeno prekrita z neoznačenimi grobovi, je bilo mno-

žično postavljanje NOB spomenikov in obeležij ob podpori nove ideologije neizogibno. Podatek, ki govori, da smo Slovenci po vojni postavili preko 2000 obeležij NOB ali več kot vse druge republike bivše Jugoslavije skupaj, nam veliko pove. Do srede 50. let je doktrina socrealizma¹¹ popolnoma nadzorovala spomeniške aktivnosti. Zavračanje novosti, nefiguralnosti in postavljanje spomenikov po isti šabloni je povzročilo, kot v knjigi *Revolucija in umetnost* pravi A. Bassin, da po Sloveniji danes stoji množica povsem anonimnih spomenikov, ki so likovno ter izrazno nedozoreli. Isti čas je funkcionalizem v arhitekturi skulpturo skoraj popolnoma pregnal s stavbnih lupin, tako da so se kiparji poleg ateljejskega kiparstva večji del ukvarjali in preživljali z natečaji ali direktnimi naročili javnega spomeniškega kiparstva. Sočasno o teh aktualnih problemih zanimivo piše Špelca Čopič¹² in za marsikatero njeno trditev lahko rečemo, da se je dandanes le še potencirala oziroma zaostila.

Pa vendar gre na prva povojna leta gledati optimistično predvsem v povezavi z odprtjem Moderne galerije in Akademije upodablajočih umetnosti v Ljubljani, s katerima so postavili temeljni kamen nadaljnjemu likovnemu in kipa-

skemu razvoju. Akademija za upodabljačo umetnost¹³ je dala prve generacije doma izšolanih kiparjev že v začetku petdesetih. Generaciji že pred vojno uveljavljenih učiteljev so se tako hitro pridružili njihovi učenci, ki so pod vplivom zahoda pričeli graditi na svobodnejšem in osebnostnem izrazu. Iz te *druge generacije* po II. svetovni vojni izšolanih kiparjev izstopajo kiparji Jakob Savinšek (1922–1961), Stojan Batič (1925), Drago Tršar (1927), Slavko Tihec (1928–1993), Janez Lenassi (1927) in Janez Boljka (1931).

Tem kiparjem moramo prišteti pisano družčino arhitektov, ki so bili neposredni ali posredni dediči že dobro uveljavljene Plečnikove šole. Glavni akterji so bili Edvard Ravnikar (1907–1993), Boris Kobe (1905–1981), Marko Mušič (1941) in tudi drugi, ki pa so po večini sodelovali na številnih natečajih skupaj s kiparji. Domena arhitektov so bili t.i. arhitektonski spomeniki, ki so bili nekaj let po vojni zelo priljubljeni¹⁴ in so veliko doprinesli k napredku slovenskega spomeniškega kiparstva.

Prvih deset let po vojni so vsa večja spomeniška naročila realizirali že uveljavljeni pripadniki prej omejnene I. generacije kiparjev. Prvi NOB spomenik je bil postavljen komaj tri mesece po osvoboditvi 1945. leta v Murski Soboti v čast ruskim vojakom, ki so pomagali pri osvoboditvi. Njegova avtorja sta bila brata Boris in Zdenko Kalin, oba kiparja in pedagoga na AUU. Boris Kalin je leta 1949 z dvema visokima bronastima reliefoma kiparsko dopolnil Grobnico narodnih herojev (slika 25), ki jo je oblikoval arhitekt Edo Mihevc. Tu najdemo redke primer, ki kaže, kako je okoliška rast dreves in grmičevja z leti grobnico dodatno oplemenitila¹⁵. Zeleni obod ali svod daje vrsti spomenika primerno dodatno zaščito pred okoliškim hrupom in omogoči intimnejši odnos z mimoidočim. Grobnica stoji v neposredni bližini parlamenta in Trga republike, kateremu pa bom zaradi spomeniške pestrosti in časovnega razpona postavitev namenil posebno pozornost v nadaljevanju. Naslednjo »zgodno« postavitev najdemo na vogalu Parka Ajdovščina ob Štefanovi ulici, kjer so leta 1952 postavili spomenik Illegalca (slika 26), ki sta ga zmodelirala kiparja Frančišek Smerdu in Peter Laboda, spomenik pa je dobro postavil arhitekt Edo Mihevc. Realistično oblikovano figuro s težkim, a vihravim plaščem, ki sku-

28

paj z lasmi dobro nakazuje smer gibanja figure, je postavljen v vogal parka ob Štefanovi ulici. Tako je za spomenikom v smeri ilegalčevega pogleda proti Argentinskemu parku pridobil potreben prostor, ki sceno dodatno drammatizira. Spomenik ilegalca je dvignjen na kamnitem podstavku ravno toliko, da ga bistveneje ne moti niti okoliški mirujoči promet. Park je nasploh zgledno urejen z nasadi in potmi.

Eden prvo postavljenih arhitektskih spomenikov po II. sv. vojni pri nas je bil spomenik francoskim internirancem, postavljen leta 1954 pod Ljubeljem (slika 27). Načrte zanj je naredil arhitekt Boris Kobe, ki je nasploh veliko sodeloval s kiparji na raznih spomeniških natečajih. Pet iz kamna zidanih krilnatih sten je arhitekt simetrično postavil na rahlo vzpenjajočo se globel, katero obdajajo mogočni vršaci. Zdi se, da masivni stenasti slopi spomenika s svojo orientiranostjo zgolj sledijo ali poudarjajo usmerjenost okoliških prepadov in sten. Tako z idejo kot z uporabljenim lokalnim gradivom je arhitekt s specifičnim gorskim prostorom uspel navezati potreben dialog. Kljub (ali zavoljo) prevladujoče arhitektskosti je arhitekt v sredo spomenika postavil figuro iz kovanega železa (kot simbol vseh internirancev), v katere središče se stekajo prej omenjene obdajajoče umetne in naravne stene.

Arhitektski nefiguralni spomeniki so pri nas, kot že rečeno, lažje ušli skozi gosto ideološko spomeniško sito, ki je zavrnilo marsikatero izvirno umetniško idejo. Ob takšnem »vzgojnem«¹⁶ pritisku na kiparje si mlajša generacija težko predstavlja entuziazem, voljo in potrebno prepričljivost, s katero so morali kiparji v naslednjih letih nastopiti, da so lahko spomeniški kiparstvu postavili nove temelje.

Prihod prve generacije doma šolanih kiparjev¹⁶ s sošolcema Batičem in Savinškom na čelu je dal spomeniški kiparstvu svež zagon in hitro spreminjajočo se podobo. Čeprav je mladi rod kiparjev do perfekcije obvladal tradicionalno znanje svojih učiteljev, je zavestno krenil proč od narativnega realizma in umetniško neizpovednega soerealizma, ki je takrat še vedno prevladoval. V tej luči je prvi korak k novemu pojmovanju figure v javnem kiparstvu NOB na Slovenskem napravil kipar Stojan Batič, ki je leta 1958 skupaj z arhitektom Tonetom Bitencem postavil spomenik v

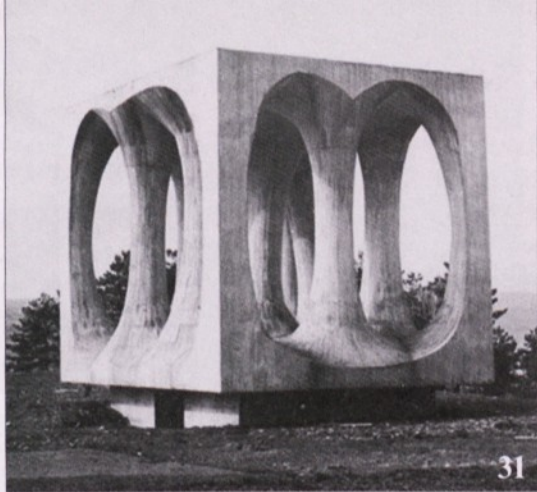
Logatcu. Batič prislukne kamnu in njegovi naravni gmotni trdnosti ali kompaktnosti ne nasprotuje, ampak ji prihaja nasproti¹⁷. V geometričen blok stisnjene figure dajejo pogledu od daleč prevladujoč abstrakten videz, ki pa z bližanjem in večanjem pozornosti, ko oko v bloku kaj kmalu izostri še dovolj prepoznavne figure, gledalcu hitro razjasni Batičevo osnovno spomeniško idejo (slika 28).

Naslednje leto (1959) je bil pri Treh žeblih blizu Osankarice na Pohorju postavljen spomenik pohorskemu bataljonu, delo kiparja Slavka Tihca in arhitekta Branka Kocmuta (slika 29). Kipar in arhitekt sta se odločila, da s horizontalnimi kamnitimi bloki označita štirinajst tlorisnih položajev nekdanjih zemljank. Ideja je v danem prostoru, kjer prevladuje strnjen sestoj smrekovih polnoletnih vertikal, izpeljana in nadvse logična. Osrednja večja in dvignjena kamnita plošča izstopa in nosi dve bronasti diagonalno postavljeni figuri, ki edini vnašata v trdo celoto vertikal in horizontal dinamiko. Kljub močni stilizaciji je nazorni pojem figure tudi v tem primeru še močno prisoten.

29

Šestdeseta so bila leta številnih velikih natečajev s še številnejšimi udeleženci. Na ponovnem natečaju (prvi je bil razpisan že 1959. leta) za spomenik revolucije v Ljubljani med letoma 1961–1962 je bilo predloženih kar 39 načrtov, izmed katerih je bil sprejet osnutek kiparja Draga Tršarja in arhitekta Braca Mušiča. Spomenik je bil izveden in postavljen na Trgu republike z zamudo šele leta 1974. Kipar Janez Lenassi je bil izbran na naslednjem velikem natečaju za spomenik prekomorskim brigadam leta 1965 v Ilirski Bistrici (slika 31). Njegov prevotljen armiranobetonski kubus je prvi monumentalni spomenik pri nas, ki se odprave preprosti naraciji in direktnemu koketiranju s figuro. Ker pri spomeniku prevladuje umetniško bistvo nad spomeniškim, je spomenik eden redkih NOB spomenikov, čigar aktualnost z leti ni izgubljala. Janez Lenassi je bil tudi eden prvih

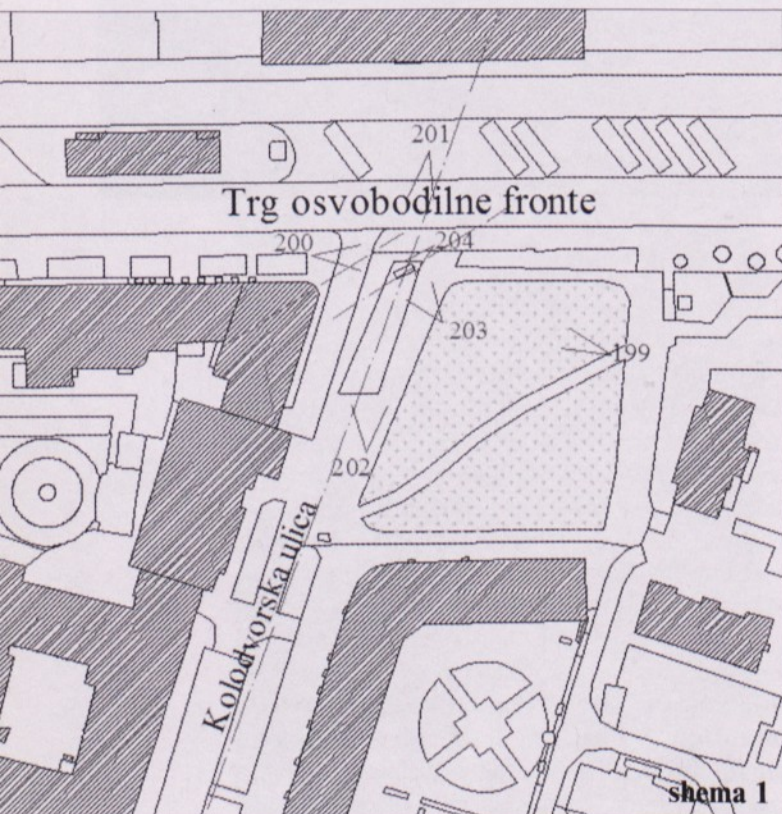
31

pobudnikov ustanavljanja kiparskih simpozijev pri nas. Ti so predstavljali pomembno prelomnico in alternativo do takrat prevladujočim kiparskim praksam. Eno takšnih delovišč je bilo tudi na Ravnah na Koroškem, kjer se je forma vive leta 1964 med drugimi udeležil tudi kipar Slavko Tihec in iz varjene pločevine izdelal veliko skulpturo poimenovano Semafor (slika 32), ki še danes budno bdi ob vstopni cesti v naselje Čečovje. Na skulpturah, izdelanih na naših forma vivah, se kaže večja sproščenost avtorjev, ki so največkrat v velikem merilu nadgradili svoja sočasna ateljejska dela.

Vedno večji časovni razmiki med posameznimi večjimi natečaji (1966 – spomenik revolucije v Mariboru kiparja Slavka Tihca; 1974 – spomenik kmečkih uporov kiparja Stojana Batiča; 1981 – Kardeljev spomenik kiparja Draga Tršarja) so

32

shema 1

konec šestdesetih in sedemdesetih dovolj prepričljiv dokaz, da se je gostota spomeniške aktivnosti pričela počasi umirjati in da je bila to napoved nekakšnega zatišja, ki je nastopilo v osemdesetih. V času vedno bolj opazne gospodarske krize in stopnjevanih nasprotij znotraj skupne bivše države večje naklonjenosti postavljanju skulptur niti ni bilo pričakovati. Redko izjemo so predstavljali nekateri še pozno v osemdeseta leta delujoči simpoziji.

5. POSTAVITVE SPOMENIKOV IN SKULPTUR V SAMOSTOJNI DRŽAVI SLOVENIJI

Da popularnost postavljanja spomenikov z vsako večjo družbeno-politično spremembo, pa naj gre zgolj za menjavo lokalnih oblasti ali ločevanje ali združevanje večjih državnih formacij, močno naraste, nas uči vsa spomeniška zgodovina. Z osamosvojitvijo in nastopom nove države Slovenije ni bilo nič drugače. Po prvem literarnem spomeniškem valu pred stotimi leti smo po osamosvojitveni vojni leta 1991 vso spomeniško pozornost in poistovetenje namenili borcu za severno mejo generalu Rudolfu Maistru, ki je 1918. leta poveljeval v bojih za Koroško in zarisal severno mejo.

Zdi se, da je slovenska oblast že dolgo »hlepela« po konjeniškem spomeniku, zato si je ob tej priložnosti postavila kar dva. Prvega so 24. junija leta 1999 postavili na delu Trga Osvobodilne fronte nasproti glavne avtobusne postaje oziroma stavbe kolodvora v Ljubljani (shema 1). Konjeniški kip je delo kiparja Jakova Brdarja, podstavek v obliki klančine in umestitev pa arhitekta Jurija Kobeta. Ko sem preverjal svoje mnenje in občutke, ki sem jih doživljal ob Maistrovem spomeniku, pri uveljavljenih kiparjih, arhitektih in umetnostnih zgodovinarjih, sem naletel tako na goreče zagovornike kot nasprotnike takšne realizacije. V kratki analizi glavnih »adutov« obeh strani in valorizaciji ostalih za spomenik pomembnih likovnih karakteristik, bom skušal v tem poglavju na kratko zagovarjati svoje mnenje.

Pri nobenem spomeniku ne moremo apriori govoriti o slabi ali dobri postavitvi, ne da bi najprej povezovalno analizirali njegove bistvene sestavine. Leonardov stavek, da se dve šibkosti lahko sešteta v eno veliko moč, na javno postavljeno kiparstvo ni prenosljiv. Slabe urbanistične umestitve ne more nadomestiti še tako dobro izvedeno kiparsko delo. Velja pa enako, da tudi manj kvalitetnega podstavka in skulpture ne more povzdigniti še tako izpiljena postavitev. Skulpturalni, postamentni in urbanistični deli postavitve so zato enako pomembni. Narediti sodoben konjeniški kip konec

20. stoletja je za vsakega kiparja vse prej kot lahka naloga. Če se kipar giblje znotraj proporcijskega realizma bogate tradicije, le redkim uspe dodati kaj izrazno – formalno novega. Brdarjev konj je samozavesten in nabit z energijo. Zdi se, da bi se lahko vsak hip dvignil na zadnji nogi, pognal v galop ali pa v svojem minimalnem stiku s tlemi baletno vztrajal. Vidi se tudi, da bazična anatomija avtorju ni povzročala problemov, zato se je ta lahko povsem posvetil iskanju ustrezne poze. Z minimalnima dodatnima statičnima podporama obeh levih

nog, ki zaznave med drugim sploh ne motita, je kipar konja uspel razgibati do zelene mere. Izrazno razgibanost je Brdar nadgradil²⁰ s svojo vitalistično modelacijo, ki je v figuri konja unovčila svoj potencial in našla svoj izrazni vrh. Ob takšnem konju figura Maistra kar malce zbledi. Generalov portret, oprava ali nasploh celotna fiziognomija

telesa je videti na elegantno razgibanem konju vse preveč otrplo. Mogoče bi bil jezdec veliko prepričljivejši, če se avtorjev sproščeni modelacijski zamah na figuri generala ne bi preveč discipliniral in študijsko pokoril zahtevani podobnosti. Gledano v celoti smo lahko po mojem mnenju z Brdarjevimi kiparskim delom spomenika zadovoljni in lahko spomeniškem odboru mirne vesti verjamemo, da je na natečaju izbral najboljšo, kar je kiparskega imel na voljo.

O podstavku, izbrani lokaciji in urbanistični umestitvi spomenika je bilo največ govora, kritike in opravičenih pomislekov. Pri resno zastavljenem natečaju moramo najprej poznati lokacijo postavitve. Ne pa tako kot se največkrat zgodi, da velekvalificiran odbor za postavitev izbranemu kiparju reče: »Kipar, ti kar modeliraj, mi pa ti bomo našli lokacijo.« Lahkomiselni je tudi tisti kipar, ki nasede obljubam oblasti in arhitektov o ureditvah, ki niso nikoli uresničene, a vendar spomenik že stoji. Sleherni kipar in arhitekt, ki postavlja svoje kipe v javni prostor, bi se moral zavedati svojega večgeneracijskega poslanstva, predvsem pa delovati v okvirih spomeniško-kiparske etike. Pri večjih spomeniških postavitvah morata tako arhitekt kot kipar složno, nerivalsko in timsko prisluhniti izbira

nemu mestnemu prostoru in vsak v svojem delu ter kasneje na podlagi skupnih analiz in simulacij dano lokacijo oplemenititi. Debato, ali je izbran trg bil res najprimernejši zaradi nepoznavanja alternativnih variant, ki so bile na mizi, prepuščam drugim. Gotovo pa je, da bi se Maistra v Ljubljani, kljub obstoječi relativni spomeniški gostoti, dalo dobro postaviti vsaj še na nekaj mestih.

Arhitekt Jurij Kobe je na prvi pogled tlorisno umestitev (shema 1) ambiciozno zasnoval tudi po nekaterih bistvenih Cittejevih priporočilih. Tako je pustil geometrično sredino parkovnega dela trga pri miru, konja je skupaj z jezdecem pozdravno usmeril proti komunikacijskemu ožilju, z mestom postavitve pa je zagotovil maksimalno količino raznolikih pogledov, razpršenih po trgu. Ideja podstavka kot klančine²¹ je v primeru konjeniškega kiparstva novost, ki pa v konkretnem obisku trga ni zadovoljila vseh mojih pričakovanj. Ali je Kobe z nižjo postavitvijo skušal približati generala in pesnika mimoidočim, ali rampa predstavlja nek podaljšan oder, na katerega je lahko Maister fizično prijezdil in tam sedaj pozdravlja svoje ljudstvo? Takšnih in drugačnih simbolnih interpretacij, izhodišč in vprašanj bi si v povezavi s postavitvijo lahko zastavil sleherni obiskovalec kar nekaj, odgovorom pa ne bi prišel dosti blizu, dokler trgu in postavitvi resnično ne bi prisluhnil. Glavni problem postavitve je v odnosu figura – ozadje, ki izhaja tako iz problema višine postavitve kot ozadij, ki jih daje arhitektura in hortikultura trga nasploh. Temen bron na zasenčenem drevesnem ozadju ne pride do izraza. Zaradi slednjega je v nekaterih oddaljenih pogledih percepcija otežena, vizure na spomenik pa razvrednotene. Nižjo postavitev dodatno simultano zniža bližina visoke arhitekture. Veliko pomanjkanje predstavlja pešču podhranjen dostopni predprostor spomenika, ki je veliko boljši od zadaj iz smeri Kolodvorske ulice. Daleč najnegativnejši vpliv name pa je naredila gosta frekvenca prometa. Promet nasploh onemogoča in zaseda mesta ključnih frontalnih pogledov. Probleme frekvence in hrupa gibajočega prometa mimo spomenika dopolnjuje problem statičnega prometa. V Rožni dolini okoli študentskega naselja mestno redarstvo dnevno z največjim veseljem in zagnanostjo diskriminatorno²² »globi« študente, ki so napačno parkirali, medtem ko jih vozila okoli Maistrovega spomenika turističnim uram navkljub niti malo ne zanimajo. Podobno se dogaja še prenekaterim spomenikom nacionalnega pomena. Od vseh pogledov sta mi največ pomenila in ostala v spominu predvsem dva. Prvi pogled ima za ozadje fasado železniške postaje, drugi pa je eden redkih pogledov, ko se silhueta konja in jezdeca večinsko

riše na nebo.

Drugi, bistveno manj likovno kvaliteten konjenik, je postavljen pred stavbo ministrstva za obrambo. Spomenik je prvotno zasebno naročilo kiparju Bojanu Putrihu in je bil sprva nekaj časa postavljen na privatnem zemljišču (slika 48).

ESEJISTIKA

49

50

Država je kasneje spomenik odkupila verjetno po znatno višji ceni. Svojo nepreudarnost in neučakanost je država skupaj s svojimi institucijami vnovič pokazala pri postavitvi spomenika ob odhodu zadnjega vojaka JLA iz Slovenije. Spomenik, ki je delo kiparja Dušana Tršarja, so ob 10. obletnici postavili 26. oktobra 2001 na koprskem pomolu (slika 49). Odbor za postavitve je po navedbah pristnega vira zadnji mesec pred obletnico v ihti preletel nekaj ateljejev in izbral najprimernejše delo. Ne veliko drugače se je godilo leta 2003, ko so morali v Slovenj Gradcu za vsako ceno²³ ob 5. obletnici smrti postaviti spomenik slikarju Jožetu Tisnikarju. Brez natečaja so brnasti projekt, težak dvomestnega števila (v milijonih takratnih tolarjev), poverili v izdelavo kiparju Mirsadu Begiću, ki predvsem v realizirani postavitvi, pa naj

je šlo za njegov ali vsiljen predlog, ni opravičil zaupanja mnogih (slika 50).

Naj pričujočo razpravo zaključim z naslednjimi sklepnimi mislijo. Glede na izogibanje natečajem, slabe predpriprave in splošen odnos do urejanja mestnih spomeniških površin smo v zadnjih dveh desetletjih močno nazadovali, a smo lahko kljub temu, predvsem zaradi nekaterih postavitvev v preteklosti, ob celovitem pogledu na spomeniško-kiparsko zgodovino Slovencev zadovoljni in ponosni.

Boštjan Temnik

Opombe:

- 1 Mesto severnega emonskega grobišča.
- 2 Gospa Sveta, Ptujška gora, Crngrob, Pleterje, Kostanjevica ...
- 3 Odmevi renesanse so bili pri nas zaradi najrazličnejših vzrokov blagi.
- 4 Franca I., Ferdinanda I., Jožef I., Jožefa II.
- 5 Plečnik in njegovi učenci so avtorji velikega števila javnih spomenikov, razporejenih po celotni Sloveniji; arhitekt Fabiani skupaj s kiparjem Zajcem zmagata na prvem slovenskem spomeniškem natečaju.
- 6 Predstavljajmo si, da bi za Davidom porušili Palazzo Vecchio.
- 7 Urejeni in usklajeni nasadi okoli skulptur.
- 8 Kluba Vesna in Sava.
- 9 Klub neodvisnih slovenskih likovnih umetnikov je bil ustanovljen 1937. leta. Klub so ustanovili Z. Kalin, M. Pregelj, K. Putrih, Z. Mušič, Z. Didek, S. Kregar, N. Omersa, M. Sedej, N. Pirnat, F. Pavlovec, F. Mihelič, idr.
- 10 Prvi slovenski konjeniški spomenik.
- 11 Slednja praktično izenačuje ideološko-politično stališče z estetskim.
- 12 1967. leta v 7. št. Sinteze: »Število kiparjev se sicer počasi veča, področje iskanja pa je še vedno omejeno. Spomeniki, ki jih naročnik zahteva, so skoraj izključno spominski, razen redkih ateljejskih stvaritev, ki najdejo mesto na javnem prostoru. Tu leži ovira, ki usmerja kiparje v dokaj ozka področja, k snovi, ki jo še vedno velik del občinstva doživlja v tradicionalni figuralni upodobitvi. Ni pa naročnika za spomenike, v katerih bi se kipar moral spoprijeti z novimi problemi sedanjosti.«
»V tradiciji 19. stoletja negovana samostojnost umetnostnih panog, ločeni šoli za arhitekturo in likovno umetnost in kot posledica premajhno obvladovanje zakonitosti sosednje stroke, nosijo svoj negativni delež v razvoju spomenikov.«
- 13 Ustanovljena 1945. leta.
- 14 Posluževali so se ga celo kiparji sami, verjetno tudi zato, ker je bil veliko manj ideološko kontroliran.
- 15 Pri kiparskih spomenikih se hortikulturno zaraščanje, četudi je kontrolirano, skoraj nikoli ali redko sprevrže v spomeniško korist.
- 16 Gledano v celoti, je bila to druga generacija za prvo in pionirsko.
- 20 Še prej izpeljal in povezal.
- 21 Likovno kompozicijsko klančini in njenim detajlom ne gre oporekati kvalitete; v zgodovini imamo celo vrsto konjeniških spomenikov, ki so si razumljivo avtorsko različni, imajo pa vsi po vrsti (glede na nalogo spomenika) pomembne in po mojem nenadomestljive attribute.
- 22 Po registrski tablici. (Danes manj izrazito, zaradi sprememb zakonodaje na področju registrskih tablic. Op. ur.).
- 23 Če bi namreč zamudili rok, bi morali na novo priložnost čakati še nadaljnjih 5 let.

Zgodovinski učbenik in mestna osebna izkaznica

ULICE NAŠEGA MESTA

Jože Potočnik, profesor zgodovine in zemljepisa na slovenjgraški ekonomski šoli, zdaj že nekaj let upokojen, je vedno nalagal na dva ognja: onega šolskega, s katerim je znal s svojimi dijaki kuriti prave kresove, tako ognjevit predavatelj je bil, in tistega mestnega, s katerim je stalno in strastno ohranjal tlečo žerjavico spomina na bližnje in bolj oddaljene dogodke. Bil je in je še tisti, ki ima zagotovo najbogatejši zasebni mestni arhiv minevajočih sprotnosti, ki pa prerastejo v pomembno oprijemališče, ko je treba pobrskati za včerajšnjimi dogodki, pa ni kljub vsemogočnemu internetu nič priročajnejšega in informacijsko hitrejšega pri roki, kot njegov »spominski arhiv« v tematsko zasnovanih mapah z vsemi sortami časopisnih in revijskih izrezkov, zapisov, komentarjev, oznak pod črto itd. itn. Še najbolj prislovično bi Potočnikovo arhivarsko vrednost lahko označili z besedami njegovega prijatelja Toneta Turičnika, ki te je v pomanjkanju kakršnih že bodi mestnih pojasnil znal napotiti k rešitvi z že kar prislovico: »Potoškega pokličí, tam boš najhitreje pri informaciji!«

In tako je bilo. Vedno.

Jože Potočnik je doslej marsikaj od nabranega ne le arhiviral, ampak tudi nadgrajeval, saj je izdal vrsto publikacij, v katerih je reprezentiral razvojno in sodobno podobo slovenjgraških podjetij ali institucij, hkrati pa s tem prilagal v mestni zgodovinski spomin. Plod tovrstnih prizadevanj je tudi njegov letošnji izplen: edicija Slovenj Gradec – ulice našega mesta.

Knjiga (ob še ostalih razdelkih) temelji na dveh vsebinsko izpostavljenih tematskih enotah: Kratek oris razvoja Slovenj Gradca in Poimenovanje ulic. Že prvi razdelek je ob zapisanem zgoščenem mestnem razvoju dokumentiran z bakrorezom, katastrskimi kartami in seveda fotografijami (prva je iz leta 1898), ulični del pa je najprej dokumentiran splošno (poimenovanje ulic po obdobjih), osrednji del pa prinaša predstavitev vseh mestnih ulic, ki so razvrščene po abecednem vrstnem redu. Avtor se je dosledno držal predstavitve v enakim maniri: ime ulice, njena umestitev v prostor, leto

poimenovanja, izvor imena ulice, predstavitev osebe (kadar je ulica poimenovana po spomina vrednem posamezniku).

Vse naštetu spremlja bogato fotografsko dokumentarno gradivo: podoba »posojevalca« imena ulice, oznaka ulice na posnetku iz zraka, podobe ulice skozi čas vse do danes.

S tako zasnovano knjigo je avtor dosegel, da Ulice našega mesta niso le suhoparen zbirnik zemljepisnih lastnih imen, ampak informacijsko bogato branje, vizualno pestro, razgibano skozi čas.

Z vsemi temi atributi je Jože Potočnik zagotovo hotel doseči tisto razsežnost v vpogledu v minulo, ki jo določajo navidez obrobni dogodki, v resnici pa prav ti dajejo življenju barvo, vonj in okus. In v tem je posebna vrednost njegove publikacije. Najprej soočenje bralca s čisto tehničnimi zadevami (recimo število mestnih ulic), z nevsiljenim ponujanjem dodatne vednosti (kdo so ljudje, ki so dali ime moji tolikokrat prehojeni ali prevoženi poti), z zastavljeno možnostjo nostalgije – tako je publikacija hkrati tudi zgodovinski učbenik in mestna osebna izkaznica.

Za oko lepa in vednost vredna knjiga.

Preden jo vzamete v roke, skušajte odgovoriti na naslednja vprašanja.

Kako se je imenovala prva slovenjgraška ulica in koliko je stara?

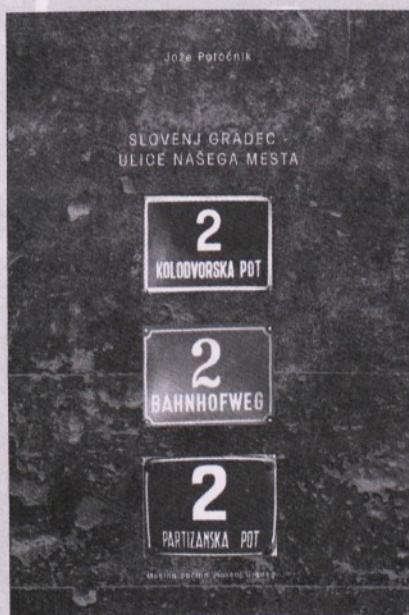
Koliko slovenjgraških ulic nosi ime po osebi ženskega spola?

Koliko ulic je imel Slovenj Gradec ob izidu Odsevanj, ki jih držite v rokah?

Katera slovenjgraška ulica je skozi zgodovino največkrat spremenila ime?

Če ni šlo vse dobro od roke, poiščite Jožeta Potočnika Ulice našega mesta. Knjigo je izdala Mestna občina Slovenj Gradec, naklada 5000 izvodov. Prav je, da pride knjiga v vsako družino iz našega mesta in še k marsikomu zunaj mestnih meja.

Andrej Makuc

NA ZDRAVSTVENI ŠOLI IZDALI KNJIGO HAIKUJEV

RECENZIJE

Na Srednji zdravstveni šoli Slovenj Gradec so letos junija izdali knjigo haikujev z naslovom Na poljani neba. V njej so objavili vse tiste pesmice, ki so jih v sedmih letih izbrali za srednješolski natečaj Gimnazije Vič v Ljubljani. Za zbirko se je tako nabralo 219 haikujev 172 dijakov generacij od 2001/2002 do 2007/2008. Knjigo je uredila Helena Merkač, oblikoval Peter Koraca, spremno besedo pa je napisala predsednica Haiku društva Slovenije Alenka Zorman.

Iz njenega zapisa ponatiskujemo del.

»Poduhaj zrak« pravi v prvi vrstici eden izmed haikujev v zborniku. Kako preprosto, kako lepo povabilo! Haiku naj bi bil predvsem utrinek iz narave; vsaj taki so pretežno bili haikui klasičnih japonskih mojstrov. A sodobni človek vedno manj časa uspe živeti samo z naravo, obdajajo ga različna druga okolja: družinsko, šolsko, delovno, urbano ..., zato dandanes takoimenovani 'zahodnjaški' haikui upesnjujejo tudi to. Tudi človeka (tedaj se haiku imenuje *senrju*, vendar postaja vse manj stroga ločitev med haikujem in *senrjujem*); pogosto je predmet haikuja tudi ljubezen kot čustvo oz. energija, kot erotično doživetje.

*Nočni metulji
iščejo pot k svetlobi.
Jaz k tvojim očem.*

Ni več meja med Vzhodom in Zahodom, tudi japonski avtorji in avtorice se 'učijo' in prevzemajo 'zahodnjaški' haiku.

*Ponoči tavam.
Kresnice najdejo pot.
Ne vidim doma.*

Haiku je enako kot druge zvrsti poezije, zlasti če gre v njem za naravo, lahko nekakšen (po) beg od vsega hrumenja, življenjske naglice, vrveža, nakopičenih problemov, iz žalosti v veselje do vsega živega (lahko tudi obratno), je lahko celo umik od ljudi, tudi od najbližjih ... In je umik od sebe, iz svojega jaza, ki je v 'navadni' poeziji sicer tolikokrat uporabljen. Je hkrati najdenje sebe, svoje notranje tišine in miru - zlitosti v ENO z vsem, kar nas obdaja, tudi z najbolj intimnim »seboj«.

*Samevam v sobi.
Nikjer nikogar.
Zunaj sončnica.*

Je pot do spoznanj, nekakšna terapija za dušo, celo vzgoja samega sebe. Ponavadi pravijo - in statistika to potrjuje - da je haiku poezija predvsem zrelih let in starejših ljudi - zaradi večjega zavedanja o minljivosti, neponovljivosti slehernega trenutka. Če se haiku 'zgodí' že mladostniku-ci, lahko postane njegov/njen način opazovanja, zaznavanja, celo nekakšen življenjski motto in pot - v spoznanju, da je vse eno, da ni naključij, da se vse zgodi z razlogom, v medsebojni povezanosti.

*In ko vsega je
konec, ostane le pot,
ki me najde.*

*Vedno bliže sem
kraj, kjer me čakaš ti,
travnik marjetic.*

Ko sem prebirala ta zbornik, sem v njem doživela mnogo pravih haiku trenutkov. Morda enako kot njihovi avtorji/-ce, morda povsem drugače. A to sploh ni pomembno; zame SO haikui (neka sem jih vpletla v to spremno besedo, kot so se pač najbolje prilegali povedanemu). Zato velja vsa pohvala mladim avtoricam in avtorjem ter njihovi mentorici (tudi učnemu programu), da spoznava jo lepoto in izraznost haikuja kot zgoščene zvrsti poezije, za katero je bivši urednik revije *Letni časi* (revija Haiku društva Slovenije) nekoč dejal, da je poezija »nad« običajno poezijo. Torej kličem vsem: Naj se zgodi še veliko svetlih utrinkov izven vas in s tem v vas samih, naj vas najdejo, naj bodo samo vaši, postanite eno z vsem! Zapišite jih zase in pogumno jih pokažite tudi drugim, da jih bodo doživeli z vami! Poslanstvo poklica, za katerega se pripravljate v vaši šoli, vam morda to še posebej narekuje.«

Helena Merkač

CULICA IN GNEZDO

KAJ JE V CULICI POLONE MOLIČNIK IN KAJ V GNEZDU ANE PISAR?

O pesniških prvencih *S culico na rami korakam v svet* in *Gnezdo besed na najini strani daljav*

Knjigi sta dekletoma izdali šoli: Moličnikovi Višja strokovna šola Slovenj Gradec z ravnateljico Gabrijelo Kotnik, v letu 2007, Pisarjevi Gimnazija Ravne z ravnateljem Dragomirjem Benkom, v letu 2008 v zbirki Poesia Carinthiae; za Moličnikovo urednica Karla Zajc Berzelak s tehničnim urednikom Blažem Prapotnikom, Studiom Cerdonis in Tiskarno Grešovnik v nakladi 500 izvodov, za Pisarjevo urednik Miran Kodrin z oblikovalskim studiom KULT (Simon Kajtna) in Syncomp v 1000 izvodih.

Obe knjigi sta tudi zbirki fotografij: pri Moličnikovi je fotografinja kar avtorica sama, Pisarjevo pa bogatita Matej Kodrin in Miha Kolar.

Pred nami so torej kar štirje umetniški podvigi: podvig študentke in podvigi treh gimnazijcev.

Spodbuda za primerjavo pesnic in njunih zbirk sta mi bila že naslova: *S culico na rami korakam v svet* in *Gnezdo besed na najini strani daljav*.

Obe sta v naslovih izpostavili predmeta, svoja intimna »prostora«, ki jima nekaj pomenita: Moličnikova *culico*, za katero v pesmi, iz katere je vzet naslov, izvemo, da je pletena, Pisarjeva pa *gnezdo*, za katerega pa pove, da je iz besed. Ob teh omejenih, majhnih prostorih pa naslova pri obeh zaobjemata tudi brezmejni dimenziji: pri Moličnikovi svet, pri Pisarjevi daljava. V obeh naslovih pa sta na prvi pogled tudi pomembni razliki: pri Moličnikovi je to beseda »korakam«, ki po prvih občutkih nakazuje neko prizemljenost, realnost, pri Pisarjevi pa besedna zveza »na najini strani«, ki pa poudari dvojino.

Izhajajoč iz obeh naslovov me v nadaljevanju tako zanima, kaj torej imata dekleti v svojih »skrivališčih« - kateri so torej motivi njune poezije.

Pri obeh predvsem ljubezen, ki jo pri Pisarjevi izraža že naslov z zaimkom »najini«. Ta dvojina pa je pri njej relacija do dveh moških.

Najprej je to ljubezen do pokojnega očeta. Njemu posveti celo zbirko z besedami: »Očetu, ki ga ima nebo«, saj po njenem »besede božajo bolečino«. Besede, ki božajo bolečino, je zbrala v prvem delu prvenca z naslovom *Bolelo bo do dna kosti*. Sicer je v njem le pet pesmi, lahko pa bi bilo njihovo nadaljevanje opaziti tudi v drugem delu z naslovom *Dišim po zasneženih večerih* z

osrednjim motivom minevanja, nostalgije po že doživetem. Oba dela štejeta le 10 pesmi od skupno 88. Ta dva razdelka sta za celo zbirko zelo reprezentativna in prvi, po mojem mnenju, z vsemi presežniki mlade pesnice. Doživela je »torturo smrti« bližnjega človeka, zato »bolelo je včeraj«, »bolelo je danes«, »bolelo bo jutri«. To je torej poezija bolečine s »črnimi« besedami (kadaver, črne zvezde, črna prst ...), ki pa nikogar ne obtožuje, ne obsoja, ne poje slavospeva bližnjemu mrtvemu, pač pa je izpoved avtoričine bolečine ob njegovi izgubi. Bereš in začutiš, da te ta njena izpoved pretrese, začutiš njeno bolečino in ostrmiš ob spoznanju, da je ta bolečina sprevržena v ljubezen in na koncu v življenje, kar nakazujejo besedne zveze »se ne ustavljam«, »prazen predal«, »bom pozabila na začetek«. V popolnoma svobodni formi je ta prastari motiv smrti pri Pisarjevi, v primerjavi s Kettejevo *Na očevem grobu*, ki jo pesnica tudi omenja in je klasičen sonet, demitiziran.

V preostalih razdelkih in pesmih v knjigi Ane Pisar je spet v ospredju ljubezenski motiv, tokrat partnerski, v loku od nizke, razočarane ljubezni do visoke; pri obeh se zdi, da sta zaradi avtoričine trpke izkušnje zrelejši.

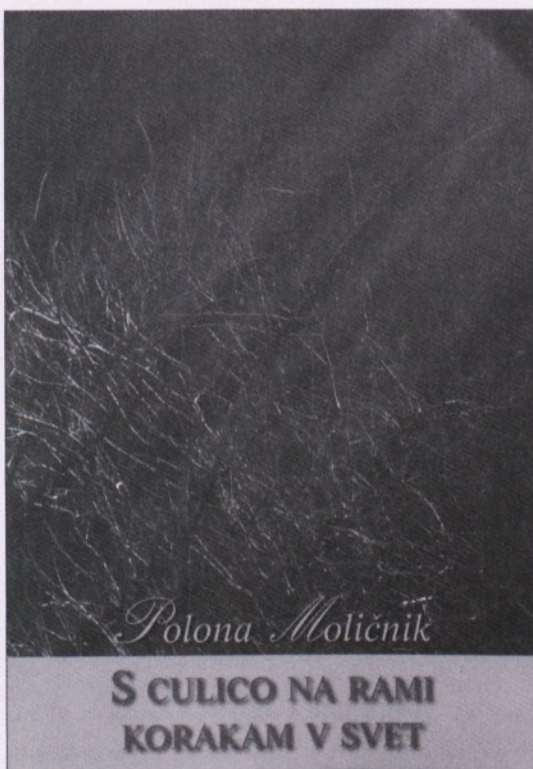
Mogoče velja izpostaviti le še III. razdelek z naslovom *Sončim misli in postajam melodija*, pa ne toliko zaradi navezave pesmi na glasbeni svet kot zaradi navezave na poezijo. Najbrž vse in veliko povedo avtoričine besede: »Pač sem kakršna sem / Vedno polna ljubezni in tebe poezija« (str. 20) oz. »Violončelo me preliva v poezijo« (str. 21) in »Srce pa polno poezije« (str. 18).

Če je torej pri Pisarjevi v ospredju dvojniska ljubezen, pa je ta pri Moličnikovi v ozadju. V svojih 40 pesmih v štirih razdelkih, sicer tudi s posvetilom ljubljene osebi »Hvala tebi, ki živiš z menoj in v meni«, le tu in tam omenja drugo osebo, npr. »Moja ljubezen, poklonjena tebi (str. 147), »Pusti mi, da ostanem« (str. 151), »To skrivnost ti podarim« (str. 167), »Daj, poletiva skupaj« (str. 37). Drugače pa govori Moličnikova o sebi, torej je to poezija z močno izpostavljeno individualno noto, že v naslovu *S culico na rami (jaz) korakam v svet*. To, kar nosi avtorica v *culici*, in to, kar je njen svet, pa je en sam vitalizem, veselje do življenja, pokončna drža v »svoji deželi«, v svetu, kjer »vidim prihodnost« (str. 41), kjer »lepo je verjeti« (str. 33), kjer »je svoboda« (str. 9); tu je ona v jeseni, v drevesu, v trenutku ... Njene pesmi razganja od

RECENZIJ

življenja, kar lahko dokažem npr. z verzi: »Lahko sem, lahko žarim« (str. 75), »Norim v divji svobodi« (prav tam), »Pohodim strah« (str. 67), »Plešem in žarim ob dotiku življenja« (str. 63), »Jadram, jadram sebi naproti« (str. 171) ... Njeno energijo ji daje spoznanje, da »končni zmagovalec si vedno ti« (str. 79) in »vztrajnost stopanja po poti do končne zmage«. Njena samozavestna drža se kaže tudi na v zavihkih izpostavljenih verzih »Nočem biti nekdo drug, hočem postati, kar sem« in »Ljudje se smejejo, / me žalijo in obsojajo, vendar / ostajam nasmejana ...«.

Tako: culica je razvezana in gnezdo je najdeno. Naslova zbirk imata prav: v culici so pretežno predmeti ene osebe, v gnezdu dveh, v culici večji (jezikovno-slogovni) red, v gnezdu manjši. Naj mi pesnici »na mladem nam Parnasi« ne zamerita stikanja po njunih bogatih intimnih prostorih!

P. S.

V obeh zbirkah je nenavadno sorodno fotografsko gradivo. Njegovo bistvo je z besedami likovnega urednika knjige Ane Pisar Benjamina Kumpreja za Mateja Kodrina in Miho Kolarja naslednje: »z radikalnimi posegi ali izseki v naravo ustvarjata nove slikovne ekrane, ko rastlinam, človeku, predmetu ali pejzažu odvzemata siceršnje prepoznavnost in celost in se tako spuščata v čisto likovnost, hkrati pa preostankom dajeta novo sporočilnost.« Velja tudi za Polono Moličnik.

Helena Merkač

ATUALNO:

Literatura o poklicih

Makučev učitelj in Kolarjev topilec – večna človeka

Koroško literarno leto 2008 je obogatilo več knjig, dve tudi na temo poklicnega dela. Ena je Šolniški kruh Andreja Makuca, druga ponatis romana Sezuj se, kadar stopiš v mošejo Marjana Kolarja.

Čeprav je bilo o obeh delih prelitega že kar nekaj črnila, o Kolarjevem veliko tudi po prvem izidu v letu 1971, sem se sama vseeno odločila še za primerjavo obeh knjig.

Mogoče bo kdo od poznavalcev rekel, češ primerjala bo jabolka in hruške, namreč zgodbe, ki jih je Makuc sam označil kot nadgradnjo novele, z romanom. To pripombo vzamem na znanje, drugih pa ne, čeprav to seveda ne pomeni, da ne bo primerjava pokazala več razlik kot sorodnosti.

Nanjo me je navedel Makučev naslov Šolniški kruh. Ker pa ima Kolar svoje delo podnaslovljeno s podatkom, da je to roman o topilcu, je misel spleta: učiteljski kruh proti topilčevemu. Toda moje razmišljanje ne bo sociološka študija o položajih na preživetveni lestvici, v smislu, kakšen kos kruha reže kateri. Zanimalo me bo predvsem, kako vidita poklica (beri: kruha), o katerih sta zastavila pero, avtorja in kako ta kruha (beri: deli) zadovoljujeta okuse (beri: merila) umetniškosti.

Krušnica in Štručula

Makuc pa mi, se mi zdi, nekje tam zadaj skrit, pravi: »Pazi, moje poimenovanje knjige je zavajajoče!« Vem! Naslov zbirke je namreč naslov osrednje zgodbe izmed 11 v knjigi, na poziciji po prvih petih in pred zadnjimi petimi. Njena lega na zlati sredini ji daje posebno mesto – in zasluži si ga. Ta šolniški kruh je namreč pletenica dvojega: vsega najboljšega in vsega malo slabšega v šolstvu. Makuc jo z njemu lastno izvirnostjo izrazi z dvema priimkoma v razredu: Krušnik (z metaforami kruši, kruhek, kruhej, kruhec, Krušnica; str. 132) in Štruc (Štručeva, Štrucla, Štručula). Za nameček je bila deklica s prvim priimkom še izbranka njegovega srca, Štrucla pa naduta piflarka.

Čar neosebne množice

Čeprav bisere navadno razporejamo na koncu, naj vseeno tudi za Kolarja takoj poiščem vrhunec v knjigi. Priznam, odločitev ni lahka, ker so vse zgodbe osrednje osebe topilca Černjaka, fabriške, družinske in gostilniške, močne. (Mar ne govorim o zgodbah, kot pri Makucu!?) Izbrala sem gostilniško, iz krčme pod črno zastavo, kjer se ponovno, kot tudi npr. v romanu Prekrstitev, avtor izkaže za mojstra popisovalca »čara neosebne množice, ki je dihala, pila in se smejala kot eno telo« (str. 68).

O ujetosti

Iz tega dela knjige pa je tudi vzet za roman o življenju topilca dokaj nenavaden naslov: Sezuj se, kadar stopiš v mošejo. Na str. 64 Kolar zapiše: »Tako so se jim potem po neskončnih letih brezposelnosti in večne stiske prvi koraki nazaj v železarniške hale zdeli kot prava božja pot. Zato so se pred prvim šihotom ganjeni sezuli ter bosí molče postali v toplem fabriškem pesku, preden so v lesenih coklačah zatopotali k delu, srečni, da smejo spet garati, se znojiti in spet nositi domov zanesljiv denar za lačne otroške kljunčke ...« (str. 64). Tako je v naslovu poudarjeno silno spoštovanje do dela oz. do kruha, ki ga – topilčevega – Kolar opiše: »Ampak ostani v topilnici po osem ur na dan, pet dni v tednu, mesece, dve leti, deset let, polovico življenja ter pri tem delaj, da teče s tebe, to ni več ne lepo ne grozljivo. Enostavno kruh topilcev je« (str. 6). Motiv sezivanja v smislu spoštovanja nečesa pa se v romanu ponovi še pri Černjakovem odnosu do družine.

Moram reči, da me je fenomen »neosebne množice, ki je eno telo« pri Kolarju pretresel s ponovnim spoznanjem o ujetosti, zaznamovanosti, usodnosti, brezizhodnosti neke skupine, navadno moških, v katero te je pahnilo življenje in ne moreš iz nje – kot nista mogla ne stari in ne mladi Černjak, kot že davno kdaj niso mogli vojaki soške fronte, kot ne morejo zaporniki ...

O neki določenosti, usodnosti skupine pa je mogoče govoriti tudi pri Makučevih učiteljih. Kaže se npr. v njegovem zapisu: »Šepetaje si torej narekujem v tisti drobec možganov, ki so še moji, to se pravi – še ne državni, da je ...« (str. 90). Izpostavi torej podrejenost sistemu, ki jo komentira v zgodbah ali na njihovih začetkih in koncih ali jih uvaja s parolami in floskulami, npr. »Učenec bo v celodnevni šoli opravil vse obveznosti v šoli in ne bo ničesar nosil domov – niti torbe niti skrbi za domače naloge« (str. 174); »Ni treba skusiti, dovolj je vedeti« (str. 172); »Največje dobičke navržejo naložbe v znanje« (str. 139). Itd. Treba je priznati, da je »tisti drobec možganov, ki so še moji«, pri Makucu kar velik, saj je, kot je razbrati iz zgodb, kontra z državo pri celi seriji šolskih novotarij: je proti prekvalifikacijam, prezgodnjim začetkom pouka, popoldanskemu in celodnevni pouku, šolskim avtobusnim prevozom, popravnim izpitom ... Zgodbe s temi temami so zato predvsem kritične, vendar v ironični in satirični preobleki, zato so zabavne. Po teh barvah posebej izstopa prva, mojstrska domisljica v jeziku in slogu, zgodba z naslovom Stara krava.

O mojstrskih domisljicah v jeziku in slogu pa lahko seveda govorimo tudi pri Kolarju, sicer pa v tem delu ni v ospredju velikokrat njemu lastne ironije oz. satire. Mene tokrat Kolar še najbolj spominja na kakšnega francoskega realista 19. stoletja, ki objektivno pripoved začinja z naturalističnimi, erotičnimi in poetičnimi dodatki.

Učitelj s pedagoškim erosom

Vprašajmo se še, kako nam Makuc predstavi poklic učitelja in kako Kolar poklic topilca. Kako ju

vidita, kaj da ju barva in kaj ju črni?

Biti učitelj – naj govorim kar s citati iz Makučeve knjige – pomeni med drugim naslednje.

»Ko si kot prfoks nekaj let preizkušan, te praksa nagradi z nekaj priročnimi obrazci, ki ti pomagajo v najtrših spopadih. Hočem reči, da se izuriš in nisi več tako sam pred hudournikom, ko odpreš razredna grajska vrata in vojski trčita. Ko te obkoli triintridesetkrat večja množica. Sam proti vsem« (str. 42).

»Ko jih pogledujem iznad katedra, se prestrelim z vprašanjem o tem, kako dolgo je človek sposoben iti se prepričljivo igro lažne, igrane nevednosti in tako ustvarjati osnovne pogoje za čarovnijo vedno enako ognjevito doživete šolske, to je šolniške in dijaške, iste hevreke. Samo v tem je skrivnost učiteljevanja. Dobrega.« (str. 52).

»Ti moraš vzeti njih, ne oni tebe« (str. 61). Itd.

S takimi resnicami o poučevanju, ki jim mora še posebno pritrjevati srednješolski učitelj in zaradi predmeta slovenščina, ki je v ospredju kar v nekaj zgodbah, tudi slavist, nas Makuc vodi od zgodbe z mučnega popravnega izpita, govorilne ure, šolske ure z vsemi možnimi vrstami ciljev itd., na koncu pa se nam iz vseh izriše učitelj s pravim pedagoškim erosom. Da je takšen, čuti tudi okolje, zato mu obilno vrača. In prav o tem so predvsem Makučeve šolske zgodbe.

Topilec s predanostjo peči

In kaj po Kolarjevem pomeni biti eden izmed topilcev? Pomeni garati ob 25-tonski peči v železarni, biti enak med enakimi v skupini topilcev, živeti v perzonalu, biti sin očetu topilcu, ki ga okolje zaradi njegove predanosti delu spoštuje, biti brat bratoma »filozofoma«, ki se izneverita družinski tradiciji, biti mož ženi gospodinji, ki ga z vsemi potrebami čaka doma, biti oče odraščajočima sinu in hčerki, ki ju vleče svet mlade ljubezni in potrošništva ter biti oče najmlajšemu sinu Fantiju, ki je »s svojim obražčkom svetil okrog po tleh kot neugasljiva lučka«, in pomeni biti enak med enakimi v krčmi, kjer »pa je ostajala zanj v prostoru toplota teles ter občutek, da je v mestu še veliko ljudi, kakršen je bil nekoč oče in je zdaj on« (str. 61).

Tako se nam na koncu Černjakova podoba topilca izriše, kot je zapisala avtorica spremne besede v Kolarjevi knjigi Helga Glušič, kot »izstopajoče osamljena, navezana predvsem na posvečenost svoje zadolžitve, na predanost 25-tonski peči« oz. je po njenem to podoba »zapleteno preprostega junaka svojega in našega časa«.

O večnih ljudeh

Najbrž pa velja tudi za Makučevega učitelja, kot je zapisala Glušičeva za Kolarjevega topilca: »... ni nič drugega kot večni človek, ki ostaja enak z vsemi svojimi dvomi in vprašanji, le okolje se spreminja, pa še to bolj kot ne le na videz«.

Ustvarjati večne like v literaturi pa zmorejo le veliki.

Helena Merkač

Andrej Makuc: ŠOLNIŠKI KRUH

RECENZIJE

Tri desetletja poučevanja na srednjih šolah so se Andreju Makucu strnila v enajst zabavnih prvoosebni novel, od katerih jih je sedem neposredno vezanih na pouk. Kakor se je avtor na platnicah knjige samoironično poimenoval za spodobno nevsiljivega šolnika, takšne so tudi njegove pripovedi.

Številne vsakoletne obletnice matur po vsej Sloveniji so posreden dokaz, da pomeni šolanje v starosti med štirinajstim in osemnajstim letom tako pomembno obdobje, da se z njim ne more primerjati nobeno ne pred njim in ne za njim. Je to čar odraščanja, skrivnost spreminjanja grdih račkov v elegantne labode, je iluzija zrelosti, ki naj bi jo prinesla matura, občutek osvoboditve od vsakršne šolske prisile (čeprav seveda srednja šola ni obvezna, neke vrste prisile pa predstavlja tudi vsakršen študij na višjih in visokih šolah), kajti nikjer ni slišati, da bi praznovali obletnice opravljenih diplom. Makuc je v številni slovenski pisateljski srenji prvi, ki je ponudil nekaj odgovorov na gornja vprašanja.

V njegovi knjigi podoživimo davno pozabljeni strah pred spraševanjem ('nič se učiti in ne biti vprašan'), sproščenost ob pogovorih o odprtih temah, spomnimo se različnih razrednih stremštev in se srečamo z velikodušno dijaško solidarnostjo. Makucu je jasno, da v svojih razredih spoznava samo štiriletne izreze iz mnogih življenj. Ve, da njegove dijake zares usodna leta in odločitve šele čakajo. Zaveda se, da se s tem, ko vsako leto po učnem načrtu vedno znova predava isto, to snov ponavlja ali kvečjemu variira. Nemara prav zato ubere na pol humoren način prikazovanja svojih zgodb iz 'zakatedrja' in 'predkatedrja'.

Med profesorjem in dijaki sicer ne vlada prav vojno stanje, na neki poseben način pa je vseeno vsaka šolska ura znova neke vrste tekma, ki se ji reče 'kdo bo koga' ukanil, preigral in nazadnje premagal po točkah. Ne enkrat se zato profesor Makuc potolaži s samoironijo:

»Med vsemi mojimi dijaki sem še najboljši jaz. Nisem študiral zaman.«

A si v premnogih vsakdanjih duhovitih driblingih z razredom (knjiga jih je nabito polna) zabija tudi avtogole, saj pravi: »Valjhun sem, ki je izdal učiteljsko vero. Pomagal sem pokončati Črtomira v sebi.«

Čeprav si v zgodbi Celodneve (pa tudi drugje)

privošči precej krepkih na račun modrecev, ki spočenjajo vedno nove šolske reforme (COŠ - celodnevna osnovna šola: vsem se bo v glavah svetilo natančno 40 W; šola naj ne segregira, ampak unificira), ga razne abotnosti v učnih načrtih vendarle ne odvrnejo od glavne teme, to pa so vselej njegovi dijaki.

Oni so neizčrpen vir njegovega navdiha, v stiku z njimi se mu utrinja duhovitost za duhovitostjo, ki sta jih polna predvsem Akrostih in Podmiznik, oni ga silijo v vse sorte kopičenja (splošna veljavnost, vseobsežnost, celovitost, nadčasovnost; pedo-, vulvo-, spermo-, in druge filije; Iskati znanje. Vleči ga. Iz žrtve. Porod s kleščami.) in travestije ('Naj gre ta sod mimo mene.') Oni ga izzovejo, da tekmuje z njimi celo v žargonizmih ('Prešeren je car.'). ga rešujejo šablonskega izražanja in spodbujajo njegove jezikovne inovativnosti:

'Njim je temna zarja podoba dremeža', 'oddolgočasiti', 'zagostobesediti', 'ko se jim odsmeje', 'dopoldan že odščipuje proti zvonjenju', 'poduršeljško zamolklo zelen'. 'Zvonec jim dovoli zbežati na avtobus'. 'Smeh je pregrnil svet'. 'Listopadov fen je gonil težko sapo.'

Čeprav nihče tako kot slovenist ne ve, kaj so v jeziku nebodijhtreba nemčizmi, si kdaj da duška in zapiše 'turn', drugič odrecitira: 'Župi se reče juha, pozelhana je povojeno ali prekajeno, zos je omaka, špeh je slanina, grumpi pa ocvirki.'

Da pa vse skupaj vendarle ne bi bila samo zbirka s podnaslovom Smeh iz šolskih klopi, zraven kdaj tudi prav pošteno zabolí. Takšni sta npr. novele Popravni izpit in Primus. ('Bog daj, da mi v tej zgodbi ne bi bilo treba doživeti konca.') Približa se jima tudi naslovna novela Šolniški kruh, ki s tenkim posluhom preigrava tudi najtišje tone še tako poudarjeno platonične, a vendar prepovedane simpatije med profesorjem in dijakino.

Zaradi vsega povedanega sta se mi od te celote nekako sami od sebe odšteli sicer zelo duhoviti dalmatinsko dopustniški Vlak in Katra, nerazrednih pa nisem posebej omenjal.

Knjiga je imeniten miljník na Makučevi pisateljski poti.

Marjan Kolar

OBOGATITEV ŠOLSKEGA ZGODOVINOPISJA V DRAVSKI DOLINI

RECENZIJE

Z izjemo že močno priletnega dela Josipa Mravljaka *Šolstvo v Vuzenici* iz leta 1930 Dravska dolina še nima celostnega dosežka krajevne šolske zgodovine, ki pa jo vseeno sestavlja že skoraj popoln seznam zgodovinskih orisov posameznih šol. Tokrat se posvečam najmlajšemu, *Zgodovini šole na Ojstrici*, ki ga ima njen dolgoletni ravnatelj Franc Veršnik že pripravljenega za natis še v letu 2008. Močno oporo je seveda imel v svoji tipkopisni *Stoletnici Osnovne šole Ojstrica 1894-1994*. V začetni del je vključil še kratek oris zgodovine petih šol najzahodnejšega dela Dravske doline v Sloveniji: Libeliče, Črneče, Dravograd, Šentjanž in Trbonje. Ojstriška šola je z ostalimi vred kolikor toliko pregledneje zajeta še v mojem spisu *Osnovno šolstvo Dravske in Mislinjske doline*, objavljenem sredi leta 2008 v koroški številki Časopisa za slovensko krajevno zgodovino z naslovom *Kronika (2 / 56)*. S to šolo se dejansko začne cela vrsta osnovnih šol, ki jih je avstrijsko cesarstvo v 19. stoletju zgradilo severno od Drave na kobanskem grebenu in s tem tamkajšnji mladeži končno

zagotovilo izpolnjevanje šolske obveznosti, saj je šolska zakonodaja ljudsko šolo terjala vsaj v taki razdalji, da je bila dosegljiva z največ dobro uro hoje, se pravi na približno štirih kilometrih poti. Kjer to ni bilo mogoče, so bili otroci šolske obveznosti oproščeni.

V lastni Spremni besedi pisec navaja, da se je lahko oprl le na novejšo cerkvene in šolske kronike ter na dobrodošle žive vire. No, lahko bi se bil tudi na gradivo Slovenskega šolskega muzeja, ki pa ga ni uporabljal, čeprav ga v sklepni preglednici *Viri in literatura* sicer najdemo. Vendar mu je tudi tako uspelo pripraviti dovolj informativno delo, ki povsem ustreza zastavljenemu namenu. Zelo veliko pač zvemo iz preglednic o učencih in učiteljih. Številke o prvih pričajo, kako zelo potrebna je ojstriška šola dejansko bila, saj se je takoj vpisalo več kot sto otrok, od katerih je bila večina preveč oddaljena za obiskovanje pouka v Dravogradu. V zadnjem šolskem letu pred II. svetovno vojno je bilo učencev celo 118 (61 + 57), v prvem poosvoboditvenem še vedno blizu sto. Zatem jih je bilo čedalje manj in v zdajšnjem letu 2008/09 jih je še 22, spodbudno pa je, da je njihovo število kolikor toliko ustaljeno že nekaj let. Ker je šola v kraju tik ob poznejši in zdaj že zdavnaj nekdanji jugoslovanski meji, bi tu bilo zanimivo iskati odgovor na vprašanje, ali je sem hodilo kaj učencev z avstrijske strani, saj so tam prav tako domovali Slovenci, ki so v cesarstvu seveda sprejemali slovenski učni jezik, ukinjen edino med nemško zasedbo od leta 1941, med katero je šola bila nemška do oktobra 1944, ko je njeno delovanje prekinil partizanski Lackov odred.

Ker je to že dolgo terjalo število učencev, je šola leta 1934 končno postala dvorazredna in še v istem letu ob upravitelju dobila drugega učitelja.

Premalo zvemo o prvem otroškem vrtcu, ki so ga kot povesod na zasedbenem območju Nemci takoj vpeljali skupaj s tečajji nemščine za odrasle, pač z edinim namenom, da ...'nasilno poslovenjeno prebivalstvo čimprej vrnejo zmagovitemu nemštvu'. Ne vem kako dosledno tega namena prvi nemški učitelj Johan (Janez) Rebernik sicer ni izpolnjeval, saj je bil koroški Slovenec iz Dobrle vasi, ki je zmožel toliko narodnega poguma, da je večinoma poučeval v slovenščini z upoštevanjem dejstva, da otroci nemščine tako ali tako niso znali. Junija 1945 se je spet pričel težko pričakovani redni slovenski pouk. Razmeroma kmalu, z

Marijan Tršar, *Zidovje*, 1963,
jedkanica in lot, 44 cm × 32 cm
(foto Marjan Smerke)

decembrom 1948, je bila uvedena šolska kuhinja, na dokaj revnem goratem Kobanskem še toliko bolj potrebna. Med ojstriškimi učitelji je bilo lepo število odličnih slovenskih pedagogov že pred Rebernikom, npr. Franc Aichholzer, Karel Doberšek, Janko Kuhar in Miloš Ledinek. Vsi so bili uveljavljeni pisci strokovnih člankov, vsi pa so podpirali tudi ljudsko obrambno gibanje, kot se je v poznih 30. letih tudi na Kobanskem razvilo zlasti v obliki obrambnih taborov, leta 1940 prav tako izvedenem tudi na Ojstrici. Zanj so bili posebno zaslužni akademska slikarja in občasna učitelja Franjo Golob in Alojz Šušmelj ter župnik Franc Šmon; enako pomemben je bil tabor v Libeličah in Veršnik nam oba primerno opiše.

Iz gradiva šolskega muzeja zlasti pogrešam zapisnika o pregledih šole, ki ju je leta 1926 in 1927 opravil sreski nadzornik Peter Močnik, saj sta polna uporabnih podatkov in omogočata sijajen vpogled v takratno delo šole ter v vlogo strokovne nadzorne službe. Skoraj nič manj bi mu lahko bilo dobrodošlo še poročilo o šolskem vrtu iz leta 1933/34, ki ga je zares vzorno napisal upravitelj in vrtnar Mirko Sadar. Povsem zadovoljen je lahko bil le z vrtno ograjo, ker je bil vrt na slabem strmem in dokaj senčnem zemljišču. V sadovnjaku je oskrboval 12 visokodebelnih jablan in v drevnici še 50 divjakov, ob tem pa tudi zelenjadno in cvetlično gredo. V poročilu je upravitelj bil dolžan oceniti tudi sodelovanje s krajevnim šolskim svetom, ki ga je Sadar na vsej črti opredelil kot jako slabo, pa še nad vremenom se je hudoval, ker je tisto leto še sredi junija bilo tako mrzlo, da je moral nositi zimsko suknjo in je prva solata šele pričela odganjati. Vse to bi Veršnika moglo spodbuditi k opisu današnjega stanja šolskega zemljišča, da bi lahko zvedeli vsaj to, ali ga je šola sploh obdržala.

Od drugih Veršnikovih vsebinskih sklopov naj opozorim še na dokumentacijo z listinami za delovanje manjših šol in njihove predmetnike, toda tu bi si želel več naslonitve na tisto, kar je na njegovi šoli dejansko (bilo) v rabi. Brez gotovo nujno potrebne razlage omenja spremenitev samostojne šole v dravograjsko podružnico leta 1962, s katero je do takrat pooblaščen pedagoški upravitelj (=ravnatelj) postal samo vodja enote, kar je nedvomno slabši položaj, v katerega Avstrija ni šla in je tako zadržala upravno in pedagoško vodstvo celo na najmanjših šolah, četudi imajo le še zgolj kakšnih pet učencev. Tudi s tem v zvezi najbrž ne bom ostal edini, ki v tej zgodovini pogrešam še prav sodelovanje z avstrijskimi obmejnimi šolami. Vseskozi sorazmerno slabo zdravstveno stanje učencev se pripisuje nizki blaginji hribovskega prebivalstva. Določena posebnost ojstriške šole pa je

nedvomno cicibanova šola, ki je tu od leta 1980 nekako nadomeščala otroški vrtec oziroma redno malo šolo kot pripravnico na vpis v 1. razred. Slovensko šolstvo se ji je z uvedbo devetletke prelahko odpovedalo, čeprav bi našli dovolj strokovnih razlogov za njen obstoj že z dejstvom, da je sedanjemu rodu petletnikov vsaj enako potrebna, kakor je bila takratna šestletnikom. Splošno zanimiv je razdelek o učencih, ki so si pridobili visoko izobrazbo, med katerimi gre najbolj častno mesto univerzitetnemu učitelju zemljepisa Jakobu Medvedu.

Z drugimi prispevki se ta šolska zgodovina preobrazi v manjši krajevni zbornik, kot nam to dokazujejo sicer maloštevilni in dokaj kratki sestavki nekdanjih učencev in učiteljev. Med njimi ne smemo spregledati vsaj dveh prispevkov Kulturno prosvetno življenje na Ojstrici ter Govor Ojstrice, od katerih je slednjega seveda prispevala vodilna slovenska narečjeslovka in tako rekoč obdravska domačinka univerzitetna profesorica dr. Zinka Zorko.

Franček Lasbaher

Šmartno pri Slovenjem Gradcu,
17.-20. 9. 2008

*Jiři Bezlej, Iz cikla Poletje, 2005,
triadni apnenec iz kamnoloma, Lesno Brdo,
25 cm × 25 cm × 22 cm (foto Boris Gaberščik)*

KOROŠKA ŠTEVILKA ČASOPISA ZA KRAJEVNO ZGODOVINO KRONIKA

RECENZIJE

Besede časopis tu ne gre jemati dobesedno v ustaljenem današnjem pomenu, marveč v njenem bibliografskem pomenu, da prav tako gre za revijo, kar Kronika s povprečnim zelo dostojnim obsegom vsaj 150 strani v velikosti Odsevanj nedvomno je. Glasilo, katerega izdajatelj je Zveza zgodovinskih društev Slovenije, izhaja od začetnega leta 1953 trikrat letno. Od leta 1980 je zanj značilno, da je ena od številk tematsko namenjena posameznemu mestu, ali kot vidimo tudi iz našega primera, posamezni krajini. Poleg ožje naravnanih vsebin prav tako prinaša splošno zgodovinske, kar mu pač daje širši splošno kulturni pomen.

Ravno Kronika, ki jo želim tu predstaviti, izšla je kot druga letošnja, moj nenatančno ugotovljeni povprečni obseg s svojimi 300 stranmi prekaša kar stoostronsko. Že to nam pove, da je uredništvo v resnici pričelo vsaj nekoliko zmanjševati svoj dolg, ki mu že vsa leta nastaja v podpovprečni zastopnosti Koroške – s poudarkom, da gre le za njen slovenski državotvorni del. V uvodniku k naši številki, podpisala sta ga urednika Miha Preinfalk in Katarina Keber, zanjo naštevata več razlogov, med drugim tudi pomanjkanje pišočih zgodovinarjev na Koroškem. Naj kar takoj dodam, da njihovo število niti ni tako majhno, da pa jih uredništvo pač ni pritegnilo k sodelovanju.

Nekoliko je to razvidno tudi iz odlične bibliografske številke Kronike ob njeni 50-letnici leta 2003, kjer z navedenega območja najdemo devet avtorjev (Marjan Britovšek 4 prispevki, Peter Ficko 1, Jasna Fischer 9, Eva Holz 21 enot, Marjan Linasi 1, Stane Berzelak 1 Marjetica Simoniti 2, Primož Simoniti 3 in Gvido Stres 14 bibliografskih enot) s skupno 55 članki, a po naslovih njihovih prispevkov se da jasno sklepati, da je temu prostoru namenjen kvečjemu Linasijev *Oris razvoja Tovarne meril Slovenj Gradec* (Kronika 1985 /2-3). V celoti najdemo spoštovanja vrednih nekaj več kot 2500 bibliografskih enot oziroma 50 na letnik ali skoraj 17 v posamezni številki. V zemljepisnem kazalu prav tako ugotavljamo le osem krajev s skupno 18 navedki, od teh Dravograd 3, Radlje in Ravne po 1 ter Slovenj Gradec 6, več kot 1 pa s 3 le še Mežica; preostala kraja sta Sv. Anton na Pohorju (Planina) in Vuzenica.

Toliko za uvodni prikaz glasila, ki nas tudi na tak način vpelje v svoj vsebinski okvir in s tem v tukaj obravnavano koroško tematsko številko. Letošnje 2. številko 56. letnika s podnaslovom *Iz*

zgodovine Koroške je uredništvo predstavilo sredi junija v študijski knjižnici na Ravnah. Z že omejenim uvodom *Koroški številki Kronike na pot* je v njej skupaj 18 avtoriziranih prispevkov; iz Mežiške doline 8, Mislinjske 4 in iz Dravske 2, v štirih pa je zajeta celotna Koroška. Takšen je že prvi *Slovenska Koroška – zgodovinsko-geografski oris* Štefana Kebra, ki nas vodi do njene podobe vse do vstopa Slovenije v evropsko zvezo leta 2004. V jedrnatem opisu osmih večjih urbanih naselij pogrešam Vuzenico; opazno je tudi, da se gimnazija omenja le pri Ravnah, čeprav že dvanajsto leto obstaja prav tako v Slovenjem Gradcu. V članku *Začetki mesta Slovenj Gradec* Miha Kosi podrobno dokazuje, da mestna naselbina dejansko izvira iz 12. stoletja in ne šele od omembe leta 1267. Kot dokaz siceršnje razvitosti kraja ponatiskuje listino iz leta 1228, ki jo je potrjeval tudi učitelj Ortoľ. Žal se Kos ne posveča že takrat delujoči šoli, ki jo sam pojmem za pričetek krajevnega šolstva, s tem torej enega najstarejših v Sloveniji.

Začrtani prostorski okvir južno od avstrijske meje le navidezno presega *Teritorialno posestni razvoj gospostva Pliberk v poznem srednjem veku* Matjaža Bizjaka, saj je obsegalo tudi Mežiško dolino. Pomemben je tudi obsežen spisek virov s številnimi nemškimi in avstrijskimi navedki. Simona Javornik je avtorica pravzaprav edinega povsem likovnega umetnostno zgodovinskega prispevka *Srednjeveško slikarstvo v koroških cerkvah*, katerega začetke odkriva v starotrški cerkvi sv. Pankracija, poznejše stvaritve pa v vseh treh dolinah. Daša Pahor celostno obravnava *Cerkvi sv. Ane in sv. Volbenka na Lešah*, ki skozi fotografsko oko Toma Jeseničnika krasita prvo stran platnic; postavlja ju nekoliko ohlapno v 15. stoletje in zlasti poudarja gotske stavbene in poslikavne dragocenosti prve, obe pa uvršča med najslikovitejše na Slovenskem. Arheologijo zastopa Saša Djura Jelenko s prispevkom *Grad Ravne – Streiteben. Arheološke raziskave 2002*, ki najdene ostaline, med katerimi prevladuje hišna oprema, pripisuje zgodnji tretjini 16. stoletja, ne glede na to obdobje pa potrjuje znano prvo omembo Guštanja iz leta 1248. Osnovno besedilo izredno natančno dopolnjuje katalog 153 najdb, v katerem sam kot arheološko slabo podučen pogrešam razlago kratic.

Marko Košan, zapisan kot umetnostni zgodovinar, v prispevku *Reformacija in protireformacija v Slovenj Gradcu (1522-1629)* ponovno izpričuje,

da je obenem tudi sila razgledan splošni zgodovinar, ki mu lahko celo zavidamo široko jezikoslovno znanje, očitno iz številnih izvirnih listinskih navedkov v srednjeveški nemščini in latinščini. Čeprav je razumljivo, da eni in drugi zgodovinarji takšno znanje pač premorejo, ga najbrž ne moremo pričakovati od vseh bralcev *Kronike* zato me preseneča, da se z uredništvom vred le nista odločila za njihove sprotne prevode. Urednik Miha Preinfalk objavlja članek *Groffe Thurn - Valsassina na Koroškem* predvsem o pliberškem rodu te močno razširjene družine, do nacionalizacije leta 1945 lastnice ravske železarne in drugih industrijskih obratov v Mežiški dolini kakor tudi obsežnih koroških gozdov. S Thurnovim rodoslovjem kar poziva k nadaljnjemu raziskovanju železarske in gozdarske dejavnosti te tudi gospodarsko zelo nadarjene rodbine.

Na področje gospodarstva sodi še večina preostalih spisov naše *Kronike*, med njimi najprej *Prometne razmere na Koroškem od cesarja Karla VI. do I. svetovne vojne* Eve Holz, upokojene stalne sodelavke naše revije in nekaj let njene urednice. Tokrat je raziskala tudi Dravo kot plovno reko od Spitala do Maribora; tukajšnji mitnici sta bili v Dravogradu in na Muti. Posebej navaja, da se je na območju med Koroško in Štajersko v mestno središče razvil njen rojstni kraj Slovenj Gradec. Kdo ve, kdaj je Karl VI. vladal? Čeprav ga jemlje za začetni mejnik, nam tega namreč ni zapisala, iz leksikona pa prevzemam podatek, da je to bilo od 1711 do 1740, ko ga je nasledila Marija Terezija; torej njen sestavek zajema že celotno 18. stoletje. Bistveno krajše obdobje opisuje prispevek ravskega gimnazijskega profesorja Alojza Krivograda *Oglarji pri mislinjski železarni od leta 1800 do 1817*; obratovala je od leta 1723 do konca 19. stoletja, ko je do kraja pokurila ves pohorski bukov gozd, da še danes ni sledu o njem.

Alenka K. Gabrič z veliko posluha za ljudske običaje z gnojvožo in steljerajo vred obravnava *Kmečko življenje na visokogorskih kmetijah doline Tople v 19. stoletju*; za njenih pet samotnih celkov ga dejansko povzema od poselitve v 15. stoletju. To je doslej edini zapis, ki hvalevredno vključuje ljudsko šolo, namreč s podatkom za Črno od leta 1811 in z orisom tamkajšnjih šolskih razmer; odlikuje se tudi s številnimi slikami ter s katastrskim posnetkom Tople. Isto obdobje obdeluje Karla Oder s člankom *Ravne na Koroškem v 19. stoletju*; za glavne razvojne dejavnike mesta ovrednoti obrtništvo, železarstvo in železnico, dasi ima njen začetni razdelek naslov *Ravenski dvorci in gradovi*. Prispevek bogatijo številni nemški strokovni izrazi, ki jih sproti vzorno prevaja. Širša osredinjenost na

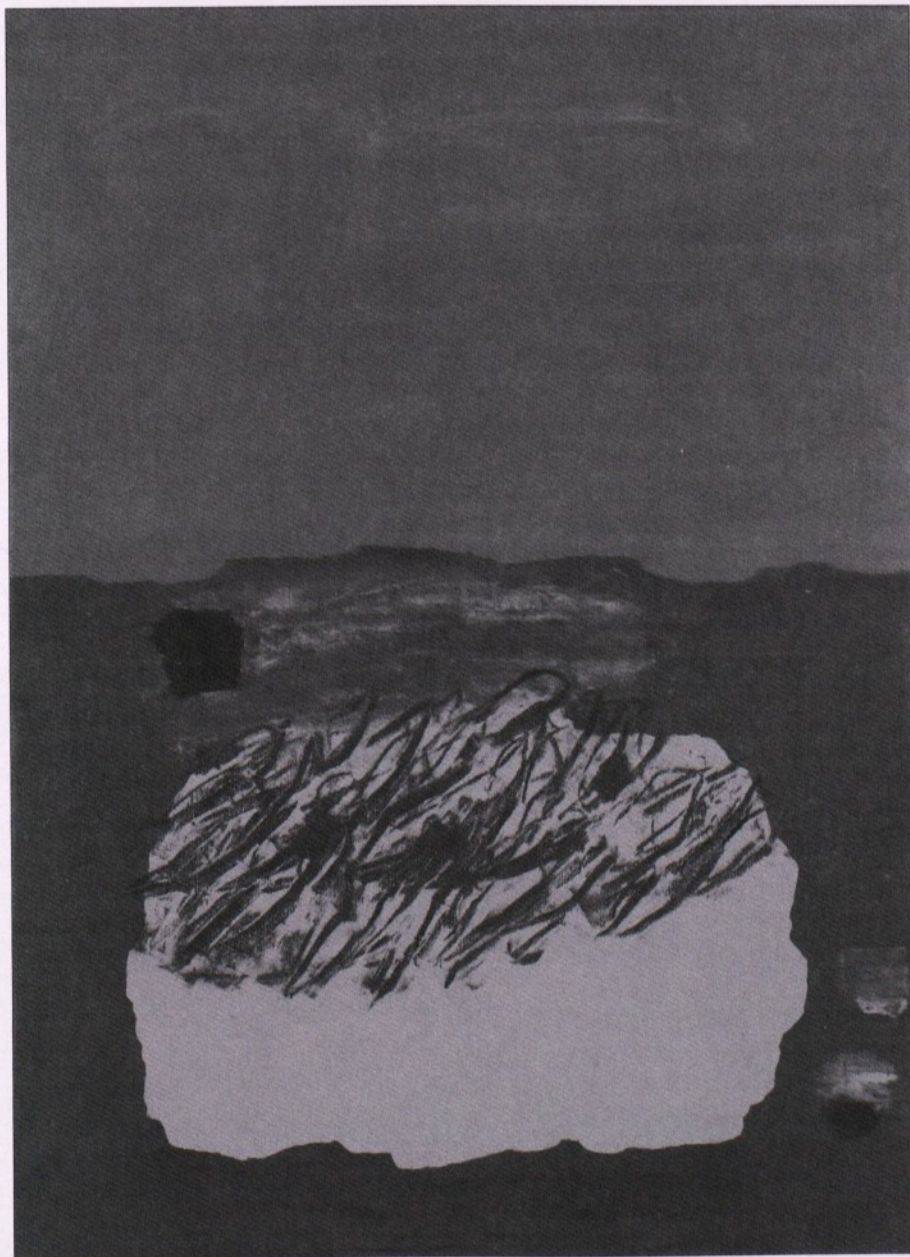
to stoletje prevladuje še v dveh prispevkih: *Bolnice in upravno zdravstvena ureditev v Mežiški dolini na prelomu 19. stoletja* Katarine Keber, ko so tu za zdravje industrijskega prebivalstva skrbele bolnišnice v Črni, na Prevaljah in Lešah ter v Guštanju, kakor tudi Jasne Fischer *Gospodarski razvoj slovenske Koroške v zadnjih desetletjih pred razpadom habsburške monarhije*, ko je bila Mežiška dolina med industrijsko najbolj razvitimi območji v cesarstvu.

Približali smo se sklepnemu razdelku z dvema prispevkoma, kot je to pač že običaj, namenjenima šolstvu. Pričenja ga temeljita *Zgodovina šolstva v Mežiški dolini do leta 1918* Alojza Pristavnika, seveda z ustanavljanjem šol od konca 17. stoletja. Uvaja jo s splošno- in šolskozgodovinsko razvojno razlago; pri slednji nekoliko osuplja navedek, da je prvi šolski zakon bil sprejet že leta 1744, dejansko pač 1774 – torej spodrselj ali bolj kot to spregled tako avtorja kakor uredništva. Razumljivo je, da največ pozornosti namenja črnjanski, prevaljski in guštanjski šoli, slednji z nastankom leta 1700 najstarejši v dolini. Ne gre pa sprejeti mnenja, da v utrakvističnih šolah – po Toporišičevem navedku v Pravopisu 2001 dvojezičnih, slovenščina naj ne bi bila niti učni predmet in kaj šele učni jezik, torej spet spodrselj obeh, saj seveda velja samo dejstvo, da ob avstrijskem državnem jeziku, nemščini, ni mogla biti učni jezik, uradno pa je bila vsaj učni predmet, čeprav je vprašanje kako, a odgovor beremo v znani Vorančevi zgodbi iz hotuljske šole njegove mladosti, o čemer tudi sam podrobneje pišem v svojih prispevkih, ki jih Pristavnik ob koncu našteva, kar si štejem v čast. Šolsko zgodovino nadaljuje moj prispevek *Osnovno šolstvo Dravske in Mislinjske doline*, tako da v novejšem času s tem dobimo prvi celostni pregled koroškega šolstva. Svojsko bodico mi je tu pripravilo uredništvo: za razliko od članka o šolstvu v Mežiški dolini, označenem kot pregledni znanstveni članek, je moj delež kvalificiran samo kot strokovni članek. – Naše glasilo zaključuje dokaj obsežna *Kronika Poltnikovega posestva na Sv. Primožu nad Muto Ljube Dornik Šubelj*, ki dejansko preko Mute sega v Dravograd s časovnim razponom od leta 1764 v 1. polovico 20. stoletja.

Na zadnjih treh straneh se Karla Oder s spoštljivim zapisom *In memoriam* poslovi od zgodovinarja profesorja Alojza Krivograda (1934-2007), s katerim smo vsi resnično radi sodelovali.

Franček Lasbaher

Šmartno pri Slovenj Gradcu,
22. 9.-1. 10. 2008

*Gustav Januš, NOV 25, 2007, olje na platnu, 110 cm × 80 cm
(foto Ernst Peter Prokop)*

Tomo Jeseničnik

SLOVENIJA V PRESEŽNIKIH

RECENZIJE

Besedilo in fotografije Tomo Jeseničnik
Uredila Andreja Praček
Oblikoval in opremil Žare Kerin
Mladinska knjiga Založba, d. o. o., Ljubljana
Natisnila tiskarna Gorenjski tisk, d. d., Kranj
Prva izdaja, naklada 4000 izvodov
Cena 49,69 eur

Gornji prepisani kolofon iz svojevrstne in imenitne fotogalerije slovenskih vsakovrstnih naj- (-višji, -globlji, -starejši, -nižji ...) Toma Jeseničnika je tu zategadelj, ker hoče na prvo žogo aludirati na to, kako pomembno zna biti in je, da k skupnemu cilju zastavi pot do perfekcije uigrana ekipa. Tudi pri nastajanju te knjige. Med imenovanimi je najdaljše in najopaznejše popotovanje do cilja seveda opravil prepoznaven (kar je z vso legitimnostjo preimenovanje njegove izvirnosti) fotograf Tomo Jeseničnik, temu, kar je našlo njegovo oko skozi iskalo fotografskega aparata, pa so pomembno asistirali urednica, oblikovalec edicije in nenazadnje tiskarna.

Na predstavitvi *Slovenije v presežnikih* v slovenjgraški poslovalnici *Mladinske knjige* (letošnjega 22. maja) sta tako avtor kot urednica ugotavljala,

Faksimile naslovnice knjige Toma Jeseničnika *Slovenija v presežnikih*, oblikovanje Žare Kerin

da sta njuno sodelovanje vzpostavila brez velikih zastavkov in je bilo morebiti prav zato vseskozi nabito z obojestransko naklonjenostjo, vzpodbudno in – očitno produktivno. Šarmu ujetih podob, ki jih je Tomo dal na razpolago, je našel imenitno posodo oblikovalec Žare Kerin. Ko držiš knjigo v rokah še neodprto, te zasvoji že na otip: platnice so namreč prevlečene z mehkim materialom (ki ga lahko bralec/gledalec doživi kot tjujnjevo ali kameljo kožo, tudi kot ovitek, praktičiran v časih preteklosti), iz črne podlage na naslovnici pa se lušči spokojna podoba kosa slovenskega sveta: nebo, planine, jezero, drevo, ljudje. Globinskost te fotografije, njena že kar fizično občutena tridimenzionalnost, silno spominja na stare fotografije, nad katerimi smo bili otroci strašno očarani, ko se je pred nami sestavljala in odprla globina, če si jo znal prav ponuditi očem. Tako se v bralcu/gledalcu še kasneje kdaj prebudi nostalgija, ki so ji med prelistavanjem pogosto v podporo (i)zbrani Jeseničnikovi uvidi in pogledi na naravo, predmete, ljudi, dogajanje ...

Priznati moram, da se fotografskih projektov v zvezi s Slovenijo (pre)pogosto lotevam s skepso, saj že bežen prelet »slovenske« fotografske police – recimo v ljubljanskem Konzorciju – kar poka od domovinske ponudbe: recimo – *Ustvarjalna Slovenija*, *Glej, kako lep je ta naš svet*, *Slovenija in Focus*, *Skrivnosti Slovenije*, *Slovenija, lepota Evrope*, *Slovenija, pokrajina in ljudje*, *Slovenija brez meja*, *Portret Slovenije* itd. itn. Moram takoj zapisati, da je Jeseničnik v tej fotomonografski ponudbi izviren, samosvoj in ekskluziven. Motivno in vsebinsko je inovativen, obrtno in umetniško mojstrski.

Morebiti so vogelni kamen tovrstnih pristopov k fotografski ponudbi o naši deželi *Zakladi Slovenije* in je zato mogoče in vredno z njimi pretehtati ter premeriti tudi Jeseničnikovo knjigo: Jeseničnikov domet je najlažje izmeriti s statistično obdelavo. *Zakladi Slovenije* obsegajo 336 strani, pri nastajanju knjige je sodelovalo 28 strokovnih sodelavcev, avtor integralnega besedila je Matjaž Kmecl, 600 fotografij (in nekaj risb) je prispevalo 82 avtorjev. In zdaj pozor! Jeseničnikova *Slovenija v presežnikih* pa ima 223 strani, na 101 »duplerici« (od strani 8 do 229), to je na po dveh razprtih straneh, pa so 303 fotografije treh velikosti. Če dodamo še Jeseničnikovo (avto)portretno (ne štejemo pa naslovne bohinj-

Strop v cerkvi sv. Duha nad Dravogradom – največji poslikani leseni strop

Krištof Jamnik, Jurij Skurlej, Rupert Slang in Tomaž Ditmar so imena, ki danes nepoučenemu ne povedo ničesar. To so ljudski slikarji, združeni v delavniško skupino, ki je v prvi polovici 17. stoletja poslikala več lesenih stropov v cerkvah tostran Koroške. Mojstri so prvotne smrekove deske stropa v cerkvi sv. Duha poslikali v petih barvnih odtenkih: zeleni, beli, sivo modri, oker in opečno rdeči. Na to osnovo so s šablonami in črno barvo nanесли 20 različnih geometričnih motivov.

Rudnik svinca in cinka Mežica – najbolj vodnat rudnik

S širjenjem in poglobljanjem rudnika je podzemna voda rudarjem povzročala vse več težav. Iz rorov pod koto 417, kjer je bil vodni rov, ki je odvajal jamsko vodo, je bilo zaradi tega treba črpati ogromne količine vode. Več električnih črpalk je v času intenzivne proizvodnje iz jame na leto povprečno izčrpalo 21 milijonov m³ vode; s to količino bi lahko napolnili skoraj 10.000 olimpijskih bazenov.

Bukovnikova kmetija – najvišje ležeča kmetija

1327 metrov nad morjem se pod severnimi ostenji Raduhe, na ozkem in strmem izkrčenem pomolu, razprostira samotna Bukovnikova kmetija. Kmetje si nikjer drugje v Sloveniji niso poiskali višje ležečega domovanja in posestva. Le nekaj kilometrov stran, nad dolino Koprivne, med Peco in Olševo, stoji Jeklova domačija, ki naj bi po zatrjevanju Korošcev ležala še kak meter višje. Po natančni izmeri se je izkazalo, da je Bukovnikova višja, pa čeprav le za višino ene stopnice na hišnem pragu.

Lovrenška jezera – največje visoko barje

Lovrenško barje, ki se nam z razglednega stolpa na njegovem obzorju razgrne kot gosta zelena preproga iz nizkih borovcev, posejana s temnimi vodnimi očesci, je začelo nastajati po zadnji ledeni dobi pred približno 8000 leti. Območje Lovrenških jezer je s površino 22 hektarjev posebej zavarovan del največjega slovenskega gozdnega rezervata Ribniško-Lovrenška jezera, velikega 522 hektarjev.

Sgermova smreka – najvišje drevo

Sgermova smreka je dobila nove osebne podatke 5. aprila 2006, ko je meritve opravil dr. Božo Koler s Fakultete za gradbeništvo in geodezijo v Ljubljani. Njen premer je 113 cm (kar je v primerjavi s podobnimi izjemno visokimi smrekami v Evropi izjemna vitkost), njena višina pa je 61,8 metra, kar jo po višini uvršča na drugo ali tretje mesto med evropskimi smrekami in med pet najvišjih dreves v Evropi sploh.

Osnovna šola v Javorju – najvišje stoječa osnovna šola

O resnični nadmorski višini šole v Javorju nad Črno na Koroškem lahko med prebiranjem literature o njej le ugibamo. Našteti je vsaj šest različnih višin, od najnižje 1143 metrov do zaokrožene 1160 metrov. Tudi če je resnica nekje v zlati sredini, torej na 1151,5 metra, bo šola, dokler bo obstajala, vedno imela sloves šole na najvišji nadmorski višini v Sloveniji, saj šolske oblasti druge na tej lestvici – šole na Paškem Kozjaku – zagotovo ne bodo prestavile za 88 metrov višje.

Cerkev sv. Uršule na Uršlji gori – najvišje stoječa cerkev

Leta 1570 so kmetje Plešivčnik, Prevalnik, Šisernik, Močilnik in nekateri drugi, ki so gospodarili na pobočjih Plešivca, na skupnem posvetu sklenili na gori sezidati cerkev, »da sedem dežel naokoli ne bo na bolj visoki gori take«. V kotanjo pod 1699 metrov visokim vrhom so točno na črti nekdanje deželne meje med Štajersko in Koroško vzdali temelje prostrane cerkve. Leta 1584 se je v cerkvi prvič oglasil zvon, leta 1602 pa je cerkev sv. Uršule lastnoročno posvetil ljubljanski škof Tomaž Hren.

Najevska lipa – najdebelejše drevo

Do danes se Turki, ki jih opisuje pripovedka, še niso vrnili po zaklad k Najevniku na Ludranski vrh nad Črno na Koroškem. Ostala pa je več kot 24 metrov visoka lipa, ki je zaradi mogočne postave in obsega domačini radi imenujejo »mati vseh lip«. 18. aprila 2005 smo s prijatelji v višini 130 centimetrov nad tlemi izmerili njen obseg. Kar 10,65 metra znaša, in šele ko se nam je pridružil osmi član, smo jo lahko z rokami objeli.

Fotografije in besedila Tomo Jeseničnik

ske, ki se ponovi), so v knjigi 304 fotografije. Ker je Tomo tudi avtor spremnih besedil, se lahko nad dobesedno kolosalnostjo njegovega dosežka le še spoštljivo čudimo. In ob fotografijah le še uživamo.

Knjiga ima svoj prepoznaven ritem: levo-desno se izmenjujoča dvostranska fotografija presežnika je dopolnjena z dvema manjšima za dokumentarni (v) pogled, v ponavljajoči se maniri pa posnetke dokumentirajo avtorjevi zapisi, ki so sestavljeni tridelno: citat, zgoščena predstavitev fotografiranega superlativa in obsežnejša razlaga na fotografiji predstavljenega.

Najpogosteje citirani avtorji so: Simon Jenko, Josip Murn - Aleksandrov, Srečko Kosovel, Drago Jančar, ljudska pesem, Janez Vajkard Valvasor. Tudi Sveto pismo. Uporabljeni navedki služijo osnovni akcentuaciji presežnika, ustvarjanju razpoloženja, trasirajo pot k predstavljenemu.

»Spremna« besedila pa ob osnovnem informacijskem namenu na svoj način razkrivajo Toma Jeseničnika še v drugačnih legah: kažejo ga kot poznavalca literature (umetniške in strokovne), hkrati pa mu omogočajo, da neposredno ali pa med vrsticami zasnuje kakšno svojo, čisto zasebno občutenjsko lego. Recimo zapis o tistem kosu sveta, ki mu je gotovo najbližji: »Prvi graditelji naj bi cerkev sv. Uršule premišljeno postavili na zelo izrazito geomatično cono, kjer iz zemlje menda prihaja močno zdravilno sevanje. Ali ima pri tem prste vmes tudi sveta Uršula, najbrž ne bomo nikoli izvedeli. Gora je po njej dobila svoje novo ime Uršlja gora. Nedaleč od cerkve se je v skali do danes ohranil odtis njenega stopala, ki se ji je med sprehodom po vrhu ugreznilo v mehko koroško skalovje.«

Kako je bilo mogoče opraviti ta gromozanski posel? Avtor pravi, da je njegovo fotografsko delo trajalo dve leti, prevozil je 65.000 km - to pomeni 1,5-krat ekvatorialno obkrožiti Zemljo!!! Ko se ta kilometrina nabere po Sloveniji, ki je je med dvema najbolj oddaljenima mejnikoma za 260 km, je to v tem presežniškem projektu zapovrni dosežek posebne sorte. Prehojenih poti, višinskih metrov navzgor in spustov pa ni štel, v knjigi pa prilaga informacijo o največji globini in višini, kjer se je med srečevanjem s fotografiranimi presežniki znašel. Vse to prebudi v bralcu, ki poseduje vsaj malo avanturističnega in raziskovalnega duha, kar malo pozitivne zavisti. No, Tomo pravi, da je bilo postorjeno velikokrat trdo in garaško delo.

Kako so v knjigi zastopani naši, pogojno rečeno koroški presežniki. Najprej spet nekaj statistike (ki ne bo najbolj natančna, sicer pa je po

definiciji statistika tako ali tako najbolj natančno zbiranje nenatančnih podatkov). Če nas je Slovencev 2 milijona, od tega Korošcev na sončni strani Alp kakšnih 70.000, je to 3,5 odstotka slovenske populacije. Po pameti, ki zagovarja enakomerno disperzijo, bi nam tako morali pripadati trije presežniki, ki so rezultat ustvarjanja narave ali dela človeških rok. No, naš prispevek v tovrstni slovenski zakladnici je enkrat večji, kot bi nam po naravnem pravu pritikalo.

Kateri so torej »naši« naj: Bukovnikova kmetija (najvišje ležeča kmetija), cerkev sv. Uršule (najvišje stoječa cerkev), Najevska lipa (najdebelejše drevo), osnovana šola v Javorju (najvišje stoječa osnovna šola), Rudnik svinca in cinka Mežica (najbolj vodnat rudnik), Sgermova smreka (najvišje drevo), cerkev svetega Duha (največji poslikani leseni strop).

Tu je morebiti tudi najprimernejši trenutek, da ta skromen zapis o sto enem slovenskem presežniku končam. Razlog je naslednji: ko knjigo prelišeš in zapreš ter se dotikaš njenih zaprtih platnic, le-te kar same od sebe kličejo po tem, da v njeni družbi zastaviš pot. Prepričan sem, da bo Jeseničnikova knjiga Slovenija v presežnikih najsrečnejša (zakaj knjige so žive, saj bedijo samo takrat, ko so v družbi z bralcem), ko bo del popotne prtljage po urbanih, samotnih in še kakšnih poteh in od prelistavanja tako oguljena, da se bo uporabnik začel spraševati o ponatisu ali pa njenem nadaljevanju.

Naj bo tako - Jeseničnikovi *Presežniki* bodo zagotovo zmogli biti popotni brevir romarja k domačim izjemnostim.

In še dodatek za gornjo »zadnjo« piko.

Citiram Toma Jeseničnika spomin na njegovo prvo fotografijo, ki jo je prenesel na celuloidni trak: »Dva vzporedno položena smrekova hloda, napol zakopana v sneg, ki ju perspektivna popačenost pred mojim objektivom spreminja v neskončne lesene tračnice ...« (*To delo prvo moje, PR, februar 2008, št. 9*)

In komentar? Od takrat (opisano eksponiranje je opravil leta 1971) je Tomo na fotografskem popotovanju: doslej je objavljaval v več kot 70 domačih in tujih revijah. Razstavljal na prek 70 samostojnih in skupinskih razstavah v 16 državah ... Njegovo delo obsega več področij fotografije, od klasične pokrajinske, naravoslovne in kreativno studijske fotografije do tihožitij, portretov in reportaž.

Kaj le skuša prav zdaj ujeti skozi objektiv svojega aparata, da bomo jutri enkrat tudi drugi lahko videli?

Andrej Makuc

Maks Sušek

Občudovanje, spoštovanje in občutenje narave, še posebej gozda, je življenjsko vodilo Maksa Suška, inženir gozdarstva, ki je bil in je vpet tudi v kulturo, šport, politiko ter družino in dom.

Okoli leta 1910.

Suškov stari oče po materini strani, Repatec Ivan, rekli so mu Paci Anzi je že kot otrok, ker sta mu zgodaj umrla starša, služil pri kmetih v okolici Radelj, dokler ni odšel v Notranje dežele takratne Avstro-Ogrske, kjer si je služil kruh tudi s harmoniko. Leta 1918 se je z družino vrnil v domače kraje, kjer pa je bilo življenje težko. Udinjal se je in opravljal različna dela, potem pa je bil pri posestnikih gozdni delavec, tudi skrbnik v gozdu, ki si je za del plačila lahko nabral drv za kurjavo. Ko je bil vnuk Maks že fant, ga je Paci Anzi rad vzel s seboj v gozd, kjer ga je učil, mu govoril o naravi, življenju in delu v gozdu, vse to pa je pustilo v Maksu trajne sledi.

Repatec Ivan, Suškov stari oče.

Maksova mama Marija se je rodila v Leobnu leta 1905, nato pa se je z očetom in družino (Ivan Repatec) vrnila v Radlje. Za družino je to pomenil hud padec eksistencialnega standarda. Izučila se je za šiviljo in odšla za delom v Zagreb, kjer sta se srečala in usodno našla z Maksom. V Zagrebu sta se spoznala in nista vedela eden za drugega, čeprav sta oba prihajala z radeljskega konca. Poročila sta se in v Zagrebu se jima je rodil prvorojeni Maks leta 1932, po vrnitvi v Radlje pa leta 1941 še drugorojenec Adi.

Maksova mama za šivalnim strojem, za njo šiviljska mojstrica, pri kateri se je izučila.

Oče Maksa Suška se je rodil leta 1907 na Remšniku, izučil za kovača, nato pa odšel iskat delo v Zagreb. Tu se je dodatno izšolal, saj je končal srednjo strojno šolo in se kasneje zaposlil v kraljevi službi. Poročil se je z domačinko (iz Radelj), razmere pa so mlado družino prisilile, da so se pred vojno vrnili v Radlje.

Usoda sinov je bila diametralna: Maks je ostal takorekoč vse življenje v domačem kraju, brata Adija je hitro zamikal svet in dom je našel v Nemčiji – tudi danes živi v novi domovini, v mestu Bellheim.

Oče Maks Sušek s sinovoma Maksom in Adijem (leto 1944).

Maksov oče je zgodaj prepoznal sinovo nadarjenost – tako je uredil, da je opravljal sprejemni izpit (ki je bil hudo zahteven in selektiven) na realki v Mariboru in bil jeseni 1943 vpisan v prvi razred (danes 6. razred OŠ, še prej peti, pred tem pa prvi nižje gimnazije). Šolanje je bilo brezplačno, živel je v internatu, toda konec vojne je pomenil, da drugega razreda ni mogel nihče zaključiti. Tako je v šolskem letu 1945/46 še enkrat startal v drugem razredu zdaj nižje gimnazije na Ravnah na Koroškem in jo uspešno zaključil. Slabe socialne razmere so ga prisilile, da se je pri 16 letih zaposlil na kmetijski zadrugi, mama, ki je bila snažilka na gozdni upravi v Radljah, pa mu je tam našla delo blagajnika, kjer je opravljal delo gozdnega in meznega knjigovodje. Kasneje je prevzel delo personalnega referenta – nadomestil je Vido Slavič (hčerko Prežihovega Voranca), ko je odšla na bolniško.

Maks Sušek kot dijak realke v Mariboru, star 12 let (leta 1944).

Radlje ob Dravi so bile Maksov domači kraj od preselitve njegove družine iz Zagreba in še vedno so. Od tu je hodil iskati znanje, tu je našel delo, ustvaril si je družino, izobrazil in izšolal se je, opravljal pomembne poklicne obveznosti in širše zastavljene dejavnosti. Zanj v resnici kraj srečnega imena.

Radlje ob Dravi, tedaj še trg Marenberg (preimeno- van leta 1952), s Pohorjem v ozadju, kmalu po 2. svetov- ni vojni.

Leta 1949 se je vpisal v Srednjo gozdarsko šolo v Ljubljani. Stroške internata je prevzel štipenditor Gozdno gospodarstvo, za ostalo pa je moral poskrbeti sam. In je: z inštrukcijami in priložnostnimi deli (reci- mo raztovarjanje premoga na ljubljanski železniški postaji).

Srednja gozdarska šola je bila ob njegovem vpisu triletna, pa so jo podaljšali na pet let in tako je zaklju- čil svoje srednješolsko ljubljansko obdobje leta 1954.

Maks, dijak Srednje gozdarske šole v Ljubljani, s prijateljem Polajnarjem pred plezalno turo (leto 1951), najbrž v Savinjskih Alpah.

Na zadnji strani fotografije piše: mami v spomin od Maksija.

Skupnega služenja vojaščine v Osijeku se spominja Janez Rifel, ki je to opisal v besedilu Z Maksom Suškom pri vojaki (Viharnik št. 3, letnik 2003):

»Z Maksom Suškom sva se prvič bežno srečala kot mlada fanta kmalu po vojni na nogometnem turnirju v Radljah. Maks je igral za NK Radlje, jaz pa za NK Prevalje. Drugo najino srečanje je bilo nekaj let pozneje, septembra 1954. leta v slovenjgraški kasarni, kjer so se zbirali rekruti. Z vlakom sva skupaj z drugimi potovala iz Slovenj Gradca preko Celja in Zagreba v Slavonski Brod, kjer so nas ločili, ampak midva sva šla skupaj naprej v Osijek. (...) V Osijeku so bile tedaj tri kasarne: Crvena kasarna, Bela kasarna in Tvrđa. Ne vem, ali je verjeti usodi, slučaju ali naključju, da sva bila razporejena v Belo kasarno, pa ne samo to, vojsko sva služila v istem vodu, nastanjena sva bila v isti sobi, delila pa sva si enonadstropno posteljo. (...) Zakaj je bil Maks nekaj izjemnega? Tudi po prvem dnevu, ko smo oblekli uniforme, ko smo bili ostriženi na *bombo*, bili smo zares klavrni, je le Maks ostal nasmejan in poln optimizma. Ko so se stvari uredile in postale monotone, kar vpliva na mlade fante, je med vsemi izstopal Maks, vzorno in vedno pravilno urejen, brezhiben. Med vojaki je bil spoštovan in priljubljen. To je opazil tudi komandir, kapetan, ki je Maksu poveril vsa pisarniška dela v vodu. Maks je urejeval tudi stenčas. Aktiven je bil še na področju športa, nepogrešljiv je bil pri nogometu, kjer je bil celo v reprezentanci garnizona. Predvsem pa je bil vsem izreden tovariš, pripravljen pomagati vsakomur«.

Maks kot vojak JLA (v Osijeku leta 1955).

Leta 1954 se je poročil z Vlado Rupar, hčerko radeljskega avtoprevoznika, v zakonu so se jima rodili trije otroci: Cvetka leta 1954 (zdaj trgovinska poslovodkinja v Slovenj Gradcu) in Dušica leta 1956, (ekonomistka) in Samo, ki je v stroki nasledil očeta, saj je diplomirani inženir gozdarstva, vodja krajevnega zavoda za gozdove v Podvelki.

Maks je dedek šestim vnukom. Vedno je vesel, kadar se zberejo in pridejo vsi skupaj domov. To je vsaj dvakrat na leto, ob praznikih. Tedaj je v hiši zares zelo živahno.

Družina Maksa Suška leta 1966, posneta na dvorišču družinske hiše v Radljah.

Sušek je že zgodaj obesil lovsko puško »na klin« in ostal lovec le še v smislu skrbi za sonaravno bivanje divjadi in gozda, pa človeka v povezavi s tem, lovca, ki spremlja in pomaga divjadi v naravi predvsem v kritičnih trenutkih. To spoznanje je venomer prenašal na kolege iz zelene bratovščine, saj je bil kar 35 let predsednik ali član predsedstva LD Radlje. Njegov program in cilji delovanja so bili: sonaravno gospodarjenje z divjadjo, razvoj humanih medsebojnih odnosov, izgradnja lovskega doma na Štahrju.

Ne glede na tradicijo in prakso lovstva, mu je uspelo voditi lovsko društvo resnično kot družino z visoko stopnjo medsebojnega spoštovanja in zaupanja.

Maks Sušek kot lovec s kolegom, gozdarjem Milanom Čurinom iz Črne na Koroškem. Fotografirana sta na Smrekovcu, kjer sta sledila ruševca pmladi 1970.

Leta 1972.

Maks Sušek kot boter in krstitelj novega gasilskega vozila v GD Vuhred.

Sušek je kot direktor Gozdarskega obrata Radlje še kako dobro razumel in vedel, da je za krajane, za kraj in za okolje, bogato z gozdovi, urejena in usposobljena gasilska ekipa sestavni del vsakdana. Pod njegovim vodenjem gozdarskega obrata, kasneje TOZD, so trajno sodelovali in intenzivno pomagali GD Vuhred pri nabavi potrebne opreme.

Sušek je bil boter več gasilskim vozilom in črpalkam.

Direktor Gozdarskega obrata Radlje je postal leta 1960 in to nalogo opravljal do upokojitve leta 1991. V tem času je pridobil višješolsko izobrazbo - inženir gozdarstva, hkrati pa v praksi vedno bolj spoznaval, da je znanje in spoznanja o sonaravnem gospodarjenju z gozdovi potrebno prenašati v strokovne kroge, še posebej pa študentom, bodočim upravljalcem in negovalcem gozdov. Zato si je zamislil in tudi izvajal predavanja v gozdu, tako rekoč v učilnici v naravi.

Sušek v vlogi predavatelja študentom gozdarstva in gostom z Bavarske, ki so bili na strokovni ekskurziji v pohorskih gozdovih (okoli 1975).

Pobudnik mednarodnih izmenjav gozdarskih strokovnjakov je bila fakulteta za gozdarstvo v Ljubljani, sodelovalo je tudi Gozdno gospodarstvo iz Slovenj Gradca - Gozdarski obrat Radlje. Odrprtost teh izmenjav je bila vzorčna, zato ni čudno, da se med člani teh skupin vzpostavljali tudi neposredni kontakti. Maks Sušek je vodil obiske številnih gozdarskih strokovnjakov in gozdnih posestnikov z Bavarske v okviru mednarodne strokovne izmenjave.

Med gozdarji iz kraja Kreuth blizu Tegernsee (južno od Münchna) Maks Sušek tretji z desne zgoraj (1977).

Maks Sušek v svojem najljubšem okolju, v gozdu. Predava, uči (okoli 1980).

Strokovno posvetovanje v Pahernikovem gozdu – naravni učilnici na Pohorju, na temo upravljanja in sonaravnega gospodarjenja z gozdovi v Pohorsko-Kozjanskem področju.

Na fotografiji sta tudi g. Hubert Dolinšek (GG Slovenj Gradec) in prof. dr. Dušan Mlinšek (Univerza v Ljubljani). Maks Sušek ob demonstracijski, učni tabli.

Hudi kot ob Pahernikovi smreki (za domačine paherska smreka), okoli 1980.

Maks Sušek prejema Jesenkovo priznanje iz rok rektorja Univerze v Ljubljani.

Jesenkovo priznanje velja za najvišje strokovno priznanje na področju bioloških ved in njene prakse.

Leto 1981.

Maks Sušek kot vodja delegacije gozdarskih strokovnjakov iz Slovenije na obisku v Münchnu v Nemčiji. Praksa strokovne izmenjave gozdarskih strokovnjakov se je nadaljevala tudi po osamosvojitvi Slovenije, kar je pomenilo svojevrstno priznanje nove države. Sodelovanje je bilo trajno in plodno – trajalo je 25 let. Sušek je bil povezovalna oseba in nosilec projekta.

Na obisku v bavarskem deželnem parlamentu leta 1990.

Maks Sušek ob upokojitvi predaja direktorsko mesto v TOZD GG Radlje g. Pavlu Ferlicu, svojemu dolgoletnemu pomočniku in namestniku. Tako je bilo zagotovljeno nadaljevanje uspešnega dela in filozofije upravljanja z gozdovi v Pohorsko-Kozjaškem področju.

Leto 1991.

Leta 1972.

Maks Sušek kot boter in krstitelj novega gasilskega vozila v GD Vuhred.

Sušek je kot direktor Gozdarskega obrata Radlje še kako dobro razumel in vedel, da je za krajane, za kraj in za okolje, bogato z gozdovi, urejena in usposobljena gasilska ekipa sestavni del vsakdana. Pod njegovim vodenjem gozdarskega obrata, kasneje TOZD, so trajno sodelovali in intenzivno pomagali GD Vuhred pri nabavi potrebne opreme.

Sušek je bil boter več gasilskim vozilom in črpalkam.

Direktor Gozdarskega obrata Radlje je postal leta 1960 in to nalogo opravljal do upokojitve leta 1991. V tem času je pridobil višješolsko izobrazbo - inženir gozdarstva, hkrati pa v praksi vedno bolj spoznaval, da je znanje in spoznanja o sonaravnem gospodarjenju z gozdovi potrebno prenašati v strokovne kroge, še posebej pa študentom, bodočim upravljalcem in negovalcem gozdov. Zato si je zamislil in tudi izvajal predavanja v gozdu, tako rekoč v učilnici v naravi.

Sušek v vlogi predavatelja študentom gozdarstva in gostom z Bavarske, ki so bili na strokovni ekskurziji v pohorskih gozdovih (okoli 1975).

Pobudnik mednarodnih izmenjav gozdarskih strokovnjakov je bila fakulteta za gozdarstvo v Ljubljani, sodelovalo je tudi Gozdno gospodarstvo iz Slovenj Gradca - Gozdarski obrat Radlje. Odprtost teh izmenjav je bila vzorčna, zato ni čudno, da se med člani teh skupin vzpostavljali tudi neposredni kontakti. Maks Sušek je vodil obiske številnih gozdarskih strokovnjakov in gozdnih posestnikov z Bavarske v okviru mednarodne strokovne izmenjave.

Med gozdarji iz kraja Kreuth blizu Tegernsee (južno od Münchna) Maks Sušek tretji z desne zgoraj (1977).

Maks Sušek v svojem najljubšem okolju, v gozdu. Predava, uči (okoli 1980).

Strokovno posvetovanje v Pahernikovem gozdu – naravni učilnici na Pohorju, na temo upravljanja in sonaravnega gospodarjenja z gozdovi v Pohorsko-Kozjanskem področju.

Na fotografiji sta tudi g. Hubert Dolinšek (GG Slovenj Gradec) in prof. dr. Dušan Mlinšek (Univerza v Ljubljani). Maks Sušek ob demonstracijski, učni tabli.

Hudi kot ob Pahernikovi smreki (za domačine paherska smreka), okoli 1980.

Maks Sušek prejema Jesenkovo priznanje iz rok rektorja Univerze v Ljubljani.

Jesenkovo priznanje velja za najvišje strokovno priznanje na področju bioloških ved in njene prakse.

Leto 1981.

Maks Sušek kot vodja delegacije gozdarskih strokovnjakov iz Slovenije na obisku v Münchnu v Nemčiji. Praksa strokovne izmenjave gozdarskih strokovnjakov se je nadaljevala tudi po osamosvojitvi Slovenije, kar je pomenilo svojevrstno priznanje nove države. Sodelovanje je bilo trajno in plodno – trajalo je 25 let. Sušek je bil povezovalna oseba in nosilec projekta.

Na obisku v bavarskem deželnem parlamentu leta 1990.

Maks Sušek ob upokojitvi predaja direktorsko mesto v TOZD GG Radlje g. Pavlu Ferlicu, svojemu dolgoletnemu pomočniku in namestniku. Tako je bilo zagotovljeno nadaljevanje uspešnega dela in filozofije upravljanja z gozdovi v Pohorsko-Kozjaškem področju.

Leto 1991.

Maks Sušek je bil večkratni odbornik Občine Radlje, osem let član izvršnega sveta občine, kjer je bil odgovoren za komunalno, deset let je bil predsednik Krajevne skupnosti Radlje, leta 1992 pa je bil izvoljen za poslanca v DZ Republike Slovenije. Poleg komunalnega področja, kjer se je zavzemal za okolju prijazen komunalne dejavnosti in naprave pa za načrtovanje smiselnega urbanističnega razvoja osrednje Dravske doline, je deloval in sodeloval povsod, kjer je bilo to možno. V tem času so posodobili in dokaj uredili središče Radelj, trg Radlje je bil proglašen za mesto Radlje, zasnovane in pripravljene so bile nove površine za stanovanjsko gradnjo, za razvoj industrije in obrtništva, stekle so priprave za radeljsko obvoznico, ob tem pa je venomer delal tudi na krepitvi lokalne samouprave in razvoju vaških skupnosti. V štirih letih, ko je predsedoval TVD Radlje, so uredili sodoben športni park oziroma nogometno igrišče in organizirali dober nogometni klub, v katerem aktivno delujejo skupine vseh starosti. Bil je dolgoletni predsednik LD Radlje. Dvajset let je bil predsednik Kulturnega društva Radlje, kjer je uspešno delovalo osem sekcij. Sušek je prispeval tudi k pridobitvi kulturnega doma Bolfenk v Hudem Kotu na Pohorju ter k njegovi rekonstrukciji, ne nazadnje pa mu je uspelo urediti tudi normalno gospodarjenje s Kulturnim domom v Radljah.

Leto 1993, Maks Sušek prejema najvišje občinsko priznanje občine Radlje ob Dravi iz rok predsednika skupščine občine g. Hermana Tomažiča.

Kužno oz. Marijino znamenje v Radljah. Podobno je mariborskemu, vsekakor pa je to eden redkejših pomnikov takega tipa, postavljen po kugi, ki je morila po naših krajih v 16. in 17. stoletju. Marijino znamenje je bilo izdelano po naročilu marenberških dominikank v začetku 18. stoletja. Avtor in delavnica nista poznana.

Delo je baročno figuralno znamenje z Marijo in skupino svetnikov. Marija stoji na visokem stebru z detetom v naročju, podnožje stebra pa krasijo solute in vaze. Ob straneh sta dve svetniški figuri, pred njima pa še dva kipa. Liki so: Sigfried Marenberški, sv. Dominik, sv. Rok in sv. Jakob. Znamenje je sprva stalo pred dominikanskim samostanom, po njegovi ukinitvi leta 1782 so ga premestili k poslopju nekdanjega sodišča na Marenberškem trgu, danes pa ima mesto pred župno cerkvijo sv. Mihaela, kjer stoji na izpostavljenem prostoru.

Maks Sušek je sodeloval v procesu imenovanja Radelj za mesto, ob tem pa bil pri ureditvi osrednjega trga gonilna sila tudi pri ideji in kasnejši izvedbi predstavitev Marijinega znamenja na primernejše, trajno mesto v Radljah. Ob tem je seveda moral pridobiti za to dejanje občinske strukture, stroko, cerkev in tudi vse tiste Radeljčane, ki jih je to zanimalo. Sušek je prevzel nase izjemno odgovornost, saj je vodil fizično prestavitev znamenja, kar je bilo zahtevno dejanje.

Kužno oz. Marijino znamenje v Radljah.

Maks Sušek je bil izvoljen za poslanca v Državni zbor Republike Slovenije v jeseni 1992 za mandatno obdobje do 1996. Deloval je v odboru za lokalno samoupravo – kot podpredsednik je bil odgovoren za finančno področje, v odboru za kmetijstvo in gozdarstvo, v odboru za infrastrukturo.

Maks Sušek, poslanec DZ Republike Slovenije, na otvoritvi Obrtnega sejma v Radljah. Za njim je takratni predsednik IS Občine Radlje, g. Franc Fras. Fotografija iz leta 1995.

Leto 1996. Poslanski večer poslanca DZ Maksa Suška in kulturna prireditve v Hotelu Kozjak v Radljah. Z njim sta likovna ustvarjalca, sicer tudi poslanca DZ, g. Gabrijel Berlič in g. Peter Petrovič, skrajno desno pa soproga Vlada Sušek.

Očitno je glasbeni talent podedoval po dedku. Maks je dobil leta 1943 violino od očeta za darilo. Učil se je v Radljah – leto in pol, potem je nadaljeval kot samouk. Igral je z dedkom in s stricem Ivanom na porokah in veselicah. Na ravenski gimnaziji so s prijatelji ustanovili gimnazijski orkesterček in nastopali od Črne do Ruš.

Maks Sušek kot član parlamentarnega glasbenega ansambla nastopa s kolegi poslanci na prireditvi v Murski Soboti leta 1995.

Maks Sušek se druži z glasbeniki, kjer veselo razpeložen igra violino (2001).

Maks Sušek ima še eno strast: to je nogomet. Na sliki je s prijatelji na nogometnem igrišču v Breznu, kjer je prav on dal pobudo za prijateljska nogometna srečanja, ki so prerasla občinske meje in povezala ljudi v Dravski dolini.

Prijatelji nogometaši čestitajo Maksu Sušku ob sedemdesetletnici kar na igrišču, na zeleni travni površini. Ob tej priložnosti je anonimni pesnik zložil pesem, ki so mu jo tudi poklonili. Citat iz nje:

»Ko igra nogometna se na lanštatju razvije,/ vse, ki z njim al' proti njemu špilamo, nas znoj oblije,/ le Maks, ki pravi steber je obrambe, je bolj spočit od nas,/ kot da bilo bi to mu zgolj kot ples ob vročih ritmih sambe.«

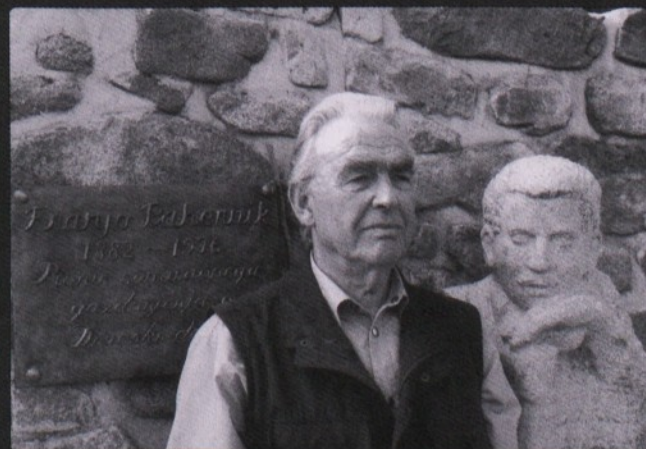
Srečanje bivših sošolcev, maturantov Srednje gozdarske šole Ljubljana, ob petdesetletnici na lovski koči na Štahrju nad Radljami. Srečanje je organiziral Maks Sušek.

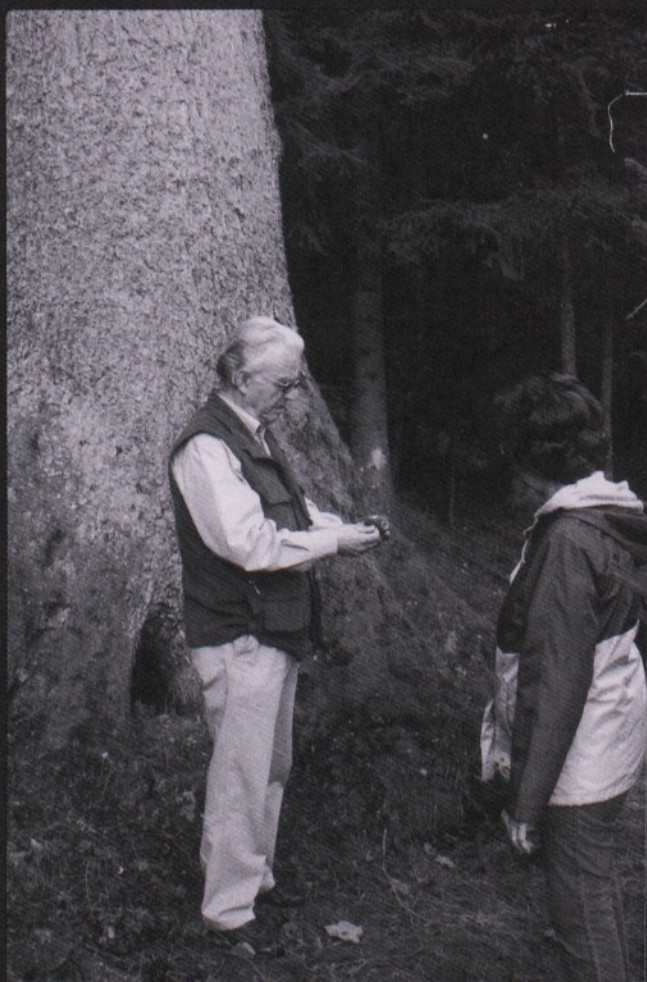
Srednješolski gozdarski abrahamovci leta 2004. Maks Sušek četrti z leve v prvi vrsti.

Maks Sušek ob spominskem obeležju, ki je posvečeno Franju Paherniku, nekdanjemu posestniku velikih gozdov v severozahodnem delu Pohorja in umnemu gozdarju, ki je že zgodaj uvajal sonaravno poseganje v gozdove, ki so sedaj v upravljanju fundacije, imenovane po njem. Spominsko obeležje je na Samčevem, kjer je bila vse do leta 1973 naseljena najvišje ležeča kmetija na tem delu Pohorja.

Sušek je dal idejo in je tudi pridobil Vojka Vriska iz Radelj, da je izdelal kip, ki je postavljen v kamnito steno kot ostanek hiše.

Maks Sušek se je kot upravitelj Pahernikove fundacije in kot skrbnik njihovih gozdov odločil in s pridobljenim soglasjem nadaljeval s postavljanjem kipov, pomenljivih skulptur v primernih delih gozda. Tako stoji na pomembnejšem križišču gozdnih povezovalnih cest spomenik Pohorski družini, postavljen novembra 2005 v spomin na ustanovitev, to je uradno registracijo fundacije.

Avtor kipa je akademski kipar Jiři Kočica iz Ljubljane, čigar mati izhaja iz Vuhreda.

Kip predstavlja presunljivo in pretresljivo bitje in žitje očeta in matere z malim otrokom, ki so na nek način neločljivo povezani in vsajeni v pohorski tonalit, pa vendar otrok teži proč, v svet.

Jiři Kočica: Pohorska družina. V srcu pohorske samote.

Maks Sušek ob tako imenovani Pahernikovi smreki, največji, najdebelejši, najmogočnejši smreki v »učnem gozdu«, ki je del Pahernikovih gozdov. V prsni višini ima smreka premer 133,1 cm in volumen dobrih 21 kubičnih metrov.

Sušek pravi, da je ta smreka ena od skulptur v gozdu, ki jo je dala narava. Leto 2005.

Maks Sušek prejema priznanje ob 60-letnici
Kulturnega društva Radlje, ki ga je 12 let vodil kot
predsednik.

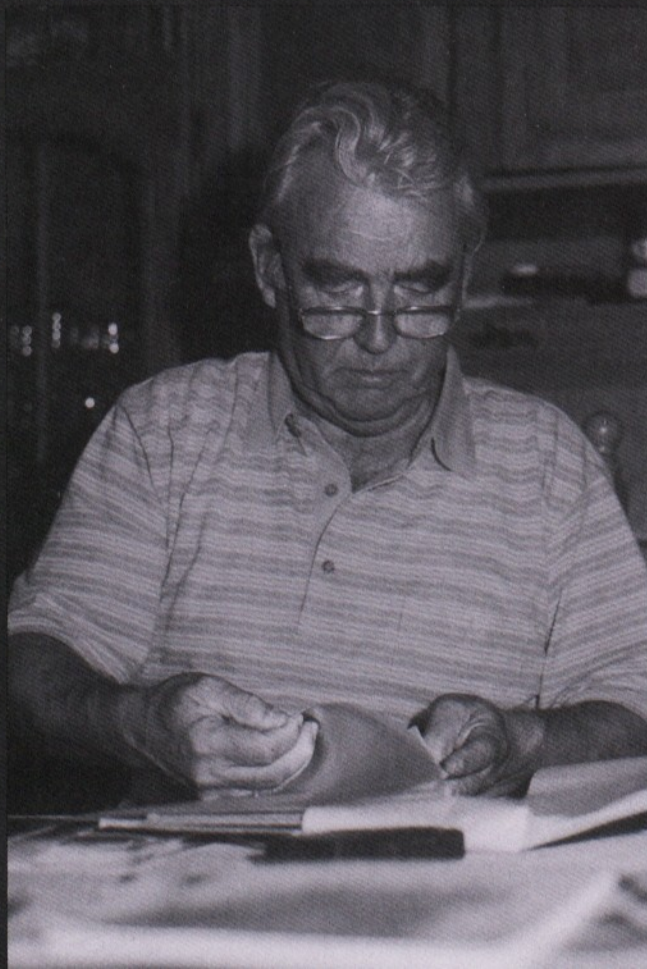
*Priznanje Sušku izroča takratni predsednik
Kulturnega društva Radlje Milan Šarman. Leto 2006.*

*Maks Sušek v elementu doma v Radljah, kjer je v
hiši, še posebej pa okoli hiše, vse vzorno urejeno.*

Maks Sušek z ženo Vlado v suverenem plesnem koraku. Ples je njuna trajna zabava in že skoraj obsednost, strast. Maks to priznava.

Leta 2008.

Maks Sušek pri študijskem delu v svojem kabinetu. Še vedno je poln idej, načrtov in nalog, ki si jih zadaja. Zelo je vedoželjen in meni, da pravzaprav ve še zelo malo.

»Narava je tako skrivnostna, mogočna, polna presenečenj,« rad reče in doda, da je to Konfucijeva misel. Potem pa še pove, da je odkril v neki knjigi misel Konfucijevega nečaka, ki pravi: »Tisto, kar je dano od boga, se imenuje narava, sledenje naravi se imenuje pot, negovanje poti se imenuje pa kultura.«

Razumeti naravo, zlititi se z njo, občudovati jo od znotraj, to ga trajno privlači. Del tega je mogoče prebrati v njegovi knjigi o Pahernikovih gozdovih.

Peter Petrovič

Maks Sušek –

Na Radeljskem je mnogo njegovih sledi

Društvo za kulturo Gorenje iz Velenja organizira vsako leto slikarsko kolonijo v enem od krajev v Sloveniji. Pri tem ne gre le za ustvarjanje slik, gre tudi za odkrivanje predelov Slovenije, ki so manj znani, manj popularni. Za lansko kolonijo sem bil naprošen, da najdem primerno lokacijo in možnost nastanitve za udeležence kolonije v severozahodnem delu Pohorja, nekje v okolici Ribnice na Pohorju. Čeprav mi ta del Pohorja ni bil nepoznan, sem ocenil, da bi bila pomoč poznavalca teh krajev še kako dobrodošla. Takoj sem se spomnil na Maksa Suška, mojega dobrega znanca in kolega iz parlamentarnih klopi.

Seveda je bil takoj za sodelovanje. Opomnil pa me je, da bova najprej naredila krajši sprehod po pohorskih gozdovih, po Pahernikovem posestvu, ki je v okviru posebne fundacije zdaj tudi fakultetna učilnica v naravi, torej učni gozd. To me je takoj pritegnilo, zdelo se mi je zelo zanimivo in sem v telefon rekel da.

Že pri njem doma mi je Sušek razložil, kako je bilo z nacionalizacijo Pahernikovega posestva, predvsem gozdov na Pohorju, kako je potem Gozdarski obrat Radlje skrbel in gospodaril tudi s temi gozdovi vse do denacionalizacije. Vedel sem že, da je Maks Sušek kot direktor vodil ta obrat polnih enaintrideset let, pa o tem ni rekel niti besede. Govoril je le o sonaravnem gospodarjenju z gozdovi, o spoznavanju in spoštovanju naravnih danosti, o preteklih posegih v gozdove, ki niso bili vedno dobri in koristni na dolgi rok, ponekod je bilo v gozdovih pravo naravno pustošenje, in še o marsičem v zvezi z gozdarjenjem mi je povedal. Res si nisem mogel vsega zapomniti.

Pomembno pa je ostalo. Sušek pove in dokazuje tudi v svoji knjigi Pahernikovi gozdovi (biografija rodbine Pahernik, založil Pahernikov sklad, 2005), da se je z nastopom Franja Pahernika na začetku 20. stoletja pričelo gozdarjenje kot proces vračanja nazaj k naravi. Zato Paherniku danes lahko priznamo pionirsko delo na področju sonaravnega gospodarjenja z gozdovi v Dravski dolini. V spomin na očeta Pahernika se je odločila sedanja lastnica vrnjenega premoženja gospa Vida Marija Ribnikar, da ustanovi Pahernikov sklad, namenjen štipendiranju študentov gozdarstva in njihovem podiplomskemu študiju. V okviru sklada je treba z gozdovi gospodariti tako, da bo zagotovljen prispevek k večnamenski, naravni in kulturni izrabi naravnega bogastva. Že začeti znanstveni pristop

naj se v prihodnje še poglobi in tako omogoči mladim strokovnjakom in raziskovalcem pri njihovem strokovnem razvoju v korist gozdu kot največjemu kompleksnemu naravnemu bogastvu Slovenije. Fundacijo, ki kot institucija zagotavlja te cilje, vodi Maks Sušek, ki je zdaj sicer upokojenec. Zdi se skoraj logično.

Iz Radelj sva se peljala čez Dravo in skozi Vuhred, ki kot mali kraj na obrobju naredi z urejenostjo prijeten vtis, tako kot tudi tisti del ceste v Pohorje proti Ribnici, ki je že asfaltiran. Potem pa si na makadamu kar nekaj kilometrov. Cestno podjetje ga nekaj sto metrov vsako leto le uredi in spremeni v sodobno cesto. Pohorci so menda trepni in če ne ti, bodo njihovi otroci imeli asfalt po vsej dolžini te ceste.

V Hudi kot sva zavila šele pri drugi tabli. No, tja se pride z več strani. Hudi kot je globoka zajeda v Pohorje, saj sega vse do najvišjih vrhov, kot sta Mala in Velika Kopa. Kadar so nad Pohorjem neurja in nevihte, te pa so lahko kar pogoste, je v Hudem kotu najhuje. To vedo povedati tudi starejši ljudje, pa tudi marsikateri zapis iz zgodovine. Pobočja so strma in kadar dere voda, nese vse s seboj. Ampak tokrat sva imela lep dan.

Pri cerkvi sv. Bolfenka sva postala in se na kratko pogovorila z žensko, ki v tipični pohorski bajti sama kljubuje vsemu, včasih tudi neprijetnim ljudem, ki pridejo sem gor v mir in tišino. Ni čisto sama. Z laježem naju je pozdravil tudi drobcen kuža. O zdravju in vremenu smo nekaj rekli, kaj pa drugega. Kar delala je naprej v vrtu, da bo polti in jeseni čimveč za pobrati z njega, je rekla. Pa da ji sin, kadar pride, kaj pripelje iz doline, je še omenila. Saj ne rabi veliko. Mogoče res ne. Mi iz nekega drugega sveta to komaj razumemo.

»Tako je tu, vidiš,« je nekam prizadeto rekel Maks. »Že dolgo jo poznam in vem, kakšna je. Skromna in dobra.«

Potem mi je razložil, da je Kulturno društvo Radlje pod njegovim vodstvom uspelo pridobiti gozdarsko hišo, ki stoji tam med cerkvijo in domačijo. Za društvene potrebe, za druženje, za ustvarjanje v prav posebnem ambientu, za iskanje navdiha naj bi bila.

»Žal ni preveč v rabi«, je pripomnil Sušek. »Sem vaše skupine slikarjev ne moremo sprejeti, bi morali bajto najprej malo urediti. Vem, da ste zahtevni.«

Kimal sem, kaj pa naj bi drugega naredil, ker

sem videl v njegovih očeh nekakšno otožnost.

Ob stari cerkvi, posvečeni sv. Bolfenku, ki je tipičen primerek pozne gotike, kot so jo uspeli pojmovati lokalni graditelji in dobrotniki tu v pohorskih bregih in hostah, raste mogočna lipa.

»To je tako imenovana vestfalska lipa,« je rekel Maks. »Saj veš, da se je z Vestfalskim mirom končala tridesetletna vojna. Pravijo, da so jo zasadili tedaj v zahvalu Bogu in vsem, ki so imeli kaj opraviti s tem mirom, da ne bodo prihajali več sem na pohorske domačije po mlade fante, ki so jih potem vlekli v vojsko. Stara je ta lipa, res stara.«

Stal sem ob mogočnem drevesu, ki ima razcefrano, iz več poganjkov sestavljeno deblo, v mnogih letih so jo zagotovo zdelovali vetrovi, sneg, pa strele, kadar so se podile nevihte po teh bregih, in se čudil trdoživosti in mogočni krošnji, ki neka pokriva vse brazgotine časa. S pogledom sem sledil pobočjem naokoli vse do sv. Antona in še naprej in kar zdelo se mi je, da vidim še veliko lip, ki vse nosijo v sebi zgodovino, poslanstvo, mogoče tudi opomin.

Ko sva se peljala dalje po gozdnih cestah, ki so umno postavljene v pokrajino, da se po njih najlažje pride do gospodarsko pomembnih delov gozdov, pa tako, da kar najbolje povezujejo osamljene kmetije in visoko ležeče predele Pohorja s kraji spodaj v dolinah, si nisem mogel kaj, da bi se ne čudil Sušku in njegovim sodelavcem v gozdarskem obratu, ki so te ceste načrtovali in jih tudi zgradili. Potem sem se spomnil, koliko poskusov in napačnih namenov smo namenili v parlamentu problemu gozdnih cest, da bi se v proračunu določilo vsaj nekaj denarja za njihovo vzdrževanje. Maks je

bil gonilna sila teh poskusov. Šele tu zgoraj sredi mogočnih gozdov sem ponovno dojemal, kakšen je resnični pomen teh cest.

Kar hitro sva se pripeljala na Samčevo. Tam je sedaj, kjer je do leta 1973 bila še naseljena hiša, pa hlev in ostalo, kar je sodilo k osamljeni kmetiji, le še na novo postavljen del zidu, v katerega je simbolično vgrajen portet Franja Pahernika, delo Radeljčana Vojka Vriska. Zgoraj ob robu velikega celka, travnika, v katerega počasi sili divje rastje, je nekaj mogočnih rdečih borov. Niso iz vrste najbolj razširjenih avtohtonih pohorskih dreves, zato še prej padejo v oči. Naokoli po travniku, ki se nenadoma spusti v strmi breg, pa raste nekaj prav starih češnjevih dreves. Človek si lahko predstavlja, da je tu visoko gori, kjer je aprila in včasih še maja lahko vse pod snegom, češnja tisto drevo, ki vsaj obrodi, da zrele plodove. Za veselje otrokom, za hrano svinjam, za kuhanje žganja, za štrudelj, ki ga je kdaj pa kdaj naredila gospodinja.

Od tistega spominskega znamenja se na vzhodno stran lepo vidi tudi del kraja Ribnica, pa veliko razgibano podolje, kjer je v geološki zgodovini tekla Drava, preden so se zgodili veliki premiki in si je morala reka izsiliti strugo v ozki dolini, kjer teče še sedaj. Kakšna je njena moč in kaj vse se dogaja v naravi, pomislim. Sušek mi vse to tudi razloži, kot da sem študent, on pa učitelj.

Na križišču cest, kjer se ena odcepi na desno proti Pungartu, se ustaviva. Tu je na ličnem platuju, ki je malo dvignjen nad cesto, postavljena skulptura, ki predstavlja Pohorsko družino. Na temeljnem kamnu, ki je pravi pohorski tonalit, stoji kip, ki predstavlja očeta, mater in otroka, ki ga tesno prižeta starša dvigujeta nekam gor, kot da ga kot ptička učita, da poleti v svet, držita pa ga tako močno, kot da ga hočeta obdržati pri sebi, torej na Pohorju za vse večne čase. Ne vem, če je imel tudi avtor, akademski kipar Jiri Kočica, sin domačinke iz Vuhreda, v mislih kaj podobnega, ko je klesal ta kip, meni se je tako poslanstvo umetnine zdelo še najbolj logično.

»Ti kaj povem? Mogoče o kiparju, ki sem ga pripeljal sem in mu rekel, naj se sprosti in ustvari nekaj lepega in takega, kar bo govorilo samo po sebi,« je vprašal Sušek.

»Ne, pusti me. Pravkar sem se pogovarjal s kipom, s Pohorsko družino. Niso mi še vsega povedali. Omenili pa so tebe,« sem se pošalil.

Začudeno me je pogledal.

»Vi umetniki, kdo bi vas razumel,« je rekel.

»Kot narava, kot gozdovi, kot vse tu naokoli, kjer se ti pojavljaš, vse je težko razumeti. Tudi to, da se enostavno spomniš, potem pa daš postaviti sem kip, ki ima izredno izpovedno moč. Tudi tega ni lahko razumeti. Zgoraj na Samčevem spomin-

AKT O USTANOVITVI PAHERNIKOVE USTANOVE

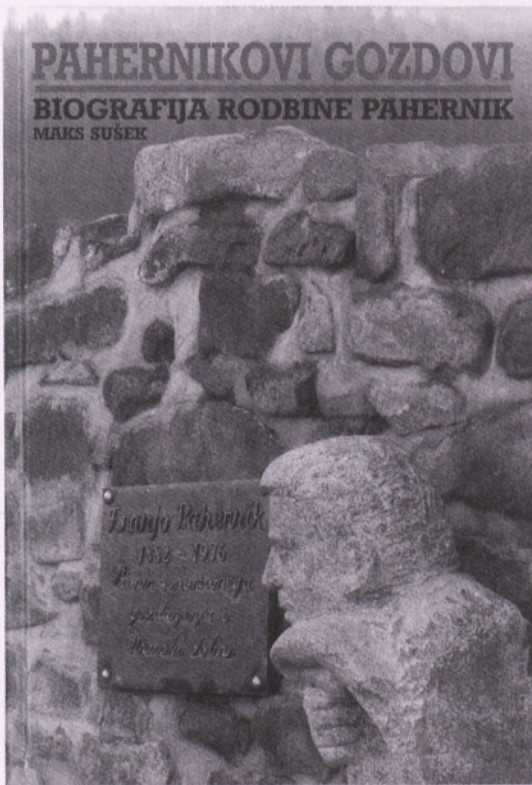
Prvič: Uvodne določbe

Ustanoviteljica gospa Vida Ribnikar roj. Pahernik,

- ki je kot dedinja denacionaliziranih gozdov in kmetijskih zemljišč, ki so bile last njenega pok. očeta dipl. ing. gozdarstva Franja Pahernika in njene pok. matere Marije Pahernik, prejela v last in posest v tem aktu navedeno nepremično premoženje;
- z namenom, da ohrani spoštljiv spomin na svojega očeta, Franja Pahernika, priznanega gozdarskega strokovnjaka v času njegovega delovanja in svoje matere Marije Pahernik, ki je skrbno soupravljala premoženje;
- z namenom, da uresniči poklicno poslanstvo, v katerega je verjel Franjo Pahernik, namreč, da je potrebno opustiti človekovo tisočletno uničevanje gozdov in zagotoviti

2 od 18

Faksimile 2. strani ustanovne listine

sko obeležje, tu na križišču poti pa to. Družina, Pohorska družina praviš.«

»Imam še nekaj idej. Mislim, da moramo te postavitve zaokrožiti z nečim še večjim, še bolj povednim. Lokacijo že imamo, avtorja tudi, denar iz gospodarjenja z gozdovi bo tudi, soglasje v fundaciji je, ko bova prihodnjik tukaj v gozdu, bo že kaj videti,« je bil nenadoma stvaren Sušek.

»In kaj občutiti, če te prav razumem,« sem bil kar malo vznemirjen. Njegove besede o sonaravnem gospodarjenju in kulturni krajini, kjer naj se zlije in zaigra kot simfonija vse, kar je dobrega iz narave in iz ljudskega uma, so mi zdaj spet rojile po glavi. Piš vetra je nenadoma zaigral nad najinima glavama, visoke smreke so se priklanjale, kot da pozdravljalo, le Pohorska družina je stala mirna in nepremična, kot da je večna.

»To še ni vse. Boš videl, kaj zmore narava,« je pomenljivo rekel.

Nekaj sto metrov naprej po cesti je širši prostor, kjer lahko obračajo kamioni, ko pridejo po les, lahko je pa tudi kot parkirišče. Tu sva obstala in nato krenila po komaj shojeni poti navzdol v grabo, kjer je daleč spodaj žuborel potok. Kar naenkrat sva obstala ob treh velikih smrekah, saj takih je bilo še nekaj v okolici, ampak te tri rastejo tam, kot da bi jih nekdo posadil, da si delajo družbo.

»To so tri sestre,« je povedal Sušek. »Tu je tudi ena od točk učne poti, o kateri sem ti pravil. Zelo lepe so te smreke in ponosni smo nanje. Delujejo

sveže, kar je znak vitalnega gozda.«

Res se je zdelo, da je od njih vela neka posebna svežina. Spustila sva se še malo nižje, prečkala dva potočka, ki sta tam čisto blizu izvirala izpod kamnov in korenin, in obstala pred veličastno smreko, imenovano Pahernikova smreka. Stal sem in gledal mogočne korenine, ki so kot zvezda s šestimi kraki rinile v tla, da so držale pokonci mogočno deblo, visoko, visoko segajoče skoraj v nebo, in krošnjo, ki je bila zdravo zelena.

»Te smreke ne pokažemo vsem, ki pridejo v ta gozd. Rada ima svoj mir, rada je kot kraljica nad vsemi drugimi smrekami v gozdu. Zakaj bi jo motili, jo vznemirjali,« je tiho, skoraj šepetaje govoril Sušek.

»Razumem,« sem še sam tiho dodal, se obrnil in šel nazaj po komaj vidni poti. Maks Sušek pa tudi.

Ko sva se peljala iz Hudega kota proti Ribnici, sva bila tiho. Kot da sva si že vse povedala. Še več pa nama je povedal gozd. Maksu že kdove kolikič in o tem je bilo vredno premišljevat. Na križišču, ki si ga opazil predvsem zaradi mnogih usmerjevalnih tabel, očitno narejenih doma, je na eni pisalo Orlica. Tam sva zavila na levo in kar hitro prišla do velike domačije. Na hiši je na tabli v istem stilu pisalo: Miklavc, turistična kmetija.

Bila sva lepo sprejeta. Pa saj je na daleč poznano, da so Pohorci prijazni in gostoljubni ljudje in da jih tudi posej še ni povsem pokvaril. Seveda sta gospodinja in gospodar, ki se je nenadoma pojavil s steklenico češnjevca, Suška poznala. Ko smo nekaj časa ob pravkar pečenem domačem kruhu in moštu klepetali, se je izkazalo, da so menda celo nekakšno daljno sorodstvo.

Kar takoj in brez problemov sem se dogovoril za našo likovno kolonijo. Ko smo potem bili tam tri dni, smo se resnično počutili domače, lepo, prijetno. Ustvarili smo veliko slik. Izbor dobrih je bil kar težko delo. V večini slik pa se je čutilo pohorsko vzdušje, neka posebna magičnost, ki je je polno v zraku, če si nekaj časa tu in če se prepustiš naravi, ki te obdaja.

Sušek nas je obiskal, ko smo bili v elementu. Prosili smo ga, da nam je pripovedoval o fundaciji, o učni poti, o Pahernikovih gozdovih, o ljudeh tu zgoraj na Pohorju, predvsem pa o tem, kaj zanj pomeni sonaravno gospodarjenje, bivanje s posegi v naravo in kulturna krajina. Zatrdil nam je, da smo po njegovem mnenju pomembno prispevali k temu, kar on razume pod pojmom naporov v korist razvoju naravnega gozda.

Po tistem sem še bil v Hudem kotu. Tudi k Pahernikovi smreki sem stopil in jo spoštljivo ogledoval.

Peter Petrovič

Poetika v Koroški galeriji likovnih umetnosti

Primer Gustav Januš

KULTURA

Avtorski razstavní projekt likovne in literarne kritičarke ter pesnice Tatjane Pregl Kobe z naslovom *Poetika* je v Koroški galeriji likovnih umetnosti v Slovenj Gradcu v poletnih mesecih letošnjega leta v enotno zaokrožen pregled združil dela štiriindvajsetih slovenskih ustvarjalcev vseh generacij, ki se bolj ali manj enakovredno izražajo z vizualnimi in pesniškimi podobami. Premočrtni koncept z upoštevanjem formalne prisotnosti posameznega izbranega umetnika na obeh področjih avtorskega izpovedovanja je ponudil poglobljen in ilustrativen prerez slovenskega »poetikona«, podložen z imenitnim uvodnim esejem v spremnem katalogu, ki je za marsikoga anahronistično, a z jasno apologijo humanistične tradicije, upravičil idejni lok (literarno ukrojene) predstavitve, ki se je hote zaustavila pri tradicionalističnem pojmovanju značilnih predstavniških zmožnosti dialoško soočenih umetniških disciplin, in pravzaprav obšla bistveno značilnost aktualnih praks vizualnih umetnosti, ki uprizarjajo svobodno interdisciplinarnost umetniške kreativnosti brez ostrih ločnic med izraznimi sredstvi umetniškega hotenja. Jasno prepostavljena dvotirnost poezije in likovnosti ne zapopade niti znamenite misli, ki jo je že v klasični Grčiji v Simonidova usta položil Plutarh, ko pravi: »Poezija je govoreče slikarstvo, podobno kot je slikarstvo nema poezija«, in se ne samo v naslovu zbliža z Aristotelovo *Poetiko*, ki je skušala dognati, v čem je bistvo poezije in kateri je razpoznavni znak, ki po njem ločimo poezijo od nepoezije oziroma umetniško od neumetniškega, saj na temeljni, elementarni ravni vzpodbuja razmislek o umetniškem hotenju in ustvarjalnem odnosu do sveta, ki ga od nastanka civilizacije dalje prepoznavamo kot umetniško (pre)oblikovano razmerje človeka do sebe in sočloveka, do okolja in vesolja. Med raznorodnim, tudi v smislu umetniške kvalitete neizenačenim gradivom skupinske razstave, takšno vrsto introspektivne analize, ki ponuja jasen presežek v smislu nedeljive povezave ubesedenega umetniškega diskurza poezije in artefaktov likovnega objemanja sveta ob vedno izjemnem Janezu Berniku v polni meri morda ponuja le še delo koroškega pesnika in slikarja Gustava Januša, zlasti še, če imamo pred očmi celoten njegov opus in še posebno, ko ga pogledamo v specifičnem prostoru avtohtonega kulturnega obraza Koroške.

Razmislek o ustvarjalnosti Gustava Januša je avtor tega zapisa že pred leti v okviru simpozija, ki je ob umetnikovi šestdesetletnici potekal v celovškem literarnem hramu Musilhaus, umestil v kontekst značilnega odnosa do treh okoliščin, ki ga zaznamujejo kot človeka in ustvarjalca.

Najprej je tukaj geografska pripadnost okolju, v katerem živi in ustvarja: južna Koroška kot historični prostor sobivanja dveh narodov na obeh straneh neorgansko zarezane državne meje je kot inspirativno okolje za umetniško ustvarjanje v obeh državah potisnjena na rob živahnjšega utripa sosednjih pokrajin. Vsaj v očeh Slovenca je Koroška domala sinonim za duhovno nasledstvo »gotskega« občutja kontinentalnega kulturno umetnostnega kroga, ki je prežet z lokal-patriotsko privrženostjo intenzivnemu vživljanju v domačo krajino. Zdi se namreč, da je srednjeveška tradicija iz časov, ko so preko Koroške potekale pomembne trgovske in umetnostne poti, za vselej zaznamovala tukajšnje kraje. Čvrsto oklepanje privzetih tradicionalnih oblik, ki jim niti kasnejše razsvetljensko obdobje baroka ni prišlo do živega, se je na svojevrsten način odrazilo in se še vedno odraža tudi v modernem času. V času zastalo duhovno čutenje ljudi v odmaknjenih ozkih dolinah in z njim povezana konservativnost, v imenu katere se je v umetnostno zgodovinskem smislu gotski stilni obrazec mimo renesanse krepko podaljšal v čas zrelega baroka, danes prepoznavamo kot prvinsko zraslost z izročilom vase pogreznjenega domačijskega življenja, ki je v psihični profil tukajšnjega človeka vtisnilo sebi lastno, navidez okorno, a jasno uzrto kontemplativnost. Če nekoliko vsiljeno skušamo poiskati skupne poteze v temperamentu koroških umetnikov, jih morda najdemo ravno v izraziti individualnosti in resnobni poglobljenosti. In to v veliki meri velja tudi za Gustava Januša – bodisi kot pesnika ali slikarja. Čeravno je za njegove zgodnje pesmi značilen aforističen slog hudomušne in satirične šegavosti, jih vedno znova, včasih prav subtilno prikrito osenči trpka poanta, ki navideznemu igračkanju z besedami »pritisne« pečat eksistencialne zavzetosti.

Druga okoliščina je le razširjeno obzorje prve in upošteva razmislek o mestu Januševega likovnega opusa v kontekstu slovenske likovne scene na eni strani in na drugi strani avstrijske. Ekskluzivna pozicija vpetosti v dve nacionalni kulturi naenkrat, vsaj v institucionalnem smislu, je sicer lahko mikaven predmet analize, a se bomo na tem mestu skušali navezati le na sorodnost s situacijo na Slovenskem, kjer je slikarstvo v veliki meri še vedno v primežu avtorefleksivnega »znotrajlikovnega« visokega modernizma, vzpostavljenega v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko se je neangažirano izogibal dialogu s stanjem stvari v družbi, kakršen je bil značilen za slovenske pisatelje. Januš se je kot zaveden Slovenec vedno jasno opredeljeval do problematike manjšine

na oni strani meje, vendar je ludistični koncept njegove poezije omehčal naperjene kritične osti, ki so kot lucidne metafore nagovorjale predvsem intelektualni krog bralcev, medtem ko so Januševe naslikane podobe v zadnjih letih ujete v ciklične serije z idiomatskim variiranjem formalne likovne sintakse in kot take navidez sodijo v isti predal kot dela prej omenjenih slovenskih slikarjev. Vendar Januševe slike kljub prečiščeni abstraktni strukturi niso zaprte formalne strukture. Njihov poudarjeni metaforični naboj, ki se oplaja iz fenomenologije organskih naravnih oblik, povezuje formo in vsebino v nerazdružljiv konglomerat arhetipskega občutja pojavnega sveta. Zategadelj so bližje tistemu, kar je znani slovenski likovni kritik (in pesnik!) Andrej Medved poimenoval za sublimno slikarstvo, pri čemer velja za sublimno tisto, kar je v odnosu do estetske sodbe daleč od čutnih interesov in realnih smotrov, ali kot je Medved parafraziral Kanta: »Sublimno je predmet (narave), katerega predstava pripravi čud do tega, da si nedosegljivost narave zamišlja kot prikaz idej«. Geometrijsko ponostavljene oblike, ki navadno v vertikalnem vzgonu poseljujejo Januševa platna, se s svojo amorfnostjo sicer izmikajo hladnemu intelektualističnemu abstraktnemu razmišljanju, saj izhajajo iz tistih plasti zavesti in zlasti podzavesti, ki inspiracijo in povode za umetniško izražanje odkrivajo v nara- vi, njenih oblikah in materialih, kljub temu pa so se odrekle svoji realistični provenienci do te mere, da je njihov vzorec duhovno prizorišče z ničimer primerljivim, v sebi zaprtim, enkratnim svetom. Slika je »hortus conclusus«, v katerem se izgubi razlikovanje med »naravno« in »mentalno« sliko, ostane le razprta nedoločnost sublimirane predstave.

Tretje dejstvo, ki je venomer pred očmi in se neposredno navezuje na zastavke razstavnega tokratnega projekta Poetika, pa je dvotirnost Januševega ustvarjalnega potenciala na likovnem in literarnem področju. Že omenjeni Janez Bernik je na vprašanje svojega dolgoletnega, letos umrlega kritičnega spremljevalca Zorana Kržišnika: »Zakaj pišete pesmi?« odgovoril: »Potrebno je bilo razbremeniti povednost, ki je v slikah živela že kot literatura, in drugič, upoštevati okoliščino, da je slika ujeta v danost materialnih razsežnosti. Tako slika kakor pesem, kakršno delam, imata razvidnost transcendence.« Berniku, ki je vendarle najprej slikar, je literatura na nek način prevzela del bremena sporočilne zavzetosti, da se je lahko posvetil avtonomni likovni govorici v smislu nealuzivne gradnje slikovnega polja. Pri Janušu, ki je bil morda vsaj v sedemdesetih letih najpoprej pesnik in nato slikar, je ta pot obratna in posledično eksistencialno še bolj daljnosežna. Lev Detela je pred leti zapisal, da je kar presenetljivo, kako se Januševa slika in pesem harmonično ujemata in dopolnjujeta, kar pa je bilo le deloma res tudi v obdobju, ko je zapis nastal, torej sredi sedemdesetih let. Podoba in beseda se dopolnju-

jeta kvečjemu tako, da sta druga drugi zapolnjevali manko, dokler sredi osemdesetih in zlasti v začetku devetdesetih let Januš ne spregleda, da je usodnost v stvari sami, v primarnem materialnem uresničenju ustvarjalnega impulza. Beseda, ki jo je tako mojstrsko obvladal in jo sukal, mu naenkrat ne zadošča, da bi izrazil globino svojega občutja. To nakazujejo tudi nenehno ponavljajoče se sintagme v pesmih iz zbirke Sredi stavka, ki je izšla leta 1990, ko recimo pravi: »dan postane brezbeseden«, »v ponavljanju že slabi- jo stavki«, »pripoved priče o brezbesednih znakih«, »divja trta preraste enostavno moje govorjenje s svojim molkom« itd. Kot bi torej eksistencialne izkušnje Janušu nekako izničile trdne pojme o človeku in svetu, o institucijah in družbenih razmerjih, o preglednosti sveta in vrednosti človekovih dejanj, o njegovih metafizičnih kategorijah. Ustvarjanje je sedaj privrelo iz dvoma, kjer je vse odprto, kjer ni več kriterija družbene norme, temveč obstaja le še trepetajoče tipanje po nezavednem občutju sveta. Slikarska epistemologija, v kateri je osrednji problem struktura in delovanje slikovnih elementov, je preplavila predstave obmolkih besed. Tam, kjer bi jeziku lahko latentno grozilo, da se bo razblinil ali se razstavil v nekakšno grgranje ali nerazumljivo blebetanje, se slikarska forma – enovita ali razdrobljena v ploskve kot nosilke dialoga notranje nujnosti – izkaže kot avtonomna entiteta, ki varuje umetniškost svoje vrojene estetike in je sama na sebi zastopnica biti slikarstva. Iz nje lahko rase vse, kar obsega nekontrolirana želja ustvarjalca in je takorekoč institucija gradnje, pretehtavanja in mirnih harmoničnih odločitev. Je neke vrste podložna nosilka intelektualne meditacije zamolklega zarisovanja sveta in življenja v njegovih arhetipskih razsežnostih.

Projekt Poetika je več kot le korektno in brez dvoma avtorsko lucidno v umetnostnozgodovinske in literarnokritične predalčke pospravil pomembno in posebno področje sodobne ustvarjalnosti na Slovenskem, a le v obrisih opisani primer poezije in slikarstva Gustava Januša, morda osrednje osebnosti med izbranimi razstavljalci vendarle kaže na to, da polnokrvnega ustvarjalca ne moremo in ne smemo obravnavati ločeno kot pesnika in kot slikarja, niti ga ne moremo iskati v paralelizmih izraza v obeh medijih, temveč moramo slediti le celovitemu ustvarjalnemu impulzu, njegov angažma pa uvideti v smeri najiskrenejše moralne držbe, ki se enkrat zrcali v besedi, drugič v sliki.

Marko Košan

Poetika/Poetics, Koroška galerija likovnih umetnosti, junij–september 2008, avtorica projekta: Tatjana Pregl Kobe, sodelujoči umetniki: Uršula Berlot, Janez Bernik, Jiři Bezljaj, Jože Ciuha, Ksenija Čerče, Marija Flegar, Zdenko Huzjan, Gustav Januš, Sergej Kapus, Matjaž Kocbek, Jiři Kočica, Ted Kramolc, Štefan Marflak, Izток Osojnik, Štefan Planinc, Silvester Plotajs Sicoe, Rok Predin, Maksim Sedej ml., Ifigenija Simonović, Tone Stojko, Andraž Salamun, Stojan Špegel, Andrej Trobentar, Marijan Tršar

KITARAMOŽ

KULTURA

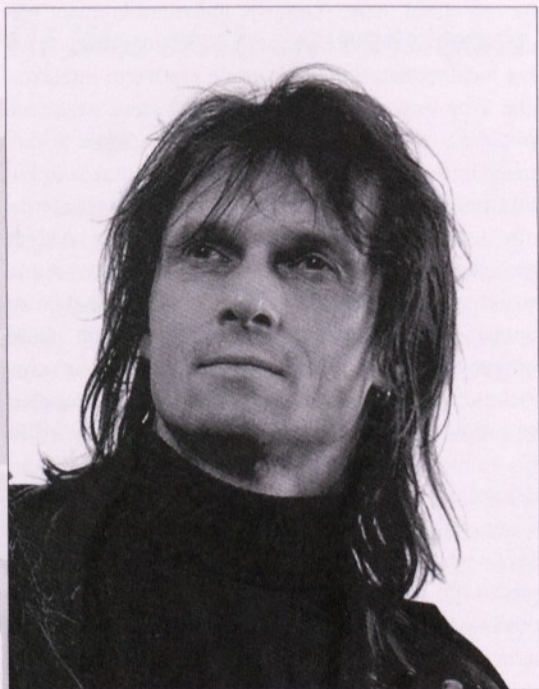
Pogovor s kitaristom, komponistom in aranžerjem, dolgoletnim rockerskim glasbenikom – starim rockerjem, Janijem Legnerjem iz skupine Abadon, ki deluje od leta 1993 in po ploščah Apokalipsa (1996) ter Na drugi strani (2001) pripravlja svoj tretji studijski album avtorske glasbe. Jani Legner Johnny, med prijatelji tudi Janč, sodi med marljivejše tako po ustvarjalni kot po vadbeni plati, sam pravi, da to pač rad počne in da se je kitari, predvsem električni, zapisal z vsem srcem. Tikam ga, ker se pozna še iz časov, ko je svoje manj marljive bendovske kolege pozdravljal z vprašanjem – A si kaj vadil? Tokrat sprašujem jaz in odgovarja on. Omenjeno vprašanje bom preskočil, ker o tem ni dileme.

Jani, pri rockovsko usmerjenih glasbenikih sicer ni v navadi, da bi kakor klasični glasbeniki poudarjali svojo izobraževalno pot vključno z vsemi institucijami in učitelji ali pa kot džezarji dosledno navajali pomembne glasbenike, s katerimi so sodelovali ... in vendar me zanima, kje si nabiral znanje.

Glasbeno šolo s trobento vred sem zapustil zgodaj, ker mi ni ležal način dela in so me etude dolgočasile, žal. Zato pa sem moral kasneje veliko več delati sam. Sem samouk, izobraževal sem se s pomočjo dopisne šole kitare, literature in teh reči. Veliko mi je pomagal tudi profesor Loparnik, pogosto sem iz neobveznih debat izvedel marsikaj ... Vprašanj o glasbi pač nikoli ne zmanjka. Zanimala sta me tako praksa kot teorija, zlasti kompozicija. Pri instrumentu pa nikoli nisem zanemarljivo. In seveda – preposlušal sem ogromno različne dobre glasbe.

Eden najkreativnejših jazz kitaristov pri nas, Samo Šalamon, mi je zaupal, da mu je učitelj klasične kitare v srednji šoli, ko je opazil upad zanimanja, začel prinašati jazz, začeni s Patom Methenyjem, ga na novo motiviral in tako prepričal, da igranja ni opustil. Ker zadnje čase tudi sam poučuješ kitaro nadebudne kitariste v neformalni glasbeni šoli, me zanima, kakšen je tvoj pristop, da ti učenci ne pobegnejo?

Klasično glasbeno izobraževanje se je, vsaj včasih, začelo s ritmičnimi vajami. Čeprav je to

Jani Legner

osnova in je tudi to treba osvojiti, ni kaj bolj dolgočasnega kot eno uro igrati ton, dva, celinke, polovinke. Večina učencev bi kar obupala, ker želijo že prvo uro zaigrati pesem. Res so neučakani, morda celo premalo potrpežljivi, zato skušam teorijo in manj zabavne snovi predstaviti skozi skladbo, ki učencu ugaja. To je del motivacije.

Žal pa velik del mladih nima ustreznih delovnih navad in vztrajnosti. Instrument je pač treba spoznavati in redno vaditi; tako sčasoma vse postane veliko enostavneje in učenje gre hitreje. Pa tudi ton, ki ga zaigraš, postane prijetnejši.

Ti si veliko vadil ponoči, ko je družina spala; in to v kopalnici na minimalni jakosti. Za rockerskega kitarista je to nekoliko nenavadno ...

Res je, takrat sem imel najbolj mir, sploh ko sem predeloval lekcije dopisne šole, sem za učenje potreboval koncentracijo. Čeprav sem tudi kasneje igral električno kitaro brez ojačevalca, ponoči v stanovanju pač ne moreš žagat (smeh), sem veliko naredil, ne samo tehničnih vaj, tudi skladb. Ugotovil sem, da je tudi rock glasbo potrebno vaditi – individualno in z bendom – na takšni jakosti, da slišiš vse tone, tudi napačne! Ta način bi priporočil vsem, ker le če glasbo slišiš, izostriš občutek, kako jo lahko kvalitetno oblikuješ, uporabiš dinamiko in podobno. V rokenrolu je to zaradi glasnih bobnarjev in malih vadbenih prostorov včasih težje izvedljivo, in vendar. Najslabše je, da se navadiš na hrup in ti je potem vse ravno.

Pogosto sicer kritizirajo kitariste, da ne znamo

igrati tiho, a v rock glasbi pretiha kitara izpade smešno, sploh distorzirane pasaže morajo imeti šus, če lahko tako rečem.

Kaj pa hitrost? Te vznemirja? Mnogi mladi se navdušujejo nad hitrimi zlasti heavy metal kitaristi, ki s tapping tehniko (udarjanje s prsti obeh rok po strunah na ubiralki) drdrazo tone kot iz brzostrelke. Ali pa ti je morda ljubši lirični Stanley Jordan?

V glasbi hitrost ni kvaliteta sama po sebi! Veliko bolje deluje dobro odigran ton na pravem mestu kot grozd tonov gor in dol po lestvici. Sicer se podobno grozdje dogaja tudi džezerjem na jam sessionih ... Veliko bolje se je naučiti igrati pravilno, hitrost pride s pogostim igranjem - s kilometrino, kot pravijo blues glasbeniki. Vendar so, vsaj zame, najpomembnejše harmonije.

Kakšen je tvoj odnos do glasbene opreme? Rockerji cenijo, včasih že kar častijo legendarne znamke kitar Fender in Gibson, ojačevalce Marshall, Fender, Vox ... in efektov, ki naj bi zagotovili pravi zvok. Kakšne so tvoje izkušnje z opremo, z različnimi tipi kitar?

Oprema mora služiti svojemu namenu in ne sme biti ovira. Seveda uporabljam kvalitetno opremo. Sam sem preizkusil različne instrumente in kombinacije, ker ne zveni vse enako dobro. Najprej je treba vedeti, kakšen zvok želiš in izbrati ustrezno kitaro, ki ti leži. Kitara Fender Stratocaster s single coil odjemalci zvoka zveni jasno in je izvrstna za *clean* - čisti zvok, čeprav dela dobro tudi z efekti, v rokah Hendrixa ali Claptona pa sploh. Gibson Les Paul - še ena ikona - pa ima magnete tipa humbucker, ki ustvarijo polnejši, bolj masten zvok. Eden glavnih uporabnikov je Jimi Page iz skupine Led Zeppelin.

Zadnja leta se uveljavljajo tudi druge znamke kitar. Sam sem prva dva albuma posnel s kitaro znamke Gibson, ki jo že nekaj časa uporabljam. Akustično kitaro mi je izdelal Ignac Zaletelj, ki velja pri nas za največjega mojstra. Efektov ne uporabljam veliko, ker imam izvrsten ojačevallec znamke Messa Boogie. S tem kar imam, sem zadovoljen, vseeno pa rad poeksperimentiram še s čim.

Našega najboljšega jazz kitarista Primoža Grašiča sem pred leti vprašal glede dileme - tranzistorški ojačevallec ali ojačevallec na elektronke - lampaš. Rekel je, da on ne potrebuje občutljivih in težkih lampašev, pa še čakati bi moral, da se elektronke segrejejo. Je veliko bolj preprosto: prideš na jam session, tranzistorca vklopiš in igraš!

Kako je s tem?

To je seveda res, a predvsem za jazz, kjer igrajo s čistim kitarskim zvokom. V rock glasbi pa pogosto uporabljamo *overdrive*, to je rjoveč popačen zvok, ki ga proizvede zelo odprt ojačevallec in tu so lampaši neprekosljivi, saj imajo bolj zvezno krikuljo popačenja. Ojačevalci na elektronke imajo tudi bolj topel in poln zvok ter boljše dinamično odzivnost. Res je treba periodično menjavati elektronke, kar je strošek, a ostajam pri lampaših!

Skoraj neizogibno, a logično je, da zastavim še stereotipno vprašanje: Kdo od preposlušanih - skupina, posameznik - je vplival nate kot glasbenika, kitarista?

Sprva so name zelo vplivali The Beatles, The Rolling Stones, Status Quo ... pač ikone rock'n'roll glasbe, kasneje art in simfo rock. Ne samo kitarska, velik vtis je name naredila tudi črnska duhovna glasba, ta se mi je takrat zdela pravo odkritje. V zadnjem času pa me navdušuje blues kitarist Eric Sardinias.

Tvoja oziroma glasba skupine Abadon zveni kot rock s primesmi art rocka. Kolikor vem, je Abadonova usmeritev ustvarjati retro rock z novejšim zvokom. Kako vam je uspelo in kakšni so bili odzivi?

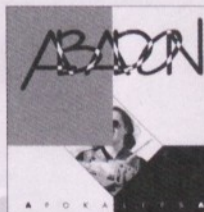
Glasba, ki je v tebi, bo tudi najlepše zvenela, ko jo ustvariš in izvajaš. Čeprav sem se veliko ukvarjal tudi s proučevanjem jazzovske glasbe, lahko rečem, da se ne čutim džezerja, čeprav v svojih kompozicijah tu in tam uporabim elemente te kompleksne in zanimive glasbene zvrsti. Rock mora danes zveneti drugače, kot je zvenel v sedemdesetih in osemdesetih, čeprav so nekatere skladbe iz tega obdobja neprekosljive.

Abadoni smo sprva dobili tudi negativne odzive, češ da smo s svojo godbo zastareli, kmalu zatem pa je prodrla skupina *Big foot mama* z enostavnim, še bolj bazičnim in že videnim hard rockom, pa ni bila za iste glasbene urednike popolnoma nič staromodna. Res nenavadno, kajne?! Vendar se na to ne oziram pretirano, delamo pač svoje naprej.

V dobrem desetletju se je tudi znotraj benda marsikaj zgodilo, zamenjali so se člani. Zdaj delujete kot trio, od prvotne zasedbe sta zdaj v skupini le ustanovna člana - ti in basist Borut Šmon. Kako vse to vpliva na kreativno delo?

A kako? - Slabo! Vsaka menjava moštva pomeni zastojo, ker mora novi član osvojiti repertoar in

KULTURA

zadevo je treba zvaditi, da postane bend znova uigran. Po petih letih je skupino zapustil bobnar Mitja Koprivnik - Lejky. Njegovo mesto je zasedel Jože Štehar - Nana, ki se je v začetku lanskega leta uspešno vključil v delo skupine.

No, večji problem je, če član odide in nimaš zamenjave za inštrument, takrat je treba pesmi rearanžirati in zvočno sliko postaviti na novo. Sedaj igramo pesmi s prvega in drugega albuma, ko sta bila v bendu izvrsten klavirist Tomaž Pačnik in vokalist Iztok Hirtl, ki je občasno igral tudi flavto. Takšne vrzeli v zvočni sliki ni mogoče zapolniti in pesmi ni enostavno predelati za trio, da bo hkrati obdržala vse harmonske značilnosti in kvalitete ter omogočala manjši zasedbi, da bo zvenela vsaj približno tako polno in bogato kot kvintet. Je pa to po svoje aranžerski in izvajalski izziv.

In sedaj poleg solo kitare igraš še ritem kitaro in poješ, predvsem pa si postal frontman skupine. Ti to leži?

Ne vem, to sem pač moral prevzeti, če smo hoteli nadaljevati. Je pa veliko večji napor na odru, a sem se navadil. Kako mi uspeva, lahko ocenijo drugi, jaz lahko povem, da se trudim in delam. V vadbenem prostoru sem tako rekoč vsak dan.

Pred leti smo imeli pri županu posvet s takratnim ministrom za kulturo in sem mu angažirano predstavil slabe pogoje, v katerih delujejo bendi, z besedami Janija Kovačiča, da si na vajah v vlažnih kletih pridobivajo revmo in take malenkosti ... Seveda se ni zgodilo nič. Je danes kaj bolje?

Nam ob nastanku Abadona na slovenjgraškem koncu ni uspelo dobiti ustreznega prostora. Vadbeni prostor smo si uredili v kleti kulturnega doma v Kotljah, kjer smo že vrsto let najemniki. Prostor – osnovne pogoje za delo benda smo si zagotovili. Osebno opremo si kupuje in dopolnjuje vsak sam, jaz ob tem skrbim še za kompletno ozvočenje.

V poslovnem svetu je modno govoriti o poslanstvu in viziji, a te bom raje preprosto pobaral po vaših in svojih načrtih ter željah ...

Letos bi z Abadonom radi končali in izdali album, to je poleg glasbe povezano tudi s stroški in organizacijo. Že nekaj časa pa gojim tiho željo, da bi pripravil samostojni akustični koncert, na katerem bi igral priredbe in avtorske skladbe. Tu in tam sem sicer z akustično kitaro že nastopil s pesmijo, dvema na kakšni prireditvi v knjižnici, a moj namen je, da pripravim celoten koncert kot samostojno prireditev.

Jani, ob koncu najinega kramljanja še misel za konec, morda spodbuda namenjena mlajšim, ki navdušeno poprijemajo za kitaro in (še) ne poznajo pesmi legendarne simfo-rock skupine Jethro Tull Too old to rock'n'roll, too young to die?

Vsakodnevno delo in stalno ponavljanje naučenega ustvarjajo glasbenika, da postane mojster svojega instrumenta. Predvsem pa – nikoli ne smeš obupati!

Blaž Prapótnik

Jani Legner, kitarist in basist Borut Šmon, ustanovna člana skupine Abadon na koncertu v atriju graščine Rotenturn

Poelika – poezija likovnikov: slikana, govorjena, uglasbena

v Koroški galeriji likovnih umetnosti, 4. september 2008

KULTURA

Metka Pajer – *Jiri Bezljaj:*

Otroštvo 1

Indigo modra je barva oblakov,
že je izbrisal zahod zadnjo sled
zarje. Polja se kopljejo v mraku.
(Del mozaika otroških let.)

Sam, vedno sam ... Zgubljen kje med polji
(Luna v vejevju, visoke trave,
strune za veter so mladi topoli),
vedno zamaknjen v sivino daljave,

vedno pretresen od zvena prostora,
prostranosti krajine, zraka ... od zraka!
Sla po širjavah ugnezdjena v porah,
slutnje bega v zvenu koraka ...

Sam kje med polji ... zakriliš z rokami,
vdihaš ... in se poženeš od tal.
Ledeni veter ... V nori omami
leteč se razpneš do smaragdnh obal.

Maja Ramšak – *Marija Flegar:*

Polt kot iz diamantov

Polt kot iz diamantov
in ustnice, kot jih še nisem
videla;
izmenjava nasmehov zarotitve,
obljube, sredi
izgubljanja v palači slik.

Vse, kot la Gioconda,
pomislil.
Morala sem pobegniti,
lepo v ravni črti,
za puščico.

Igrava se igro ozemelj,
ki dobiva obliko smrtnega sunka.
Upam, da je znamenje molka
delovalo za naju,
zate, ki si iz daljne deže.

Neža Javornik – *Gustav Januš:*

Včasih tudi dvomljivi nemir

VČASIH tudi dvomljivi nemir
ponoči ne spi.

Tudi že zreli dan počiva
samo navidezno.

Klijoča jasminova beseda
govori skozi zemljo tudi ponoči.

Prazna noč je torej
napolnjena z večni mi upanji
in z zeleni mi vprašanji.

»Sprva tudi skale molčijo,
ko pa razpadejo v prah,
krožijo tudi one večno
v belih barvah, včasih
pa tudi v rumenih,
če zgubijo na primer
svoja stojišča in se
obesijo na regrat.«

Vrtavo življenje:
medsebojna igra
ali pisana želja
ali tiha prazna noč
načrtovanega slučaja?

Tim Verdinek – *Silvester Plotajs Sicoe:*

Hiša srca za Saro

živim v hiši
poslikani z rožami
zjutraj odprem vrata
in te poljubim objamem
pogrejem ti si tista
ki imaš ključ rožaste hiše
edina ki me odpreš
in v hiši utripa veliko srce
rožnate barve nanj se uležeš
kot na vodno posteljo
in zaspiš sanjaš sprehajam
se po tvojih sanjah in vsako
posebej poljubim ji vtaknem
rožo v lase in prislunem
sanjam sanj srce utripa
in ti govori o ljubezni
s trepalnicami se ga dotikaš
da zadovoljno zadrema
pod teboj umiriva se v rožnate
pižame oblečena gola na poti srca

Nataša Barle – Štefan Marflak:

Ta pot

ta pot
si ti
moja jutranja in večerna molitev
ti
moj neskončni stavek
ti
moja usta
ti
moje oči
ti
moje hrepenenje
ti
vnebohod si
neprešteta polnost
si
modro ki je v meni
hočem te prešteti
poljubiti
zadržati
ohraniti
ta
čudež obdržati
ta pot
je
šepetanje
kričanje
drsenje
mirovanje
ta pot

pusti
da te veter pokoplje
pusti
da te
modrina oplemeniti

ko noč vsrka dan
ko podoba vsrka podobo
ostaneš

Franc & Roses – Andrej Trobentar: Levu (uglasbitev Franc Vezela)

Na ono stran
je otok
deroča reka vmes
na ono stran grmovje
lev gleda čez

Ta lev rjove
in s šapami grozi
deroča reka naju loči
tu sem jaz
in tam si ti

Ko sonce reko izpije
in strugo posuši
takrat boš prišel k meni
umrl bom
živel boš ti

Opomba:

* *Poelika* (poezija likovnikov, interpretacija poezije Spunk, gimnazijsko kulturno društvo, režija Andrej Makuc, scena Peter Hergold, fotografija Tomo Jeseničnik).

DRUŠTVO BIBLIOTEKARJEV KOROŠKE

KULTURA

Društvo bibliotekarjev Koroške (v nadaljevanju DBK) je prostovoljno, samostojno, strokovno združenje knjižničarskih delavcev koroške regije, ki smo se povezali z namenom druženja, izmenjave izkušenj in strokovnih informacij s področja knjižničarstva.

Namen društva je spremljanje in razvijanje bibliotekarske znanosti v teoriji in praksi, strokovno dviganje bibliotечne službe in bibliotekarskega kadra, pomoč matični službi za razvoj mreže knjižnic vseh vrst in pospeševanje zanimanja za knjigo in sodobnih virov informiranja.

Cilji društva pa so krepiti ugled knjižničarjev in knjižničarstva v družbi, zastopati družbene in profesionalne interese knjižničarjev, prispevati k boljšemu položaju in opremljenosti knjižnic, sodelovati in izmenjavati izkušnje z drugimi knjižnicami in knjižničarji, vzpodbujati in zagotavljati permanentno izobraževanje knjižničarjev ter zagotavljati kar najvišjo možno stopnjo profesionalnosti v stroki.

Namen in cilje društvo uresničuje z izvajanjem različnih nalog:

- organizira strokovno izobraževanje članov v obliki seminarjev ali tečajev,

- spodbuja člane k ustvarjalnemu in kritičnemu odnosu na področju knjižničarstva
- sodeluje z drugimi društvi,
- nudi strokovno pomoč pri izobraževanju članov,
- sodeluje pri obravnavanju aktualnih vprašanj iz bibliotekarske stroke.

DBK je vključeno v Zvezo bibliotekarskih društev Slovenije, ki združuje in povezuje osem regionalnih društev bibliotekarjev s preko 1200 člani. Sedež DBK je v Koroški osrednji knjižnici Ravne na Koroškem. Danes šteje društvo 46 članov, in sicer jih je 28 iz splošnoizobraževalnih knjižnic, 8 iz šolskih knjižnic na osnovnih šolah, 2 iz srednješolskih knjižnic, 1 član iz specialne knjižnice in 7 upokoјencev. Član društva lahko postane vsak, ki se poklicno ali ljubiteljsko ukvarja z dejavnostmi na področju knjižničarstva, članstvo pa je prostovoljno.

Kronološki pregled delovanja DBK

2. februarja 1959 so se v tedanji Študijski knjižnici na Ravnah zbrali knjižničarji treh dolin: Mežiške, Mislinjske in Dravske (področje bivšega okraja). Na tem sestanku so se pomenili o težavah, ki jih imajo knjižničarji, poslušali dva referata o nabavljanju dobrih knjig in o novih načinih urejanja knjižnic, Študijska knjižnica pa je pripravila na ogled novejše revije in knjige. Ugotovili so, da bi bilo dobro in pametno preiti od mnogokrat pretihega in skromnega delovanja posameznika h kolektivnemu in s tem doseči hitrejši napredek tako za knjižničarje in knjižnice kot stroko samo. Zaradi tega so soglasno ustanovili **šindikalno podružnico Društva bibliotekarjev Slovenije**. (Društvo bibliotekarjev Slovenije je bilo ustanovljeno že leta 1947).

1961–1975,

predsednik DBK Jožko Herman

V tem obdobju šteje društvo od 18 do 24 članov.

9. maja 1968 so se člani podružnice DBS Ravne izrekli za medobčinsko strokovno knjižničarsko organizacijo. Ustanovili so samostojno društvo za območje štirih koroških občin z imenom **Društvo knjižničarjev Ravne na Koroškem**, sprejeli svoja pravila in v skladu z njimi pričeli širiti svojo dejavnost posebnega družbenega pomena.

1975–1980,

predsednik DBK Alojz Pikalo

Število članov se poveča in v tem obdobju šteje 36 članov.

Zaradi reorganizacije in uskladitve aktov z

Spomladanski plenum Društva bibliotekarjev Slovenije v Sentanelu leta 1978, obisk pokopališča v Kotljah (grob pisatelja Prežihovega Voranca); v ospredju dr. Bruno Hartman, Ignac Kamenik (dramatik, pisatelj in bibliotekar) in dr. Franc Sušnik.

Zakonom o društvi sprejme društvo nova Pravila o delovanju DBK.

Društvo sodeluje pri otvoritvi knjižnice v Šentanelu, preureditvi knjižnice na Prevaljah in Ravnah, svetuje pri strokovnih ureditvah knjižnic na osnovnih šolah v Mislinji, Slovenj Gradcu, Dravogradu, Črnečah in Ravnah, posveča posebno pozornost marksističnim bralnicam in sodeluje pri obravnavi Zakona o knjižničarstvu in Statuta ter Samoupravnega sporazuma o združitvi v Zvezo bibliotekarskih društev Jugoslavije.

Leta 1976 gosti tudi stanovske kolege s Ptuja in Celja, ki so bili na strokovni ekskurziji po Koroški.

V letu 1977 se na predlog dr. Franca Sušnika Društvo knjižničarjev Ravne na Koroškem preimenuje v **Društvo koroških knjižničarjev Ravne na Koroškem** in skupaj s Študijsko knjižnico pripravi različne akcije ob Mesecu knjige (od 15. oktobra do 15. novembra) ter prvič izpelje akcijo Iščemo zvestega bralca. Različne prireditve ob Mesecu knjige so se obdržale še nadaljnjih deset let, na njih pa je društvo vedno aktivno sodelovalo.

V istem letu člani društva pripravijo tudi posvet z naslovom Vloga šolskih in splošnoizobraževalnih knjižnic.

V tem obdobju šolski knjižničarji v regiji ugotovijo, da so med seboj premalo povezani, da jih tarejo podobne težave pri delu, financiranju, da imajo neurejen status šolskega knjižničarja, da so standardi za šolske knjižnice nedodelani, da delujejo v neurejenih in neprimernih prostorih in se zato v okviru DBK povežejo v **Aktiv šolskih knjižničarjev**. Društvo s tem v zvezi pripravi tudi razgovor z ravnateljico in knjižničarji osnovnih šol.

29. in 30. maja 1978 DBK pomaga pri organizaciji spomladanskega plenuma Društva bibliotekarjev Slovenije, ki je bilo v Šentanelu in za organizacijo prejme številne pohvale. V tem letu člani društva prvič sodelujejo s svojimi referati na zborovanju DBS.

V letu 1979 DBK sodeluje s Kulturno skupnostjo Ravne pri pripravi Vorančevih slavnosti (otvoritev obnovljene Prežihove bajte, literarni večer Društva slovenskih književnikov, Plenum kulturnih delavcev OF slovenskega naroda).

1980–1983,

predsednica DBK Hedvika Brvar (Gorenšek)

Število članov se poveča na 42.

V Študijski knjižnici pripravi DBK izpopolnjenalni knjižničarski tečaj za svoje člane, zanje izdela opis del in normative, knjižnici v Radljah pomaga pri postavitvi gradiva na prost pristop in pripravi seminar za delo v šolskih knjižnicah na območju takratne občine Radlje ob Dravi, v sodelovanju s Študijsko knjižnico in Slavističnim društvom Koroške pripravi obširno razstavo slovenske povojne književnosti in predavanje dr. Matjaža Kmecla ter sodeluje pri obležitvi 90-letnice rojstva Prežihovega Voranca.

V Ljubljani se Društvo bibliotekarjev Slovenije preoblikuje v Zvezo bibliotekarskih društev Slovenije (ZBDS) in vanjo se vključi tudi naše društvo.

1983–1988,

predsednica DBK Meta Boštjan

Število članov v tem obdobju je 37.

DBK za svoje člane organizira seminar o odpisu knjižničnega gradiva, strokovno predavanje Darke Tancer Kajnih Sodobna slovenska otroška pesem, z Zavodom za šolstvo Dravograd organizira uvajalni seminar za vzgojiteljice – knjižničarke, zbira informacije o novem računalniškem poslovanju.

V tem obdobju so pri ZBDS ustanovljene tri sekcije in sicer za šolske, za splošnoizobraževalne in za visokošolske knjižnice, oblikuje pa se tudi visokošolski vzgojno-izobraževalni program za študij bibliotekarstva na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Član našega društva in ravnatelj koroške osrednje knjižnice Janez Mrdavič postane član uredniškega sveta revije Knjižnica, strokovnega glasila našega združenja.

1988–1992,

predsednica DBK Vlasta Zaberčnik

Število članov 35.

Aktiv šolskih knjižničarjev prevzame reševanje problematike šolskih knjižnic v zvezi s kadri in njihovega enakopravnega vrednotenja glede na profil drugih pedagoških delavcev. Na predlog DBK matične knjižnice na Koroškem izvedejo anketo o problemih šolskih knjižnic in z rezultati seznanijo vodstva osnovnih šol in strokovne delavce SIS za vzgojo in izobraževanje. Aktiv pripravi tudi seminar z naslovom Vloga in naloge ter načini delovanja sodobne šolske knjižnice.

V tem letu se sestanejo tudi vodje občinskih matičnih knjižnic Dravograd, Radlje ob Dravi, Slovenj Gradec in Ravne ter se lotijo problema matičnosti knjižnic na Koroškem, ker vse ne izpolnjujejo pogojev za matičnost. Pričnejo se tudi pogovori o regijskem povezovanju knjižnic v enoten knjižnično-informacijski sistem ter pospešeno vključevanje knjižnic (tudi koroških) vanj in s tem v zvezi prvi računalniški tečaji v sistemu COBISS in ATLASS.

V letu 1991 se Društvo koroških knjižničarjev preimenuje v **Društvo bibliotekarjev Koroške**.

1993–1997,

predsednica DBK Majda Kotnik-Verčko

DBK naveže tesnejše stike s strokovno knjižnico v Železarni Ravne, prizadeva si za večje povezovanje in sodelovanje občinskih matičnih knjižnic na Koroškem in se intenzivno dogovarja in usklajuje stališča na področju avtomatizacije knjižnic oz. aktivnem sodelovanju v vzajemnem katalogu in za svoje člane demonstrira uporabo računalniške opreme za knjižnice.

Leta 1995 steče razprava o novem Zakonu o knjižničarstvu in sprejet je predlog za Etični kodeks slovenskih knjižničarjev.

DBK organizira strokovno predavanje v novi gimnazijski knjižnici na Ravnah z naslovom Izobraževanje in šolanje knjižničarskih delavcev.

1997–2002,**predsednica DBK Darja Molnar**

V evidenci članov je v tem obdobju 42 članov.

Leta 1997 smo knjižničarji, zavedajoč se svoje vloge in soodgovornosti za razvoj družbe, svojega naroda in vsakega posameznika, sprejeli Etični kodeks slovenskih knjižničarjev, ki odslej vodi in usmerja našo poklicno etiko in na katerem temeljih oblikujemo sebe, svoj odnos do poklicnih kolegov, uporabnikov in do družbenega okolja. V tem letu je potekel tudi rok za uskladitev statutov regionalnih društev in ZBDS z novim Zakonom o društvih in opravljenega je bilo veliko dela, da smo naš statut uskladili. Obravnavali smo različne akte društva (Poslovnik o delu skupščine, predsedstva in delovnih teles ZBDS, Osnutek standardov za sik, Pravilnik o podeljevanju Čopovih diplom in priznanj, Pravilnik Stepišnikovega in Kalanovega sklada in Poslovnik o delovanju častnega razsodišča).

DBK organizira strokovno predavanje Informacijske tehnologije, intelektualna lastnina in vloga knjižnic pri varovanju avtorske pravice in sorodnih pravic. Predavala je kolegica iz Centralne tehniške knjižnice v Ljubljani Smilja Pejanovič.

Predsednica društva Darja Molnar je v tem mandatu opravila veliko delo, saj je prečesala društven arhiv ter pripravila kronološki zapis o delovanju društva od začetkov do danes.

Imeli smo še eno predavanje – kolega iz Osrednje knjižnice Celje, mag. Branko Goropevšek, nam je predstavil svoj obisk v berlinski knjižnici.

2002–2006,**predsednica DBK Vlasta Zaberčnik**

V tem obdobju se je število članov povečalo najprej na 44, v letu 2005 pa na 47 članov. Vsako leto smo pridobili kakšnega novega člana, nekateri pa so podali izstopne izjave.

Podatki o našem društvu v tem obdobju postanejo dostopni na spletni strani Koroške osrednje knjižnice, kjer je tudi sedež društva. Tudi komunikacija med člani postane zaradi možnosti e-pošte veliko hitrejša, cenejša in učinkovitejša.

Sodelovali smo s Pokrajinskim arhivom v Mariboru, ki je zbiral podatke o društvih na našem območju. Prav tako so nas uvrstili v imenik slovenskih kulturnih organizacij Slovenia Arts Directory.

Člani društva smo si ogledali razstavo Rojstni list slovenske kulture v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.

Knjižnica Dravograd je ob mednarodnem in slovenskem dnevu knjige organizirala strokovno predavanje dr. Mihe Kovača, predstojnika na oddelku za bibliotekarstvo in informacijsko znanost, ki smo se ga udeležili tudi nekateri člani društva. V soorganizaciji DBK in Koroške osrednje knjižnice pa je bila predstavitev knjige mag. Marije Vačun Kolar Mladi bralec.

2006 – ,**predsednica DBK Simona Vončina**

Septembra 2006 smo bili prisotni na posvetovanju Sekcije za splošne knjižnice v Kranjski gori za naslovom Iz tradicionalne v hibridno knjižnico: tehnologija ni dovolj.

Udeležili smo se Posvetovanja ZBDS Knjižnice za prihodnost: napredek in sodelovanje 22. in 23. oktobra 2007 na Bledu. Za spominski zbornik ob 60-letnici

Izlet DBK v Radovljico 2007 (skupinska fotografija pred Knjižnico A. T. Linhart)

ZBDS smo pripravili dva prispevka: pregled delovanja DBK od začetkov do danes avtorice Darje Molnar ter spominski zapis Spomini s Koroške upokojene knjižničarke Marije Suhodolčan-Dolenc.

V sodelovanju s Koroško osrednjo knjižnico dr. Franca Sušnika smo novembra 2007 pripravili strokovno srečanje, na katerem je kolegica Katja Čop predstavila svojo diplomsko nalogo Organiziranost in delovanje knjižnic v zaporih, Darja Molnar pa je strnila vtise s strokovne ekskurzije na Danskem, katere se je udeležila v okviru posebnih območnih nalog v septembru 2007.

Ogledali smo si razstave: Rastoča knjiga (NUK), Faraonska renesansa (Cankarjev dom LJ), Primož Trubar: razstava ob petstoti obletnici rojstva pisca prve slovenske knjige (Narodni muzej – Metelkova).

Na povabilo Društva bibliotekarjev Celje smo se udeležili delavnice *Vsakdanje življenje uporabnikov drog: knjižnica kot javni prostor zadrževanja uporabnikov drog* 28. maja 2008 v knjižnici Velenje.

V tednu vseživljenjskega učenja smo v sodelovanju s Koroško osrednjo knjižnico pripravili pogovor in literarni večer z našo dolgoletno članico Marijano Vončina z naslovom *Stihi in pentlje*.

Ob 40. obletnici delovanja Društvo bibliotekarjev Maribor smo sodelovali na okrogli mizi *Pomen in položaj področnih društev: včeraj, danes in jutri* 12. junija 2008 v Mariboru.

Strokovne ekskurzije DBK

Od leta 1981 društvo enkrat letno organizira strokovno ekskurzijo. Vedno se odločimo za ogled česa zanimivega s področja naše stroke, prijetno združimo s koristnim in tako pridobimo marsikatero izkušnjo, ki jo lahko s pridom uporabimo pri svojem delu. Velikokrat pa se spletejo med kolegi iz različnih koncev Slovenije tudi prijateljske vezi in nam tudi knjižničarji iz drugih slovenskih knjižnic radi vrnejo obisk.

Obiskali smo:

- Tolmin – ogled nove knjižnice (1981)
- Ptuj – ogled knjižnice (1983)
- Maribor – ogled Univerzitetne knjižnice (1985)
- Ljubljana – ogled Pionirske knjižnice in Semeniške knjižnice ter ogled razstave Kitajsko slikarstvo dinastije Ming in Čing v Narodni galeriji (1988)
- Maribor – ogled nove Univerzitetne knjižnice (1989)
- Velenje – ogled novo opremljene knjižnice in muzejske zbirke v gradu (1990)
- Ljubljana – obisk Slovenskega knjižnega sejma in Volčji potok (1992)
- Novo mesto – ogled knjižnice, Kostanjevica (1993)
- Maribor, Ptuj – ogled nove knjižnice v Novi vasi, knjižnice na Ptuj, ptujskega gradu in Ptujске gore (1994)
- Dolina Soče – Kobarid, ogled muzeja (1996)
- Notranjska – Idrija, Štanjel, Kobjeglava (1997)
- Bela krajina – ogled knjižnice v Metliki, Župančičeve rojstne hiše v Vinici (1998)
- Prekmurje – ogled knjižnic v Murski Soboti in

Lendavi (1999)

- Nova Gorica – ogled nove knjižnice (2000)
- Novo mesto – ogled nove knjižnice (2001)
- Ptuj – ogled nove knjižnice (2002)
- Krško in okolica (2003)
- Murska Sobota – ogled nove knjižnice v Murski Soboti, Goričko, tromeja (2004)
- Celovec – ogled slovenske Študijske knjižnice v Celovcu in nekaj ostalih znamenitosti avstrijske Koroške (Krnski grad, Gospa Sveta, grad Ostrovnica) (2005)
- Koper – ogled Osrednje knjižnice Srečka Vilharja v Kopru, Hrastovlje, Socerb (2006)
- Radovljica – ogled Knjižnice A. T. Linhart in starega mestnega jedra Radovljice, Kropa (2007)
- Kamnik – srednjeveški Kamnik ter ogled bogate knjižnice Frančiškanskega samostana, naravni zdravilni gaj Tunjice, kraški izvir Kamniške Bistrice (2008)

Literarna predavanja, srečanja s književniki in razstave

DBK vsa leta izpolnjuje eno svojih pomembnih nalog, to je z raznimi oblikami ohraniti zanimanje za knjigo in pisano besedo, zato je v svoji več kot štiri desetletja dolgi zgodovini pripravilo ali sodelovalo pri organizaciji lepega števila prireditev.

Tako smo gostili znane književnike, kot so Leopold Suhodolčan, Janez Mrdavšič, Andrej Kokot, Milka Hartman, Boris Paternu, Matjaž Kmecl, Tone Partljič, Miloš Mikeln, Marija Makarovič, Janko Messner, Marjan Kolar, Mitja Šipek ... in samostojno ali v sodelovanju z drugimi društvi pripravili različne razstave, sodelovali pri pripravi simpozijev in prireditev ob 90-letnici rojstva Prežihovega Voranca ...

Priznanja članom za njihovo delo

Zveza bibliotekarskih društev Slovenije za posebne zasluge na področju knjižničarstva podeljuje **Čopova priznanja in diplome**. Priznanje in diploma nosita ime zaslužnega slovenskega knjižničarja Matije Čopa, podeljujeta pa se za življenjsko delo ali za posebno pomembne enkratne uspehe in ju lahko posameznik ali kolektiv prejme samo enkrat.

Tudi člani našega društva so se na strokovnem knjižničarskem področju izkazali in prejeli to najvišje priznanje naše stroke.

Čopovo diplomu so prejeli

- Dr. Franc Sušnik (1967)
- Jožko Herman (1967)
- Ožbej Lodrant (1973)
- Marija Suhodolčan (1975)
- Marijana Vončina (1981)
- Majda Kotnik-Verčko (1998)
- Ivanka Kus (2002)

Kroniko DBK zapisali
Darja Molnar in **Simona Vončina**,
Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika
Ravne na Koroškem

KRONIKA KULTURNIH DOGODKOV

maj 2008 – september 2008

KULTURA

MAJ

Ob svetovnem dnevu Zemlje so na Trgu svobode potekale aktivnosti dijakov in učiteljev Srednje zdravstvene in Srednje gostinsko-turistične šole, namenjene proučevanju in varovanju našega planeta.

V knjigarni Mladinske knjige Slovenj Gradec je bila predstavitev nove knjige našega someščana profesorja Andreja Makuca z naslovom Šolniški kruh.

V mestnem jedru Slovenj Gradca je potekala v organizaciji koroških osnovnih šol predstavitev evropskih držav, združenih v projekt Evropska vas, namen je bil spoznati evropske dežele, predstavljenih je bilo 27 držav.

V kulturnem domu je bila predstavitev kandidature za Evropsko prestolnico kulture 2012, v kateri kot partner sodeluje tudi Slovenj Gradec.

V Kulturnem domu Stari trg so gostili monokomedijo v izvedbi Borisa Kobala, Kdo vam je pa to delu?

Ob mednarodnem dnevu družin in svetovnem dnevu muzejev so v Koroškem pokrajinskem muzeju Slovenj Gradec pripravili brezplačen ogled razstav Arheologija Koroške krajine in Prikrito in očem zakrito.

Na regijskem Linhartovem srečanju gledaliških skupin v Vuzenici sta se predstavili Gledališka skupina Studio A KD Pameče-Troblje s predstavo Na odrptem morju in Gledališka skupina SPUNK – Talijin hram Gimnazije Slovenj Gradec s predstavo Danti-dan.

V Koroški galeriji likovnih umetnosti Slovenj Gradec je potekala Bernekerjeva ustvarjalna delavnica Izdelamo relief iz gline.

Naslovnica gledališkega lista predstave Danti-Dan

Pesem v maju: prireditev v cerkvi sv. Marije na Homcu, na kateri so se srečali domači in gostujoči pevski zbori v organizaciji moškega pevskega zbora Šmartno.

Z gosti iz avstrijske Koroške je bil v Kulturnem domu Slovenj Gradca zaključni koncert Glasbene šole Slovenj Gradec.

Na krilih ustvarjalnosti na Drugi osnovni šoli v Slovenj Gradcu so se predstavili s svojim ustvarjanjem mladi umetniki te šole.

Ob praznovanju četrtnih skupnosti mesta Slovenj Gradec je v Kulturnem domu Slovenj Gradec potekala slovesnost s predstavo Leteči pitoni gledališke skupine iz Vuzenice.

Peto obletnico delovanja je praznoval ženski pevski zbor Zimzelen iz Podgorja.

JUNIJ

V Koroški galeriji likovnih umetnosti Slovenj Gradec otvoritev razstave Tatjane Pregl Kobe Poetika.

Poetika - SPUNK, Koroška galerija likovnih umetnosti

V izvedbi kulturnega društva SPUNK je v Koroški galeriji likovnih umetnosti potekal sceniski recital poezije Poetika (poletna muzejska noč), hkrati je bil to spremljevalni program razstave Poetika.

Na regijskem srečanju otroških in mladinskih zborov od Celja do Koroške Naš glas seže v deveto vas se je v Dravogradu predstavil otroški pevski zbor Druge OŠ Slovenj Gradec.

Na Trgu svobode je v duhu srednjega veka potekala srednjeveška tržnica s kulturnim programom, ki je bil letos posvečen 500-letnici rojstva Primoža Trubarja.

Na odprtju 8. Območne likovne razstave ljubiteljskih likovnih ustvarjalcev se je predstavilo 16 sodelujočih. Strokovna spremljevalka razstave je bila umetnostna zgodovinarica Nina Popič.

V Koroškem pokrajinskem muzeju je bila odprta razstava Izgon Slovencev 1941–1945.

Nova, graščina Rotenturn

Pričetek Koroškega kulturnega poletja v Slovenj Gradcu se je zgodil v vrsto prireditev: v graščini Rotenturn koncert Darje Švajger in Jake Puciharja, sledila je skupina Fletno z ljudsko glasbo, pevke vokalne skupine Nova so popestrile zadnjo poletno noč v juniju.

JULIJ – AVGUST

V nadaljevanju prireditev Koroško kulturno poletje je pri nas gostovala folklorna skupina iz Venezuele, s svojim novim projektom avtorskih

Folklor iz Venezuele, graščina Rotenturn

šansonov sta se predstavila Romana Krajncan in Janez Škof, za najmlajše je poskrbel Tetare Cizamo s svojim cirkusom, predstavili so se še Orkester slovenske filharmonije, Gušti in Polona, Anže Palka in New Flamenco orkestra, Klapa Mali grad in za zaključek Perpetum Jazzile. Vse prireditve so potekale v organizaciji Kulturnega doma Slovenj Gradec.

Že na 18. tradicionalnem grajskem pikniku v Vodrižu se je predstavila gledališka skupina Šmiklavž s predstavo Piknik po pikniku.

V sklopu razstave Poetika so potekale v Koroški galeriji likovnih umetnosti Bernekerjeve likovne ustvarjalnice.

30. srečanje godcev samoukov v organizaciji Kulturnega društva Razbor je potekalo na Podvajski ravni na Razborju.

Velika tradicionalna prireditev na Graški Gori – Graška gora poje in igra – je bilo letos 33. zapovrstjo.

SEPTEMBER

V Koroški galeriji likovnih umetnosti je bila odprta razstava Hommage Tisnikarju ob 10-letnici umetnikove smrti.

Na Brdah nad Turiško vasjo so potekale že VII. likovne komunikacije Brda 2008 v organizaciji Galerije Kolar.

V Koroškem pokrajinskem muzeju Slovenj Gradec je bila odprta razstava Čebelarstvo na Koroškem s predstavitev kratke zgodovine razvoja čebelarstva na Slovenskem in Koroškem in predstavitev izbranih panjskih končnic.

Fenomena slikarja Jožeta Tisnikarja se je ob predavanjih umetnostnih zgodovinarjev, filozofov, esejistov in sociologov spomnilo veliko število udeležencev Simpozija o življenju in delu slikarja Jožeta Tisnikarja, ki je potekal v Koroški galeriji likovnih umetnosti Slovenj Gradec.

V deželi škratov smo se srečali že na tradicionalni prireditvi, ki jo pripravlja kulturno-etnološko društvo Dežela škratov in Kulturno društvo Ksaver Meško Sele-Vrhe ob sodelovanju predšolskih otrok in vrtcev.

V Slovenj Gradcu so zapeli na 25. srečanju pevskih zborov mest z usnjarsko tradicijo zbori, ki sodelujejo na tej tradicionalni prireditvi že vsa leta, letos jih je gostil Moški pevski zbor Fran Berneker Stari trg.

Andreja Gologranc

Perpetum Jazzile, graščina Rotenturn

Mercator

najboljši sosed

TISKARSTVO IN KNJIGOVEŠTVO

Brda 10 a, 2383 Šmartno,
telefon: (02) 88 53 198

CERDONIS

- grafično oblikovanje
- digitalni tisk
- priprava za tisk
- izdelava grafičnih filmov
- CTP – osvetljevanje tiskarskih plošč

ZALOŽBA GRAFIČNI STUDIO

STARI TRG 278, SLOVENJ GRADEC
telefon: 02 88 56 706

TISKALNICA

GLAVNI TRG 26 – MESTNA PASAŽA
telefon: 059 010 575
mtel: 031 627 496

ODSEVANJA - revija za leposlovje in kulturo

Izdajatelj in založnik: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec in Zveza kulturnih društev Slovenj Gradec

Uredniški odbor: Andrej Makuc (glavni in odgovorni urednik), Matjaž Apat (urednik poezije in esejistike), Blaž Prapótnik (oblikovalec in tehnični urednik), Urška Stani (urednica proze), dr. Silvija Borovnik, Milena Zlatar
Lektoriranje: Petra Škrlovnik

Izdajateljski svet: Peter Petrovič, Jože Potočnik, Helena Horvat, Franjo Murko, Andrej Makuc, Niko R. Kolar, Alenka Waltl
Nadzorni odbor: Franček Lasbaher – predsednik, Andreja Gologranc, Liza Krpač

Častno razsodišče: Niko R. Kolar, Marijana Vončina, Janez Žmavec

Naslov: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec, Ronkova 4 (knjižnica), 2380 Slovenj Gradec,
telefon: 031 324 020 – tajnica Cilka Sedar

Grafična priprava: CERDONIS, d.o.o., Stari trg 278, Slovenj Gradec, tel.: 059 010 576, faks: (02) 88 56 707,
e-mail: info@cerdonis.si, <http://www.cerdonis.si/odsevanja/> **Oblikovanje in tehnično urejanje:** Blaž Prapótnik

Fotografije: Tomo Jeseničnik, Jože Repas, Primož Podjavoršek (stalni sodelavci) in arhiv Odsevanj

Tisk: Tiskarna Grešovnik, 400 izvodov, oktober 2008. **Cena:** 6,5 EUR – naročniki 6 EUR.

NA PLATNICAH

*Ksenija Čerče
Brez naslova,
čevlji z vpisano
pesmijo so nastali
leta 2004 in bili že
razstavljeni v New
Yorku (All of the
Above, Dolly and
Mass Gallery);
tehnika - rokopis
v čevljih (foto
Marjan Smerke)*

*Tone Stojko, Dogodki včerajšnjega popoldneva,
Prodok, Ljubljana, 2002, str. 97*

Matthaeus Cerdonis de Windischgretz – Matevž Cerdonis iz Slovenj Gradca je prvi dokumentirani tiskar iz slovenskih krajev. Študiral je na Dunaju, postal baccalaureus in magister ter predaval na univerzi. V letih od 1482 do 1487 je imel svojo tiskarno v Padovi, kot zadnji samostojni tiskar inkunabul. Izdal okoli 60 poljudnoznanstvenih knjig, prevesem za potrebe tamkajšnje univerze, med njimi nekaj izrazito humanističnih. Cerdonis je tiskal le z eno vrsto črk – z malo gotico – in namesto listov paginiral le polovične tiskovne pole. V NUK hranijo nekaj njegovih originalnih tiskov.

